

Talous & Yhteiskunta

1/2002

Kehitysmaat

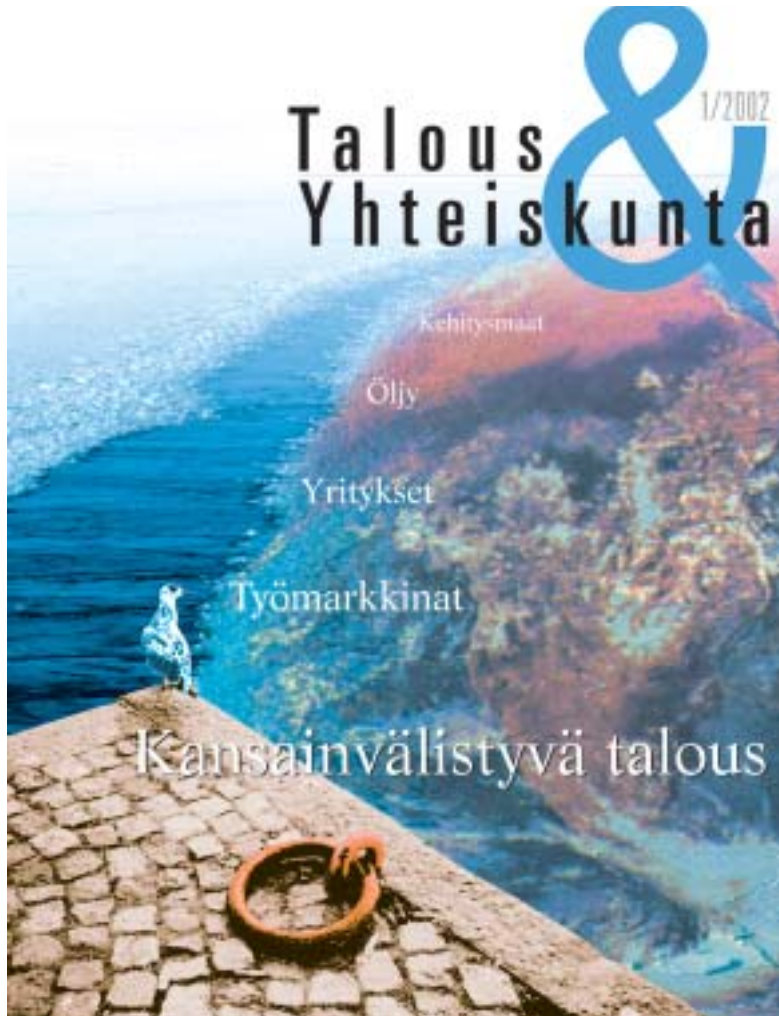
Öljy

Yritykset

Työmarkkinat

Kansainvälistyvä talous

Heikki Taimio Pääkirjoitus	1
B. Vivekanandan Globalisaatio ja kehitysmaat	2
Pertti Haaparanta Kansainvälinen yhdentyminen ja kehitysmaat	8
Paavo Suni Raakaöljyyn liittyvät riskit eivät väisty	12
Eero Lehto Uuden talouden vallankumous ja havaintoja yrityskaupoista	17
Raimo Lovio Nokia monikansallisena yrityksenä	22
Panu Poutvaara Työvoiman kansainvälinen liikkuvuus ja Euroopan unioni	26
Niklas Bruun EU:n sääntelyn vaikutukset Suomen työelämään	32
Jukka Pekkarinen Miten euro vaikuttaa palkkaneuvotteluihin?	36
Ralf Sund Kolumni: Eurotupon esteet	41
Suhdanteet yhdellä silmäyksellä	43

30. vuosikerta
4 numeroa vuodessa

Julkaisija:

Palkansaajien tutkimuslaitos
Pitkäsillanranta 3 A (6. krs)
00530 Helsinki
P. 09-2535 7330
Fax: 09-2535 7332
www.labour.fi

Toimitus:

Päätoimittaja Jukka Pekkarinen
Toimittaja Heikki Taimio
P. 09-2535 7349
Heikki.Taimio@labour.fi

Taitto ja tilaukset:

Irmeli Honka
P. 09-2535 7338
Irmeli.Honka@labour.fi

Toimitusneuvosto:

Sari Aalto-Matturi
Ulla Aitta
Peter J. Boldt
Lea Haikala
Tuomas Harpp
Pekka Immeli
Esa Mäisti
Seppo Nevalainen
Jari Vettenranta

Tilauhinnat:

Vuosikerta 18,50 €
Irtonumero 5,90 €

Painopaikka:

Jaarli Oy

Valokuvaus:

Maarit Kytöharju

Kansi:

Graafikko Markku Böök

Kannen kuvat:

Aimo Hyvärinen
Matti Kolho/Kuvaario

ISSN 1975-181X

Heikki Taimio

Vainko ruisleipä ja salmiakki?

Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:n johtaja George Tenet on äskettäin sanonut (HS 8.2.02), että monien kehitysmaiden heikenevä taloustilanne, köyhyys ja väestönkasvu luovat kasvualustaa terrorismille. Toinen amerikkalainen tiedusteluexperti on varoittanut, että globalisaatioprosessin häviäjät ajautuvat ääriliikkeiden helmaan. Viha kanavoituu erityisesti Yhdysvaltoja kohtaan.

Me suomalaiset olemme eläneet pitkään kuin lintukodossa emmekä näytä vieläkään täysin havahtuneen globalisaation todellisuuteen. Köyhien maiden ahdinko koskettaa perin harvoja, mistä kertoo esimerkiksi se, ettei kehitysavun kasvattamiseen tunnu löytyvän riittävää tahtoa. Globalisaation synkimmät uhkat eivät ole arkipäivää, ja monet elättelevät yhä toivoa, että ulkomaailman virtauksilta ja vaikutteilta voitaisiin jatkossakin suojautua helposti.

Lukiessamme ja kuunnellessamme uutisia tarkemmin voimme kuitenkin huomata elävämme monessakin suhteessa globalisoituneessa ympäristössä. Itse asiassa jokainen päivä tuo uusia havaintoja talouden kansainvälistymisestä. Koskaan ei ole raha liikunut niin kitkattomasti rajojemme yli, ja korot määräytyvät koko euro-

alueella. Kansantuotteesta viedään suurempi osa kuin milloinkaan ennen. Yritysten kansainvälisistä omistusrakenteista keskustellaan jatkuvasti. Olemme täysin riippuvaisia riskialttiista öljystä.

Toisaalta Suomessa on maahanmuuttajia vähemmän kuin missään muussa EU-maassa, eikä maastamuuttokaan ole kovin vilkasta. Palkoistamme ei vielä pitkään aikaan päätetä eurooppalaisella tasolla. Maa on kotimaisessa omistuksessa. Omasta talouspolitiikastakin on sentään vielä jotain jäljellä. Kaiken kaikkiaan Suomi ei ole kansainvälinen lähestulkoonkaan samassa määrin kuin esimerkiksi kaikki sen maakunnat ovat suomalaisia.

Syrjäinen sijaintimme, kylmä ilmastomme ja oma erikoinen kielemme jarruttavat taloutemme kansainvälistymistä. Samalla globalisaation jatkuvassa virrassa Suomella ei ole muuta mahdollisuutta kuin yrittää vaikuttaa itse esimerkiksi EU:n jäsenenä kansainvälisissä kauppaneuvotteluissa tai siihen, miten eurooppalaiset työmarkkinat organisoidaan.

Ulkomaille muuttaneet suomalaiset tapaavat sanoa kaipaavansa ruisleipää ja salmiakkia. Kyllä suomalaisuudesta tulee aina jäämään paljon muutakin jäljelle.

Monet kehitysmaiden taloustieteilijät näkevät globalisaation haitallisena: se vahvistaa monikansallisten yritysten ylivaltaa, tuhoaa työpaikkoja ja marginalisoi köyhiä. Kansalaisten tyytymättömyys voi purkautua levottomuuksina.

B. Vivekanandan
Professori
Jawaharlar Nehru University
New Delhi, Intia

Kuva: Heikki Saukkomaa

Professori Vivekanandanin piti oheisen esitelmän Palkansaajien tutkimuslaitoksessa 7.9.2001.

Globalisaatio ja kehitysmaat¹

Jokaiselle internationalistille globalisaatio tarjoaa houkuttelevan mahdollisuuden, koska se heti innostaa ihmiset laajentamaan näkemystään elämänpiirinsä ulkopuolelle yli maiden, mannerten ja kulttuurien rajojen. Se vie välittömästi ajatukset lähelle sosiaalidemokraattien omaksumaa ”Yhden Maailman” käsitettä. Tässä yhteydessä kannattaa palauttaa mieliin, mitä Sosialistisen Internationaalien perustajat olivat julistaneet Pariisissa heinäkuussa 1889. Heidän mukaansa Internationaalien tavoitteena oli ”luoda sellainen yhteiskunta, jossa kaikki miehet ja naiset sukupuolesta ja kansallisuudesta riippumatta saavat nauttia kaikkien työläisten tuot-

tamasta vauraudesta”. Tästä seurasi kolme perusperiaatetta – tasa-arvo, oikeudenmukainen tulonjako ja solidaarisuus. Julistuksessa korostettiin, että maailman vauraus tulisi jakaa tasaisesti kaikkien ihmisten kesken.

Johtavat sosiaalidemokraattiset ajattelijat Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme ja Kalevi Sorsa antoivat uuden sysäyksen tälle tavoitteelle 1970- ja 1980-luvuilla herättäessään henkiin kansainvälisen solidaarisuuden periaatteen, jonka mukaan sekä kehittyneet maat että kehitysmaat voisivat toimia yhdessä molempia osapuolia hyödyttävällä tavalla. He kaavailivat globaalia yhteistoimintaa kehitysmaiden auttamiseksi.

Samalla kun Bruno Kreisky esitti uutta Marshall-apua kolmannen maailman kehittämiseksi johti Willy Brandt pohjoisen ja etelän yhteistyötä pohtivaa kansainvälistä komissiota ja suosittelee hedelmällisen kumppanuuden rakentamista kehittyneiden maiden ja kehitysmaiden välille sillä pätevällä perusteella, että kehitysmaiden aseman parantaminen on kehittyneidenkin maiden etujen mukaista. Olof Palme muistutti toistuvasti, että sosialismi merkitsee solidaarisuutta. Kalevi Sorsa täydensi näitä pyrkimyksiä johtamalla Sosialistisen Internationaalin Asestariisuntakomiteaa pyrkimyksensä vapauttaa aseistariisunnalla voimavaroja kehitystyöhön.² Kaikkien näiden aloitteiden sisin olemus oli auttaa muodostamaan riistosta vapaa, yhteinen ja kaikkia osapuolia hyödyttävä maailma. Tätä valistunutta näkemystä kannatettiin laajasti kehitysmaissa. Jos globalisaatiota edistetään näiden suuntaviivojen mukaisesti, niin siitä hyötyy koko ihmiskunta.

Nykypäivän globalisaatio

Lähempi tarkastelu kehitysmaiden näkökulmasta paljastaa kuitenkin, että nykyään käynnissä olevassa globalisaatiossa edellä mainitut valistunut lähestymistapa ja hyvät piirteet loistavat poissaolollaan. Sen tavoitteet, puitteet ja suunta johtavatkin eri tielle.

Muutamia vuosia sitten maineikas opettajani, professori M. S. Rajan, esitti syvällisen huomion valtioiden toimintamalleista viimeisten 350 vuoden aikana. Hän totesi, että huolimatta monista muutoksista maailmassa muutamien voimakkaiden valtioiden käyttäytymistä hallitsee yhä halu ajaa omia etujaan muiden maiden kustannuksella, vaikka toimijat ovatkin vaihdelleet eri aikakausina.³ Kenties tämä ytimekäs havainto auttaa meitä ymmärtämään nykypäivän globalisaatioprosessia.

Nyky muodossaan globalisaatio perustuu uuskonservatismille, liberalismille, yksityistämiseksi, monetarismille, vapaille markkinoille ja kansallisten

etujen ajamiselle kansainvälisessä kaupassa. Se on perusluonteeltaan riiston, alistamisen ja pakottamisen politiikkaa. Yhä lisääntyvässä määrin muuttamat taloudellisen ja teknologisen vallan keskuksat pyrkivät hallitsemaan maailmaa ja organisoimaan maailmantalouden uudelleen omien etujensa mukaisesti uuskolonialismin hengessä. Globalisaatiolla pyritään puuttumaan köyhien maiden itsemääräämisoikeuteen ja omaehtoiseen kehitykseen sekä johtamaan ne velkariippuvuuteen, joka ei ainoastaan heikennä niiden itseluottamusta vaan myös lisää niiden riippuvuutta kansainvälisistä luotottajista. Tämä on aivan toinen tie kuin se, jonka Willy Brandt ja hänen sosiaalidemokraattiset kollegansa hahmottivat.

Nykyisen globalisaation taustafilosofia on siten pohjimmiltaan erheellinen ja haitaksi kehitysmaalle. Muuttamat kehittyneet maat yhdessä monikansallisten yritysten, Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF), Maailmanpankin ja Maailman kauppajärjestön (WTO) kanssa pakottavat kehitysmaat globalisaatioon. Kehitysmaiden kaikkia heikkouksia on käytetty säälittä hyväksi tässä tarkoituksessa.

Modernin teknologian avulla globalisaatio on alkanut symboloida vallan, informaation, varallisuuden ja tuotannon keskittymistä muutaman rikkaan maan ja niiden monikansallisten yritysten käsiin. Se on suunnattu luomaan maailmanlaajuinen vapaisiin markkinoihin nojautuva talousjärjestelmä, jossa valitsee vahvimman oikeus ja jossa monikansalliset yritykset ovat todennäköisimpiä voittajia.

Globalisaatio edellyttää kolmannen maailman talouksien liberalisointia, siis markkinavoimien vapauttamista yksityistämällä sekä purkamalla säätelyä ja kaupan ja pääomaliikkeiden esteitä. Monikansalliset yritykset ajavat tullien alentamista, jotta niiden tuotteet voisivat kilpailla vapaasti, minkä seurauksena kotimaiset tuottajat häviävät

markkinoilta. Samaten ne tavoittelevat vapautta investoida mille tahansa sektorille kehitysmaissa. Monikansallisten yritysten kotimaat, IMF, Maailmanpankki ja WTO auttavat niitä näissä pyrkimyksissä. Jos niiden sallitaan investoida toimialoille, jotka ovat elintärkeitä paikallisten asukkaiden työllisyydelle ja tuloille, niin kehitysmaiden kotimainen teollisuus näivettyy. Pienet ja keskisuuret yritykset menettävät paikalliset markkinansa monikansallisille jätteille, mistä on tuhoisana seurauksena työttömyyttä ja yhteiskunnallista leptomuutta.

Viimeisten 25 vuoden aikana kansainvälisten luotottajien politiikka on saattanut monet kehitysmaat velkailoukkuun. Tätä velkaisten maiden haavoittuvuutta on käytetty globalisaation ja liberalisoinnin edistämiseksi. Velkaongelma sai alkunsa 1970-luvulla, kun estääkseen länsimaista pankkijärjestelmää romahtamasta IMF neuvoi monia kehitysmaita lainaamaan maailman va-

luuttamarkkinoille kerittyneitä ns. öljydollareita. Lainanoton rohkaisemiseksi luotiin iskulauseita kuten ”velka ei ole pahasta” ja ”turvallinen lainanotto”, joilla manipuloitiin kehitysmaita. Lisäksi ”lainan-

oton turvallista tasoa” korotettiin jatkuvasti niin, että köyhät maat saatiin velkaantumaan raskaasti. Tämän seurauksena useimmat Aasian, Latinalaisen Amerikan ja Afrikan maat ovat tulleet riippuvaisiksi kansainvälisistä luotottajista. Ne ovat heikkoja ja haavoittuvia yrittäessään kovasti löytää joka vuosi lisäresursseja velanhoitoon. Monet näistä talouksista hukkuvat ulkomaiseen velkataakkaansa.⁴

Kesäkuussa 1999 Kölnissä pidetyn G8-maiden kokouksen yhteydessä luovutettiin kahdeksan miljoonan ihmisen allekirjoittama vetoisuus, jossa vaadittiin velkojen anteeksiantoa.⁵ Velkataaka on kuitenkin sellainen, että useimmat IMF:ltä lainaa saaneet maat pyysivät sitä pian lisää kuolettaakseen en-

Näyttää siltä, että kehitysmaat on pakotettu velkailoukun kautta globalisaatioon.

tisiä lainojaan. Velkataakka heikentää kehitysmaiden kasvumahdollisuuksia.

Eriyistä huomiota on kiinnitettävä IMF:n ja Maailmanpankin rooleihin globalisaatioissa. Vastoin alkuperäisiä tarkoituksiaan näistä instituutioista on tullut poliittisia ja ideologisesti värittyneitä, ja ne näyttävät ottaneen velvollisuudekseen ajaa uuskonservatiivien tavoitteita sitomalla kehitysmaat liberalisointipaketteihin. Niiden tiedetään painostaneen monia kehitysmaita vapauttamaan tavaroiden ja pääoman liikkumista mm. alentamalla tulleja, antamalla luvan ulkomaisten sijoittajien enemmistövaltaan yhteisyrittäksissä ja muuttamalla kansallisen valuutan vapaasti vaihdettavaksi. Avulle asetetaan ehtoja, ja politiikkaa ajetaan ns. rakennesopeutusohjelmien avulla.

Intian entisen ulkoministerin, professori Muchkund Dubeyn mukaan IMF ja Maailmanpankki toimivat ”pohjoisen poliiseina etelässä”.⁶ Velkojen ja lainojen avulla nämä strategisessa asemassa olevat kansainväliset lainanantajat voivat jopa sanella kansallista politiikkaa monissa kehitysmaissa. Esimerkiksi Intian heikkoutta velkamaana hyväksi käyttäen sille on saneltu rakennesopeutusohjelmia, joilla on muutettu talouspolitiikkaa sekä vapautettu kotimarkkinoita ja tuontia. Vuonna 1997 IMF meni vielä pitemmälle yksityiskohtiin vaatimalla Intiaa nostamaan öljytuotteiden hintoja ja poistamaan lannoitteiden tukiaisia. Se vaati myös karsimaan julkista sektoria ja tukiaisia sekä yksityistämään enemmän. Valuuttakurssipolitiikka piti muuttua joustavammaksi sekä avata rahoitus- ja vakuutusmarkkinoita kansainväliselle kilpailulle. Intialle nämä olivat karvaita paloja niellä.

Monelle IMF:n ja Maailmanpankin ohjeita luottavai-

sesti noudattaneelle Latinalaisen Amerikan sekä Itä- ja Kaakkois-Aasian kehitysmaalle globalisaatio on tuottanut suuria vaikeuksia.

Globalisaation ja liberalisoinnin tavoitteena näyttääkin olevan helpottaa monikansallisten yritysten pyrkimyksiä vallata kehitysmaiden kotimarkkinoita. Tällöin pienet ja keskisuuret paikalliset tuottajat häviävät markkinoilta. Monikansalliset yritykset toimivat useilla toimialoilla ja ovat samalla kansallisten hallitusten ja kansainvälisten järjestöjen valvonnan ulottumattomissa.⁷ Huomattakoon, että maailman sadasta suurimmasta taloudesta yli 50 on monikansallisia yrityksiä. Ne hallitsevat noin kahta kolmasosaa maailmankaupasta. Useissa tapauksissa niistä on tullut tosiasiallisia monopoleja, jotka määräävät hinnoista maailmanlaajuisesti.

Kuva: Johnny Korkman/Gorilla

Monet kehitysmaat eivät ole vielä ymmärtäneet, kuinka suuren maailmanvallan monikansalliset yritykset ovat saavuttaneet tuotannossa, kaupassa ja investoinneissa. Itse asiassa niiden rooli maailmanmarkkinoilla tekee pilkkaa vapaakaupasta. Vic Thorpen mukaan ”...’vapaakaupan’ käsite joutuu naurunalaiseksi, kun tiedämme, että kolmannes kaikesta kansainvälisestä kaupasta on yksinkertaisesti yhden ja saman monikansallisen yrityksen tytäryhtiöiden välistä varastojen siirtoa sisäisin hinnoin; vähintään toinen kolmannes muodostuu monikansallisten yritysten myynneistä muille yrityksille; ja suurin osa jäljelle jäävästä kolmanneksesta koostuu tuonnista pienemmiltä kansallisilta alihankkijoilta näille samoille monikansallisille yrityksille.” Hänen mukaansa markkinat ovatkin globaalit mutteivät vapaat.

”Olemme todistamassa globalisaation ohella kansainvälisen kaupan yhtiöittämistä. Maailmantaloutta voidaan siten luonnehtia salaiseksi suunnitelmataloudeksi, jossa valtaa pitävät monikansalliset yritykset. Kansallinen poliittinen prosessi on menettänyt otteensa reaalityaloudesta.”⁸

Teknologia, pääoma ja työllisyys

Globalisaatioon kohdistuvien toiveiden kohottamiseksi sen hyötyjä on vahvasti liioiteltu. Monikansallisia yrityksiä ja suoria sijoituksia on kuvattu teknologian siirtäjinä kehitysmaihin. Tämä väite on kuitenkin todettu pelkäksi propagandaksi. Monikansalliset yritykset ja suorat sijoitukset eivät ole tuoneet mitään kipeästi kaivattua teknologiaa kehitysmaihin. Sen sijaan kehitysmaat ovat kohdanneet uusia esteitä kor-

kean teknologian tuonnille. Esimerkiksi Intia ei toistuvista yrityksistään huolimatta saanut Cray-supertietokoneita Yhdysvalloista. Niinpä Intian oli tuotettava oma supertietokoneensa, *Param*, joka on paitsi alkuperäistä amerikkalaista tietokonetta vastaava myös erittäin kustannustehokas. Kehitys- ja teollisuusmaiden välillä on niinikään vain vähän tutkimus- ja tuotekehittely-yhteistyötä. On havaittu, että Yhdysvaltojen ja Japanin monikansalliset yritykset tekevät tutkimus- ja kehitystyönsä yleensä kotimaissaan.

Toinen liioiteltu väite on, että globalisaatio toisi paljon korkeapalkkaisia työpaikkoja kehitysmaihin. Investoinneissaan monikansalliset yritykset ovat kuitenkin aina asettaneet rikkaat maat ja vauraimmat kehitysmaat etusijalle. Yhdysvaltalaisen Harvard Business Schoolin professori Bruce Scott tuo tämän piirteen esille tuoreessa artikkelissaan: ”Vuosina 1980–97 suorien sijoitusten kanta kohosi lähes seitsenkertaiseksi, ja sen suhde maailman BKT:hen nousi neljästä kahteentoista prosenttiin. Kuitenkin köyhimpiin maihin sijoitettiin hyvin vähän. Vuonna 1997 noin 70 % suorista sijoituksista suuntautui yhdestä rikkaasta maasta toiseen, kahdeksan kehitysmaata sai noin 20 %, ja jäljelle jäävä 10 % jakaantui yli sadan köyhän maan kesken. Maailmanpankin mukaan v. 1992–98 kaikista kehitysmaihin suuntautuneista suorista sijoituksista alle 7 % kohdistui köyhimpiin maihin. Samaan aikaan kehitysmaiden pääomamarkkinoiden vapauttaminen antaa rikkaiden maiden suuryrityksille tilaisuuden valtauksiin, jotka tuovat mieleen kolonialismin. Rikkaat maat eivät suinkaan sattumalta vaadi avoimia markkinoita silloin, kun ne ovat etulyöntiasemassa...”⁹

Näin ollen suorat sijoitukset eivät juurikaan kykene luomaan korkeapalkkaisia työpaikkoja kehitysmaihin. Sitä paitsi monikansallisten yritysten pääomavaltaiset korkean teknologian sijoitukset tuhoavat miljoonia olemassa olevia ja mahdollisia työpaikkoja kehitysmaissa. Jonkin verran uusia

työpaikkoja saattaa toki syntyä halpojen työvoimakustannusten siivittäminä, mutta monissa kehitysmaissa globalisaatiosta on seurannut työttömyyttä.

Globalisaatio hävittää kohtuupalkkaisia ja turvattuja työpaikkoja ja synnyttää tilalle matalapalkkaisia epäsäännöllisiä työsuhteita. Esimerkiksi Intiassa työllisyys on heikentynyt merkittävästi globalisaation myötä. Talouden uudistaminen johti myös epäsäännöllisten työsuhteiden osuuden kasvuun 31,2 prosentista 37 prosenttiin v. 1988–98.¹⁰ Lisäksi on syntynyt pienten ja keskisuurten alihankkijoiden verkostoja, joissa välittäjät riistävät työntekijöitä. Työpaikat ovat näissä verkostoissa matalapalkkaisia ja turvattomia. Tämä globalisaatioon liittyvä uusi ilmiö on lisännyt ihmisten kokemaa stressiä ja epävarmuutta työpaikoistaan.

Olen vakuuttunut, että pitkäaikais-työttömyys on kaikkialla sosiaalisesti ja poliittisesti vaarallista, koska se toimii kasvualustana ääriliikkeille, jotka voivat saattaa maan epädemokraattiselle tielle, järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja yhteiskunnallisiin levottomuuksiin. Myös muukalaisviha voi kasvaa nopeasti sellaisessa ilmapiirissä. Sen tähden minkään järkevän hallituksen ei tulisi harjoittaa politiikkaa, joka johtaa työttömyyteen ja yhteiskunnallisiin levottomuuksiin. Meidän tulee muistaa se, että nuorisotyöttömyys oli keskeinen tekijä, joka johti 1930-luvulla Euroopassa kansallissocialismin ja fasismin nousuun ja lopulta katastrofiin – toiseen maailmansotaan.

Minulla ei ole epäilystäkään siitä, että jos monikansallisten yritysten annetaan tuhota työllisyyttä ylläpitäviä pieniä ja keskisuuria yrityksiä kehitysmaissa, niin tästä seuraava työttömyys ruokkii yhteiskunnallisia levottomuuksia, jotka murentavat näiden maiden demokratiaa. Historia osoittaa, että yhteis-

kunnallisten levottomuuksien vaivaman maan kehitys pysähtyy, kun se tuhlaa voimavarojaan taisteluun niitä vastaan.

Potentiaalinen laajamittainen ulkomaisen pääoman tuonti osoittautui myös katteettomaksi lupaukseksi kehitysmaille, joita viekoiteltiin mukaan

globalisaatioon, liberalisointiin ja yksityistämiseen. Maailmanpankin uusimpien tilastojen mukaan globalisaatiosta on seurannut pääoman nettoulosvirtausta kehitysmaista. Sen *Global Development Finance*-julkaisun mukaan pääomia siirtyi kehittyneistä maista kehitysmaihin 143 miljardia dollaria v. 1991 ja vastakkaiseen

suuntaan 17 miljardia dollaria, mutta v. 2000 vastaavat luvut olivat 299 ja 307 miljardia dollaria. Näin ollen v. 2000 kehitysmaat veivät nettomääräisesti 8 miljardia omaa pääomaansa kehittyneisiin maihin. Siis edes ulkomaisten investointien näkökulmasta globalisaatio ei ole hyödyttänyt kehitysmaita merkittävästi. Päin vastoin kehitysmaat ovat menettäneet pääomiaan teollisuusmaille. Sitä paitsi miljardeja dollareita virtaa etelästä pohjoiseen joka vuosi kauppaan liittyvinä etuina, velanhoitona, tekijänoikeusmaksuina, ulkomaisten sijoitusten voittoina ja pääomapakona. Tämä resurssien laajamittainen ulosvirtaus lamauttaa kehitysmaita.

Kuluttajien valinnanvara, hinnat ja markkinoille pääsy

Lupaus kuluttajien valinnanvaran lisääntymisestä globalisaation myötä on myös osoittautunut katteettomaksi, koska monikansalliset yritykset ovat järjestelmällisesti vallanneet markkinoita ja käytännössä supistaneet valinnanvaraa syrjäyttämällä potentiaalisia kilpailijoitaan markkinoilta. Monikansalliset yritykset, jotka hallitsevat kahta

Globalisaation tueksi esitetyt kaksi argumenttia – pääomien ja teknologian virtaaminen kehitysmaihin – eivät saa vahvistusta.

Kuva: Heikki Saukkomaa

Kehitysmaiden kuluttajat ja tuottajat eivät hyödy globalisaatiosta, sanoo Professori Vivekanandan.

kolmasosaa maailmankaupasta ja organisoivat tuotannon ja jakelun globaalilla tasolla, ovat käyttäneet laajasti sähköisiä tiedotusvälineitä manipuloidakseen kuluttajia ja harmonisoidakseen heidän tottumuksiaan kaikkialla maailmassa. Siten globalisaatio on tosiasiasa vähentänyt kuluttajien valintamahdollisuuksia.

Vielä eräs globalisaation sivutuote kehitysmailla on ollut hintojen globalisointi ilman tulojen globalisointia, mikä on johtanut köyhien marginalisoitumiseen kaikkialla. Esimerkiksi rikkaiden maiden lääkeyhtiöiden hinnoittelupolitiikan ja IMF:n ja Maailmanpankin saneleman terveydenhuoltosektorin yksityistämisen seurauksena kehitysmaissa menehtyy miljoonia köyhiä ihmisiä, joilla ei ole varaa maksaa lääkkeitään samaa hintaa kuin teollisuus-

maissa. Emme saa unohtaa, että Maailmanpankin raportin mukaan 1,2 miljardin ihmisen (viidesosan koko ihmiskunnasta) tulot jäävät alle yhden dollarin päivässä. Saharan eteläpuoleisen Afrikan asukkaista 46 % kuuluu tähän kategoriaan.¹¹ Tässä yhteiskunta-kerroksessa haavoituvimpia ovat lapset ja vanhukset, joiden kuolleisuus väistämättä kohoaa. Intialainen taloustieteilijä Deepak Nayyar on hiljattain sanonut, että globalisaatio on avannut uuden ulottuvuuden kadun miehen kulutusmahdollisuuksien kaventamiseen, mikä on omiaan lisäämään turhautumista ja vieraantumista.¹² Näin ollen meidän pitää tarkastella globalisaation, liberalisoinnin ja yksityistämisen vaikutuksia köyhien ihmisten kannalta, jotka eivät nauti hyvinvointivaltiojärjestelmien suojaa. Lisäksi on todettava, että henkeä kohti laskettujen tulojen suhde rikkaiden ja köyhien maiden välillä on 58:1. Globalisaation nykyinen kehityssuunta vain leventää tätä kuilua, mutta tätä trendiä ei pidä edistää.

Globalisaatio ja liberalisointi eivät ole merkittävästi edistäneet kehitysmaiden tuotteiden pääsyä teollisuusmaiden markkinoille etupäässä siksi, että jotkut niiden innokkaat kannattajat ovat syyllistyneet kaksinaismoraaliin. Monien heistä on havaittu saarnaavan vapaiden markkinoiden puolesta samalla kun he ovat harjoittaneet protektionismia ja yrittäneet sulkea kehitysmaiden tuotteita markkinoiltaan yhden jos toisenkin tekosyn varjolla. Intian esi-

merkki ei tässäkään suhteessa ole kovin rohkaiseva. Globalisaatio ei ole parantanut Intian teollisuustuotteiden pääsyä Lännen markkinoille millään tavalla. Sitä paitsi viime vuosina teollisuusmaat ovat asettaneet tuonnille Intiasta erilaisia ei-tullimuotoisia esteitä milloin milläkin tekosyillä – teknisillä, hygieenisillä ja työelämän standardeilla tai käyttämällä patentointikeinoja kuten esimerkiksi patentoimalla Intian pohjoisosissa viljeltävän Basmati-riisin yhdysvaltalaiselle RiceTechille. Toinen hyvä esimerkki on se, kuinka suosittu intialaiset keinosilkkipaidat jouduttiin vetämään Yhdysvaltojen markkinoilta, koska niiden sanottiin olevan muka helposti syttyviä.

Euroopassakin Intian vientiä on vaikeutettu uusilla ei-tullimaisilla esteillä. Euroopan unionin huhtikuussa 1998 voimaan tullut säädös, etteivät ihmiset saa koskea maitotuotteisiin lypsyn ja vähittäismyynnin välillä, on selvästi tähdätty vastoin Intian tavoitteita tulla maitotuotteiden merkittäväksi viejäksi. Kumma kyllä tähän saakka käytetty sterilointitekniologia ei yhtäkkiä täytäkään EU:n terveysstandardeja! Kaksinaismoraalia ilmentää sekin, että samalla kun länsimaat ovat vaatineet Intiaa avaamaan omat kotimarkkinansa tuonnille ne ovat samalla sulkeneet omia markkinoitaan Intian vienniltä.

Kehitysmaissa kytee tyytymättömyys

Vastenmielistä globalisaatiossa on, ettei sitä ole edistetty avoimena, rationaalisena ja rakentavana prosessina. Yleensä sitä on tyrkytetty kehitysmaille. Muutamat ulkomaiset valtakeskukset ovat jatkuvasti pakottaneet ne siihen sen jälkeen kun niiden heikkouksia on käytetty hyväksi vaikeina aikoina. Tämä ilmentää globalisaation nykyistä epäoikeudenmukaista ja riistävä osaa, joka purkautuu aikanaan. Niinpä kehitysmaissa useat alun perin globalisaatiota, liberalisointia ja yksityistämistä kannattaneet ihmiset ovat nyt kääntyneet sen vastustajiksi.

Talous Yhteiskunta

Intiassa yhä useammat taloustieteilijät ovat ilmaisseet julkisesti tyytymättömyytensä globalisaatioon.¹⁵ Merkittävin tyytymättömyyden ilmaus saatiin kuitenkin Intian presidentin K.R. Narayanin itsenäisyyspäivän puheessa 25.1.2000. Verhotussa varoituksessaan presidentti sanoi: ”Pitkään kärsineiden kansalaisten raivo purkautuu, jollei liberalisoinnin, yksityistämisen ja globalisaation kolmisuuntainen pikakaista tarjoa ”turvallisia suojateitä” Intian vähäosaisille. Moni yhteiskunnallinen kuo-hunta voidaan nähdä seuraukseksi siitä, että on laiminlyöty yhteiskunnan alimmat kerrokset, joiden tyytymättömyys puhkeaa väkivallaksi.”¹⁴

Voimakkain kansainvälinen globalisaatioon kohdistuvan tyytymättömyyden ilmaus nähtiin hiljattain Genovassa G7-maiden johtajien edessä, kun he tapasivat siellä huippukokouksessaan heinäkuussa 2001. Mielenosoittajat kiinnittivät G7-maiden johtajien huomion siihen, kuinka köyhät ihmiset joutuvat kärsimään välittömästi aina, kun alhaisen tulotason maat pakotetaan omaksu-maan markkinajohteen globalisoitu järjestelmä. G7-maiden johtajat myönsivätkin ensimmäistä kertaa sen, että globalisaatiosta täytyy koitua hyötyjä kaikille,¹⁵ mutta he eivät ole vielä tehneet selväksi, kuinka he aikovat päästä tähän tavoitteeseen. G7-maiden julki-lausuman uskottavuus punnitaan tulevina vuosina.

Sosiaalisten normien tulee olla keskeisessä asemassa, jos globalisaatiolla tahdotaan edistää tasapainoista maailmanlaajuisesta keskinäisriippuvuutta. Tänä päivänä globalisaatio toimii kuitenkin ilman sellaisia sosiaalisia normeja nälän ja köyhyyden voittamiseksi kehitysmaissa. On järjenvastaista jättää ihmisten hyvinvointi markkinavoimien armoille, eikä se tiedä hyvää köyhille

ihmisille, jotka marginalisoituvat kaikkialla jokaisessa globalisaatioon johtavassa käänteessä. Eriarvoisuus on lisääntynyt kehitysmaissa liberalisoinnin ja yksityistämisen myötä. Näin on tapahtunut ennen muuta siksi, että globalisaatiota on tavoiteltu liberalisoinnin ja säätelyn purkamisen tietä, ja sen päähuomio on rajoittunut edistämään vapaakauppaa, voittoja ja monikansallisia yrityksiä eikä parantamaan köyhien ihmisten elintasoja köyhien ihmisten elintason parantamiseen.

Tätä asiointilaa ei voida korjata tyydyttävästi, ellei kehitysmailla anneta tosiasiallista sananvaltaa maailmanlaajuisessa makrotaloudellisessa päätöksenteossa. Voimakkaat teollisuusmaat sekä kansainväliset instituutiot kuten Maailmanpankki ja IMF sanelevat pelisäännöt. Tässä tilanteessa kehitysmaiden on turha toivoa, että ne saisivat osansa globalisaation hyödyistä.

Niinpä kehitysmaiden näkökulmasta syntyikin vääjäämättä pessimistinen kuva nykyisestä globalisaatiosta. Kehitysmailla se on hyppy pimeyteen, ja sen seuraukset jäävät käsittämättömiksi. Tämä ei merkitse, etteikö globalisaatiolla olisi myönteisiä vaikutuksia missään kehitysmaassa. Talouskasvua on tietysti tapahtunut joissakin kehitysmaissa. Useimmille kehitysmailla vaikutukset ovat kuitenkin olleet kielteisiä. Globalisaatio on ylläpitänyt köyhyyttä,

alennustilaa ja yhteiskunnallista le-vottomuutta kehitysmaissa ja lisännyt köyhien ihmisten haavoittuvuutta. Tu-loerot ja työttömyys ovat kasvaneet. Teollisuus- ja kehitysmaiden välinen kuilu on myös leventynyt nopeasti. Näin ollen kehitysmaiden näkökulmasta koko nykyinen globalisaatio-ohjelma on suunnattu niiden kansantalouksien heikentämiseen ja muuttaman rikkaan maan ja niiden moni-

kansallisten yritysten ylivallan säilyttämiseen. IMF:ää, Maailmanpankkia, WTO:ta ja G7:ää voidaan pitää aktiivisina kumppaneina tässä globalisaatioprojektissa. Mutta emme voi sivuuttaa sitä tosiseikkaa, että järjetön globalisaatio on rapauttanut monia kansantalouksia Latinalaisessa Amerikassa, Itä- ja Kaakkois-Aasiassa ja Afrikassa. Nykyinen maailmanlaajuisen taantuma ei tiedä hyvää globalisoituneille talouksille. Kehitysmaiden köyhdyttäminen ei ole paras tie taata rauha, vauraus ja vakaus maailmassa.

Epäilemättä nyt on syntymässä globalisoitu maailma, joka kuuluu ensisijaisesti muutamalle hallitsevalle ja voimakkaalle maalle ja niiden monikansallisille yrityksille. Tässä maailmassa avainasemassa kaikessa taloudellisessa toiminnassa ovat monikansalliset yritykset eivätkä valtiot. Mutta olen vakuutunut siitä, että tullakseen myönteiseksi voimaksi globalisaatioon olisi saatava valistuneempi lähestymistapa, joka voisi kohottaa elämänlaatua kaikkialla maailmassa. Tällöin tarvitaan vaihtoehtoisia egalitaarista lähestymistapaa, joka tähtää ”yhden maailman” rakentamiseen kansainvälisen solidaarisuuden varaan. Tarvitaan maailmanlaajuisesti vastuuntuntoisempaa globalisaatiota, joka tunnustaa ihmisten oikeudet kaikkialla ja tarpeen poistaa eriarvoisuuksia niiden saavuttamiseksi. Willy Brandtin, Bruno Kreiskyn, Olof Palmén ja Kalevi Sorsan asiaankuuluvat ajatukset kansainvälisen solidaarisuuden varaan rakentuvasta yhteistyöstä kehittyneiden maiden ja kehitysmaiden välillä on otettava takaisin maailmanlaajuisen keskusteluun. Se on koko ihmiskunnan etu.

VIITTEET

¹ Suomennos: Petri Böckerman.

² Ks. tarkemmin B. Vivekanandan (1997), *International Concerns of European Social Democrats*, London: Macmillan ja New York: St. Martin's.

³ M.S. Rajan (1995), "Reforming the Sovereign State System: A Non-aligned Perspective", teoksessa Kanti P. Bajpai & Harish C. Shukul (toim.), *Interpreting World Politics*, New Delhi: Sage, 206–208.

⁴ B. Vivekanandan, emt., 48–58.

⁵ *Indian Express* (New Delhi), 19.6.1999.

⁶ Muchkund Dubey, *Globalization, Interdependence and Global Institutions*, käsikirjoitus, 12.

⁷ B. Vivekanandan, emt., 59–62.

⁸ Vic Thorpe (1999), "Global Unionism: The Challenge", teoksessa Ronaldo Munck & Peter Waterman (toim.): *Labour Worldwide in the Era of Globalization*, London: Macmillan.

⁹ Bruce R. Scott (2001), "The Great Divide in the Global Village", *Foreign Affairs*, January/February, 160–164.

¹⁰ Ruddar Dutt (2000), "Hidden Dangers of Economic Reforms", *The Hindu Business Line*, 19.10.2000.

¹¹ Robert J. Samuelson (2001), "The Spirit of Capitalism", *Foreign Affairs*, January/February.

¹² Professory Deepak Nayyarin Prem Bhatia Memorial-luento "Democracy and Development: The Indian Experience" 11.8.2001 New Delhissä. Ks. *The Hindu* (Madras), 12.8.2001.

¹³ Eräs intialainen taloustieteilijä, professori Ruddar Dutt (ks. emt.) on sanonut, että tuonnin vapauttaminen on suuresti vahingoittanut Intian taloutta. Toinen taloustieteilijä, Vikram Chadha on sanonut: "...kaiken kaikkiaan tähän asti Intian integroituminen globaalitalouteen on ollut sille enemmän haitaksi kuin vauhdittanut talouskasvuamme". Ks. Vikram Chadha (1999), "Implications of India's Global Orientation During the 90's: Accomplishment and Pitfalls", teoksessa P.P. Arya & B.B. Tandon (toim.), *Multinationals versus Swadeshi Today: A Policy Framework for Economic Nationalism*, New Delhi: Deep and Deep, 38–61.

Vielä eräs taloustieteilijä on sanonut: "Tarkasteltaessa vuoden 1991 jälkeistä aikaa tulemme siihen melko pessimistiseen johtopäätökseen, etteivät uudistukset eivä kenneet loppujen lopuksi synnyttämään suotuisia tarjontapuolen tekijöitä, joita olisimme niiltä odottaneet. Ks. Subir Gokarn (2000), "Economic Reforms, Growth and Inflation in India", teoksessa Subhashis Gangopadhyay & Wilma Wadhwa (toim.), *Economic Reforms for the Poor*, New Delhi: Konark.

¹⁴ Presidentti K.R. Narayananin puhe televisioitiin 25.1.2000 Intian itsenäisyyspäivän aattona.

¹⁵ *The Pioneer* (New Delhi), 5.8.2001.

Kansainvälinen yhdentymisen ja kehitysmaat

Köyhyydestä nouseminen edellyttää suuria muutoksia kehitysmaiden sisäisissä instituutioissa, kehittyneiden maiden kauppapolitiikassa ja Maailman kauppajärjestössä, WTO:ssa.

Pertti Haaparanta
Professori
Helsingin kauppakorkeakoulu

Köyhyys on maailmantalouden suurin ongelma, ja köyhyyden ja siihen liittyvien ongelmien kuten konfliktien ja sairauksien vähentäminen on kansainvälisen politiikan tärkein tehtävä. Vaikka (tavanomaisilla mittareilla arvioitujen) köyhien osuus maailman väestöstä onkin laskenut viimeisten 20 vuoden aikana, niin köyhyys on keskittynyt erityisesti Afrikkaan, jossa se ei ole vähentynyt käytännössä lainkaan. Samoin monissa Latinalaisen Amerikan maissa köyhyys on lisääntynyt. Köyhyyden lasku on ollut erityi-

Professori Pertti Haaparanta on maamme johtavia kansainvälisen talouden asiantuntijoita.

sen voimakasta Kaakkois-Aasiassa ja siellä nimenomaan Kiinassa. Siksi maailman tulonjako on ehkä ensimmäistä kertaa 200 vuoteen tasoittunut hieman viimeisten 20 vuoden aikana.

Miksi jotkut maat ovat onnistuneet nousemaan köyhyydestä? Tämänhetkisen olemassa olevan tutkimuksen¹ perusteella seuraavat tekijät ovat tärkeitä: a) Köyhyyden poistaminen edellyttää institutionaalisia muutoksia sekä taloudessa että yleisesti yhteiskunnassa. b) Muutosten ei ole tarvinnut olla radikaaleja, vaan tärkeää on ollut uudistaa instituutioita kehityksen edetessä. c) Erytisen tärkeää on ollut luoda instituutiot konfliktien ja riskien hallinnalle sekä omistusoikeuksille. Tärkeimpiä ovat sosiaaliset turvaverkot. Esimerkiksi tästä voidaan ottaa Indonesia verrattuna muihin Kaakkois-Aa-

sian maihin Aasian kriisin jälkeen. Toisin kuin Indonesia ovat muut kriisimaat jo selviytyneet kuiville. Indonesiassa ei ole tapahtunut institutionaalista kehitystä oikeastaan lainkaan viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana. d) Osallistuminen kansainväliseen työnjakoon kaupan ja myös suorien sijoitusten kautta on tärkeää, mutta se ei yksin auta köyhyydestä irrottautumiseen.² Talouden avautuminenkaan ei auta, elleivät muut instituutiot ole kunnossa. Mitään yleistä tarvetta nopealle ja laajalle talouden avaamiselle ei ole. Keskeistä on ymmärtää, millä tavoin toteutettu kaupan

vapauttaminen on tehokkainta. Monissa Kaakkois-Aasian maissa kuten Etelä-Koreassa ja Kiinassa tärkeäksi on osoittautunut pääomahyödykkeiden tuonnin vapauttaminen. e) Kansallisten, "ei-ortodoksisten" ratkaisujen ja kokeilujen salliminen on tärkeää. Kiina, Vietnam, Mauritius ja Botswana tarjoavat tästä hyviä esimerkkejä. Vaikkapa omistusoikeuksia voidaan parantaa monin eri tavoin.

Kansainvälisen kaupan järjestelmä ja kehitysmaat

Julkisessa keskustelussa kehitysmaiden ongelmien syyksi esitetään tavalla tai toisella globalisaatiota. On usein epäselvää, mitä sillä tarkalleen tarkoitetaan. Jos keskitymme pelkästään kau-

pan vapauttamiseen, niin äärimmillään globaalien kaupan vapauttamisen väitetään kaikissa muodoissaan pahentavan köyhimpien maiden asemaa. Lievempi väite on, että se tapa, jolla kauppa on viime vuosikymmeninä vapautettu ja parhaillaan vapautetaan, on vahingollinen. Mielestäni onkin selvät perusteet väittää, että vielä edellisellä kaupan vapauttamisen kierroksella tehdyt päätökset olivat monilta osin vahingollisia kehitysmaille. Sama pätee moniin ehdotuksiin, joita erityisesti EU ja USA ovat ajaneet pöydälle juuri nyt käynnistyneellä uudella kierroksella. Kehittyneet maat ovat toimillaan myös vähentäneet kansainvälisten kauppasopimusten uskottavuutta, koska ne eivät ole täyttäneet Uruguayn kierroksella kehitysmaille antamia lupauksia. Seuraavassa on esimerkkejä näistä ongelmista:

a) Kehittyneet maat syrjivät kauppapolitiikassaan selvästi kehitysmaita. Niillä on ollut myös suurempi voima kuin kehitysmaille vaikuttaa kauppaneuvotteluiden agendaan. Siksi useat päätökset ovat käytännössä syrjineet kehitysmaita. Esimerkkejä tästä ovat monikuitusopimus ja TRIPS-sopimus, joka suojaaa ns. intellektuaalisia omistusoikeuksia. Uruguayn kierroksella kehittyneet maat vaativat kehitysmailta hintana monikuitusopimuksen lakkauttamisesta sitä, että ne hyväksyvät TRIPS:n. Monikuitusopimus päättyi vasta v. 2005, mutta TRIPS astui voimaan välittömästi. TRIPS:istä aiheutuu koko maailmalle mutta erityisesti köyhille maille huomattavia kustannuksia ilman, että mitään pitkän ajan hyötyä on odotettavissa. TRIPS on johtanut huomattavan suureen tulonsiirtoon kehitysmaista kehittyneisiin maihin.

Toinen esimerkki ovat polkumyyntisäännökset, jotka antavat käytännössä täysin vapaat kädet rajoittaa ulkomaisten tavaroiden ja palveluiden tuontia. Säännösten suurimmat käyttäjät, USA ja EU, ovat soveltaneet niitä erityisesti (80 %:ssa tapauksista) kehitysmaita vastaan. Kehittyneet maat ovat itse kaivaneet maata alta pyrkimyksel-

Toisen maailmansodan jälkeen käytiin kansainvälisen kaupan vapauttamisesta useita neuvottelukierroksia Yleisen tulli- ja kauppasopimuksen (General Agreement on Tariffs and Trade, Gatt) alla. Uruguayn kierros v. 1986–94 oli niistä toistaiseksi laajin ja johti uuden Kansainvälisen kauppajärjestön (World Trade Organisation, WTO) perustamiseen v. 1995 alusta. Gattin periaatteita vastaan sotivat erityisesti vuodesta 1974 lähtien käyttöön otetut monikuitusopimukset, joilla kehittyneet maat – usein yksipuolisesti – asettivat kiintiöitä tekstiilien tuonnille kehitysmaista. Monikuitusopimuksia jatkava WTO:n Tekstiili- ja vaate-tussopimus päättyi 2005. WTO:ssa on tällä hetkellä kolme yleissopimusryhmää: tavarakaupan Gatt-sopimus, palvelujen kaupan Gats-sopimus (General Agreement on Trade in Services) ja teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyviä näkökohtia käsittelevä TRIPS-sopimus (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights). Uusi Dohan kierros alkoi maataloustuotteista ja palveluista kaksi vuotta sitten, ja se on saanut nimensä marraskuussa 2001 Dohassa, Qatarissa pidetystä ministerikokouksesta, jossa päätettiin neuvottelujen asialistasta.

tä siirtyä sääntöpohjaiseen kansainvälisen kaupan järjestelmään.

On hyvä kuitenkin muistaa myös, että kehitysmaat syrjivät omassa kauppasaan toisia kehitysmaita. Itse asiassa ne ovat asettaneet muista kehitysmaista tuleville tuotteille keskimäärin korkeampia kaupan esteitä kuin kehittyneistä maista tuleville tuotteille. Ne ovat myös oppineet polkumyynnissä sääntöjen käytön.

b) Uruguayn kierroksen soveltaminen kehitysmaissa on kallista, eikä kehittyneiden maiden lupaamaa apua

ole saatu. Mielenkiintoisin esimerkki tästä ovat kierroksella hyväksytyt sopimukset tuotteiden terveystasomääräyksistä ja tarkastuksista ("phytosanitary measures"). Määräysten valvonta ja tuotteiden testaus on kallista, eivätkä kehitysmaiden voimavarat riitä kumpaankaan. Maailmanpankissa on arvioitu, että keskimäärin yksittäinen kehitysmaa joutuisi uhraamaan varoja yhden vuotuisen kehitysbudjettinsa verran (150 miljoonaa USA:n dollaria), jos se toteuttaisi ne täysimääräisesti. Määräykset ovat tärkeitä erityisesti elintarvikkeiden osalta. Koska kehitysmailla ei ole varoja määräysten noudattamiseen eivätkä kehittyneet maat ole antaneet niille lupamaansa tukea, niin määräykset ovat käytännössä kasvattaneet kehittyneiden maiden esteitä elintarviketuonnille kehitysmaista. Lisäksi monet muut säännökset (esim. Customs Valuation Agreement) on tehty kehittyneiden maiden näkökulmasta, eikä niillä ole merkitystä kehitysmaissa, mutta niistä aiheutuu huomattavia kustannuksia.

c) Nyt Dohassa aloitetulla uudella kierroksella EU on vaatinut ns. laajaa asialistaa, jolla kauppaneuvotteluihin kytkettäisiin myös ympäristösäädöksiä ja sosiaali- ja työelämän säädöksiä. Lisäksi EU on vaatinut yhdessä USA:n kanssa investointisopimusta kytkettäväksi neuvotteluihin. USA puolestaan on kieltänyt EU:n hiljaisella tuella neuvottelemasta polkumyynnissä sääntöjen tiukentamisesta. Toteutuessaan molemmat vaatimukset rapahtavat kansainvälisen kaupan sääntöpohjaista kehittämistä. Samaan johtaisi monien länsimaiden kansalaisjärjestöjen vaatimus siitä, että kierroksella ei neuvoteltaisi maataloustuotteiden eikä elintarvikkeiden kaupan vapauttamisesta.

EU:n vaatimukset esimerkiksi lapsityövoimalla valmistettujen tuotteiden

kaupan rajoittamisesta johtaisivat siihen, että monikuitusopimuksen purkautuessa 2005 kehittyneet maat pystyisivät asettamaan ja asettaisivat (tästä on jo olemassa selviä merkkejä) kehitysmaiden tekstiilien tuonnille uusia esteitä. Myös polkumyynnissä säännökset antavat siihen mahdollisuuden. Kehitysmailla on tärkeää vapauttaa sekä tekstiilien että maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden kauppaa. Ne ovat niiden tärkeimmät vientituotteet, ja kehittyneiden maiden markkinat ovat niiden suurimmat potentiaaliset markkinat. Siksi niiden näkökulmasta on tärkeää pyrkiä toteuttamaan Uruguayn sopimus ennen uusia neuvotteluja. Niiden kanta on järkevä, jos pyritään todella vakavasti rakentamaan sääntöpohjaista järjestelmää.

EU:n ja USA:n vaatimus investointisopimuksesta on myös tarpeeton tai vähintäänkin siihen tulisi kytkeä myös kansainvälinen verosopimus, jolla hillittäisiin verokilpailua ja erityisesti kehitysmaiden kannalta haitallista kilpailua suorista sijoituksista. Niinkään olisi samanaikaisesti alettava neuvotella työvoiman kansainvälisestä liikkuvuudesta, koska se on kehitysmailla tärkeä asia.

EU:n vaatimuksia laajasta kierroksesta ei voi millään tavalla pitää pyrkimyksenä sääntöpohjaiseen järjestelmään, jossa kaupan säätelyn lisäksi voitaisiin luoda säädöksiä muiden tärkeiden ongelmien ratkaisemiseksi.

Kysymys lapsityövoimasta on tästä hyvä esimerkki. 90 % kehitysmaiden lapsityövoimasta työskentelee muualla kuin vientisektorilla. Jos kehittyneet maat saisivat oikeuden asettaa rankaisutulleja kehitysmaista tuleville tuotteille, joiden tuottamisessa käytetään

lapsityövoimaa, niin lapsityövoiman käyttö vain lisääntyisi. Parhaimmillaan lapsityövoiman käytölle ei tapahtuisi mitään, koska lapset menisivät muille sektoreille, joilta vastaavasti tulisi

Tehdyt esitykset lapsityövoiman käytön vähentämiseksi johtaisivat helposti päinvastaisiin seurauksiin.

Pertti Haaparanta näkee, että kehittyneiden maiden pyrkimys niputtaa yhä uusia asioita kauppaneuvotteluihin johtaa umpikujaan.

aikuisia vientiteollisuuteen. Pahimmillaan kaupan esteet lisääisivät lapsityövoiman käyttöä. Tutkimusten mukaan lapsityövoiman käytön suurin syy on köyhyys. Kaupan esteet vähentäisivät työvoiman kysyntää ja laskisivat palkkoja, mikä johtaisi siihen, että lisää lapsia tarjottaisiin töihin. Samanlainen vaikutus on kansalaisjärjestöjen ajamalla monikansallisten yritysten boikotoinnilla. Parhaimmillaan sillä ei ole mitään vaikutusta, ja pahimmillaan boikotti lisää lapsityövoiman käyttöä, koska monikansalliset yritykset maksavat kehitysmaissa samasta työstä parempia palkkoja kuin paikalliset yritykset. Mainittakoon myös, että monet kehitysmaiden naiskansalaisjärjestöt ovat vaatineet kaupan vapauttamista.

Jos EU todella vilpittömästi haluaisi vähentää lapsityövoiman käyttöä, niin se nopeuttaisi tekstiili- ja kaupan vapauttamista. Samanaikaisesti se toimisi niin, että kehitysmaissa lisättäisiin tulonsiirtoja köyhimmille perheille ja nimenomaan sellaisia tulonsiirtoja, jotka menevät perheiden naisille. Myös peruskoulutuksen järjestämistä ja lisäämistä tulisi avustaa. Kaikki tämä on mahdol-

lista nykyistenkin sopimusten puitteisissa.

EU:n vaatimukset laajasta kierroksesta pyrkivät varmistamaan, että kansainvälisessä kaupassa noudatetaan ”reiluja” (fair) pelisääntöjä. Ongelmana on, että reiluus määritellään pelkätään kehittyneiden maiden näkökulmasta. Reiluus muotoillaan usein vaatimuksena, että tuotteita ei myydä liian halvalla. Halpuus on kuitenkin suhteellinen käsite. Palkkataso tulisi nähdä suhteessa työvoiman tuottavuuteen. Tästä näkökulmasta voisi hyvin väittää, että suomalaiset tuotteet on valmistettu viimeisen kymmenen vuoden ajan liian halvalla, koska palkat eivät ole nousseet yhtä nopeasti kuin työn tuottavuus. Siksi suomalaisten tuotteiden myynti on halpamyyntiä.

WTO:n uudistaminen

Näiden ongelmien vuoksi on syytä pohdita, miten kansainvälisen kaupan neuvottelujärjestelmää voitaisiin uudistaa. WTO:ssa ei ole muodollista demokratiavajetta. Järjestelmää, jossa kaikilla mailla on veto-oikeus, on mahdoton-

ta tehdä muodollisesti demokraattisemmaksi. Demokratiavaje on siinä, miten ja mistä käytännössä neuvotellaan. Tähän asti kehittyneet maat ovat määränneet agendan. Kehitysmaiden voiman lisäys tulee tulevaisuudessa johtamaan siihen, että kehittyneet maat paremmalla valmistelukoneistollaan tulevat laajentamaan agendaa yhä enemmän, jotta ne voisivat pakottaa kehitysmaat kompromisseihin todella tärkeissä asioissa. Ennen pitkää tämä johtaa täydelliseen umpikujaan ja kaikkien sääntöjen mitätöitymiseen käytännössä.

Ongelma voidaan ratkaista vahvistamalla WTO:n organisaation itsenäisyyttä ja erityisesti sen roolia agendan muotoilussa, koska muuten voimakkaimmat maat eli länsimaat määräävät agendan. Tämän epäsymmetrian poistaminen olisi myös väline korostaa kehitysmaiden omien päätöksentekomekanismien merkitystä ja rakentamista. WTO:n mahdollisuuksia tarjota teknistä apua kehitysmaalle voidaan parantaa laajentamalla sen henkilökuntaa ja henkilökunnan asiantuntemusta kehitysmaiden asioissa aivan kuten esimerkiksi IMF:ssä on jo tehty.

VIITTEET

¹ Ks. D. Rodrik (2001), Institutions, Integration, and Geography: In Search of the Deep Determinants of Economic Growth, työpaperi, Kennedy School, Harvard University.

² P. Lindert & J. Williamson (2001), Does Globalization Make the World More Unequal?, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 8228; N. McCulloch & L.A. Winters & X. Cirera (2001), Trade Liberalization and Poverty: A Handbook, Centre for Economic Policy Research.

Raakaöljyn merkitys maailmantaloudessa on vähentynyt, mutta siihen liittyvät riskit säilyvät suurina. Sen hinta heilahtelee rajusti ja tuotannon painopiste siirtyy entistä enemmän Lähi-itään.

Paavo Suni on AIEEC:n (Euroopan suhdanneinstituuttien liiton) raaka-aineryhmän puheenjohtaja ja Taloustieto Oy:n Kansainväliset Suhdanteet/International Economic Outlook -julkaisun päätoimittaja.

Raakaöljyyn liittyvät riskit eivät väisty

Paavo Suni
Tutkija
ETLA

Raakaöljyn hinnan suuret muutokset ovat vaikuttaneet tuntuvasti maailmantalouden kehitykseen 1970-luvun öljykriiseistä lähtien. Ennen kriisejä öljy oli halpaa, ja sen reaalihintaa eli hintaa suhteessa teollisuusmaiden tuotteiden hintoihin laski etenkin toisen maailmansodan jälkeen. Halpa öljy ohjasi tuotantorakenteiden kehitystä öljyä käyt-

tävien teknologioiden suuntaan. Kysyntä ja tarjonta kasvoivat 1960-luvulla noin kahdeksan prosentin vuotuista vauhtia. Öljynviejämaiden järjestön OPECin tarjonnan rajoituksiin liittyneet kaksi öljykriisiä pudottivat 1970-luvun keskikasvut kolmen prosentin tuntumaan. Kysyntä lisääntyi keskimäärin hieman tuotantoa hitaammin.

Öljykriisit olivat paha shokki teollisuusmaille, joiden tuotanto oli muuntunut hyvin energiaintensiiviseksi. Kalliiseen energiaan sopeutuminen oli hankalaa. Teollisuusmaiden talouskasvu hidastui, työttömyys lisääntyi ja inflaatio kiihtyi. Raakaöljyn hinnan liki 20-kertaistuminen 10 vuodessa muutti investointipäätökset energian käyttöä säästävään suuntaan. Maailman öljyn käyttö suhteessa reaaliiseen BKT:hen – öljyintensiteetti – oli korkeimmillaan 1970-luvun alussa, jonka jälkeen intensiteetti on pienentynyt kolmessa vuosikymmenessä lähes puoleen. Energiaa säästävät teknologiat ja innovaatiot tulivat kannattavammiksi. Muiden energiamuotojen kuten atomien energian, tuulen, turpeen, aurinkoenergian sekä öljyä korvaavien muiden energialähteiden kuten maakaasun käyttö on lisääntynyt tuntuvasti. Samalla tuotannon palveluvaltaistuminen on vähentänyt energian tarvetta BKT:n tuottamiseen.

Öljykriisien laannuttama talouskasvu hidasti öljyn kysynnän kasvua. Samalla OPECin ulkopuolisen tuotannon kasvu ja öljyä korvaavien muiden energialähteiden käytön lisääntyminen tekivät OPEC-kartellin olon hankalaksi.

Korkean hinnan ylläpitäminen kävi vähitellen mahdottomaksi, koska se edellytti OPECin tuotannon supistamista ja samalla markkinaosuuksien pienenemistä. 1980-luvun puolivälissä raakaöljyn dollarihinta romahti. Dollarin kurssi sukelsi samoihin aikoihin. Dollarialueen ulkopuolisten maiden öljylasku keveni olennaisesti ja maailman talouskasvu vauhdittui, kunnes Kuwaitin kriisi viime vuosikymmenen alussa muutti olosuhteet heikommiksi mm. talouskasvun suhteen.

OPECin valta-asema

OPECin hallinnassa oli vuonna 2000 kolme neljännestä maailman öljyvarannoista. Maailman viennistä OPEC vastasi runsasta puolta ja tuotannosta hiekan yli 40 prosenttia. OPECin laajat öljyreservit ja muita tuottajia selvästi alemmat tuotantokustannukset tarjoavat periaatteessa hyvän pohjan monopolistiselle hinnoittelulle. Korkea hin-

ta on kuitenkin merkinnyt OPECin ulkopuolisen, sitä selvästi kalliimman tuotannon kasvua. OPECin kartellivoima onkin vaihdellut tuntuvasti. Tähän

ovat vaikuttaneet uuden tuotannon ja lisääntyneiden öljyä korvaavien tuotteiden tarjonnan kasvun ohella kysynnän kasvun ajoittainen suhdanneluonteinen heikkous. Lisäksi OPECin jäsenet ovat tyyppillisesti lipsuneet sovitusta tuotantokiinti-

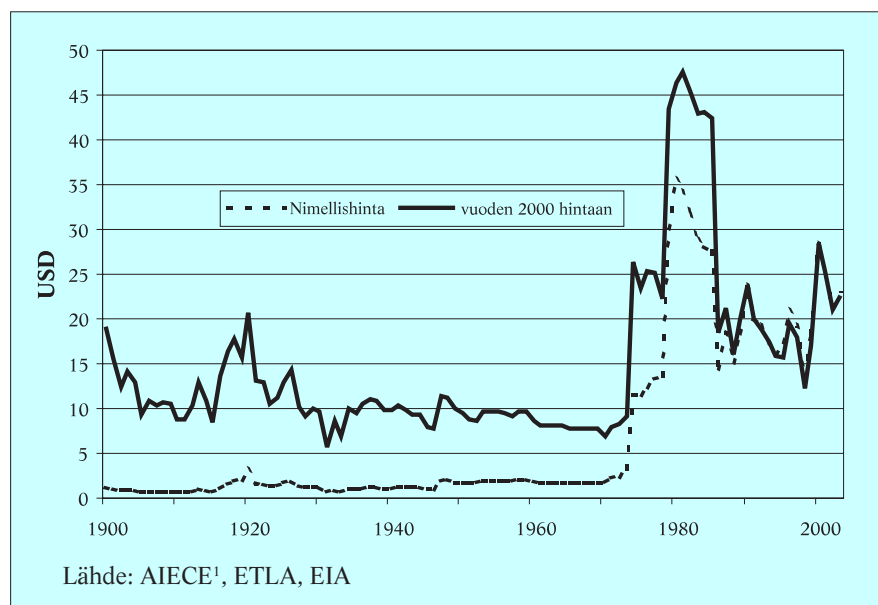
öistä. Raakaöljyn hinta romahti mm. 1980-luvun puolivälissä ja 1990-luvun lopulla tuntuvasti. Toisaalta hinta nousi rajusti Aasian kriisin jälkeisistä pohjalukemista maailmantalouden ripeän kasvun ja tuotannon rajoitusten seurauksena.

Maailman öljyvarannot ovat hyvä pohja OPECin toiminnan jatkumiselle. Varannot ovat tosin kasvaneet vuosi vuodelta mm. teknisen kehityksen lisäämän saatavuuden ja uusien löydösten ansiosta. Yhdysvaltain Energiaviraston (Energy Information Administration, EIA) uusimmat arviot maailman öljyn tuotannon kasvusta ovat muihin arvioihin verrattuna optimistiset ja viittaavat siihen, että öljyn tuotanto saattaa olla suurimmillaan vasta parin vuosikymmenen päästä. Samalla kuitenkin OPEC-maiden osuus tuotannosta lisääntyy.² Tämän jälkeen siirryttäisiin aikakauteen, jolloin öljyn tuotanto supistuu. OPECin ote markkinoista kasvaa, koska tuotannon painopiste siirtyy Lähi-itään lähivuosina nopeasti, mikäli järjestö pysyy koossa. Yhdysvaltain tuotanto on supistunut jo useita vuosia. Venäjän ja Pohjanmeren tuotannon odotetaan myös vähenevän

Öljyn tuotanto kääntyy ennen pitkää globaalistikin laskuun. Siten tuotannon energiaintensiivisyyden vähentäminen on edelleen hyvin tärkeää myös EU-maissa. Tätä korostaa vielä se, että Lähi-idän tuotanto-osuuden kasvu lisää riskiä öljyn saatavuudesta, koska alue ei ole poliittisesti kovin vakaa.

Öljyä löydetään koko ajan lisää, mutta tuotanto kääntyy ennen pitkää laskuun

Kuvio 1. Raakaöljyn nimellis- ja reaalihinnan kehitys 1900–2002

Irakin öljyvienti jatkuu sanktioista huolimatta

Persianlahden sodan jälkeen Irak asetettiin YK:n kauppasaartoon, jota on lievennetty siten, että Irak voi viedä öljyä kustantaakseen ruuan ja öljyn tuotantoon tarvittavien varaosien tuontia. Irak on protestoinut järjestelyä vastaan mm. supistamalla ajoittain öljyn vientiään, mutta toistaiseksi tämä järjestely on uusittu puolivuositain. Irak on kiertänyt säännöstelyä salakuljettamalla öljyä useita eri reittejä huomattavastikin määriä.

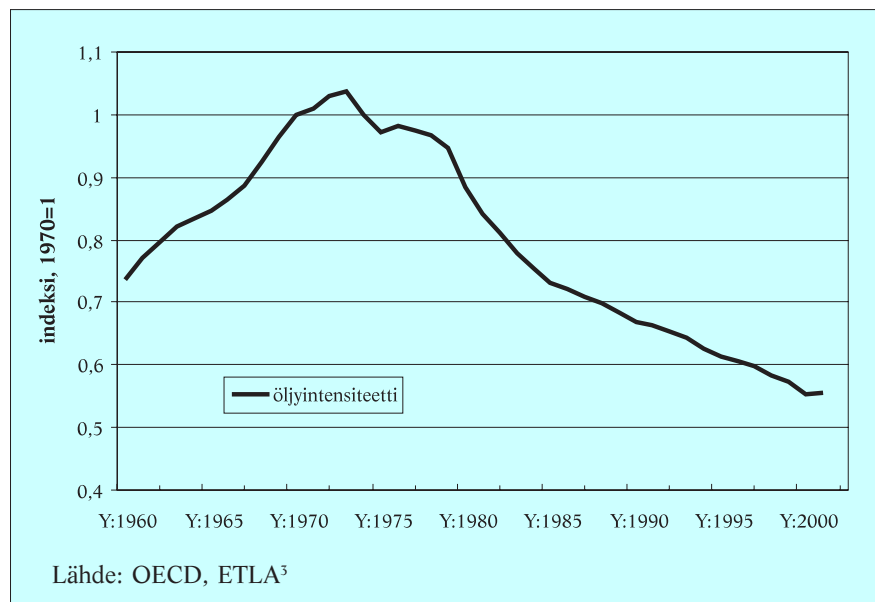
Sanktioista johtuen Irak ei ole mukana tuotannon rajoituksissa. Irakin vienti on heilahdellut rajusti viimesien aikana, mutta keskimäärin se on ollut Venezuelan viennin tasolla, mikä on noin kymmenesosa OPECin kokonaisviennistä. Vaikka Irakin sanktiot poistettaisiin, niin vienti ei voisi lisääntyä nopeasti, koska maa tuottaa lähes täydellä kapasiteetilla. Merkittävä tuotannon lisäys edellyttää lisäinvestointeja, joita on vaikea toteuttaa suuressa mitassa YK:n sanktioiden ollessa voimassa. Kauppasaarron purkamisen jälkeen Irak pyrkii lisäämään tuotantoaan olennaisesti maailman toiseksi suurimpiin varantoihin nojautuen.

Venäjän merkitys on lisääntynyt

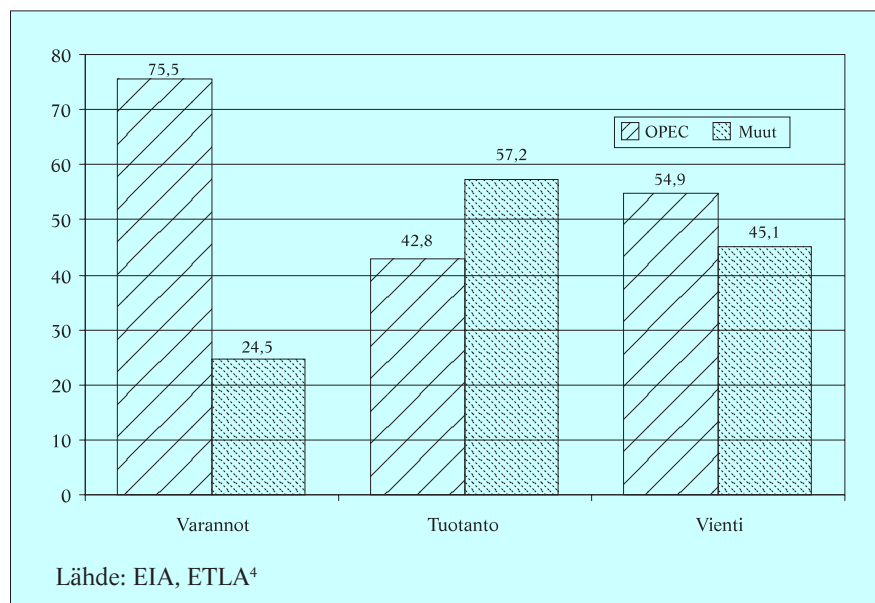
Venäjä on noussut keskeiseksi tekijäksi kansainvälisillä raaka-ainemarkkinoilla Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Venäjän hallinnassa on vain osa entisen Neuvostoliiton öljykentistä, ja talouden transitio johti tuotannollisiin ja logistisiin ongelmiin. Venäjä on kuitenkin tätä nykyä maailman toiseksi suurin öljynviejä Saudi-Arabian jälkeen. Tähän ovat vaikuttaneet kotimaisen kysynnän tuntuva lasku sekä ulkomaisen valuutan suuri tarve.

Venäjän tuotannon odotetaan kuitenkin pidemmällä aikavälillä pienevän.⁵ Mikäli kotimainen kysyntä odotetusti lisääntyy, niin viennin mää-

Kuvio 2. Maailman öljyintensiteetti 1960–2002
Öljyn kulutus/reaalinen BKT

Kuvio 3. OPECin osuudet raakaöljyn varannoista, tuotannosta ja viennistä vuonna 2000, %

rä vähenee pidemmällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä tuotantoa ja vientiä kuitenkin pystytään pitämään yllä uusien investointien kasvattaman tuotantokapasiteetin ja tehokkuuden avulla.

Raakaöljyn hinta on heilahdellut tuntuvasti

Aasian kriisin jäkeen öljyn ja muiden raaka-aineiden hinnat laskivat rajusti. OPEC reagoi öljyn hinnan laskuun supistamalla tuotantoaan vuoden 1998

keväällä ja kesällä. Hinta kuitenkin jatkoi laskuaan. Kartelli pystyikin vuoden 1999 keväällä houkuttelemaan tarjonnan säätelyyn myös ulkopuolisia tuottajia, jotka olivat huolestuneita raakaöljyn hinnan laskun vaikutuksesta talouteensa. Maaliskuussa v. 2000 OPEC-maat sopivat 22–28 dollarin hintahaarukasta itse viemälleen öljylle. Hintatavoitteena oli 25 dollaria tynnyriltä, johon pyrittiin tuotantoa säätelällä, kun hinta lipsui välin ulkopuolelle 20 päivän ajaksi.

Raakaöljyn (Brent-laatu) tynnyrihintana kolminkertaistui vuoden 1998 joulukuun ja vuoden 2000 syyskuun välisenä aikana alhaiselta lähtötasolta. Hinnan nousuun vaikuttivat raakaöljyn kysynnän tuntuva kasvu ja OPECin tuotannon supistamisen ohella alhaisiksi painuneet varastot. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vastaavana ajanjaksona muiden kuin energia- raaka-aineiden dollarihinnot pysyivät ennallaan.

Maailmantalouden suhdannenousu alkoi kuitenkin hiipua jo vuoden 2000 aikana. Viime vuonna Japani oli taantumassa, Yhdysvallat ajautui taantumaa ja Euroopan talouskasvu oli hyvin hidasta. Tämä merkitti raakaöljyn kysynnän ripeän kasvun pysähtymistä. Tarjonta puolestaan lisääntyi vuonna 2000. Tarjonnan lisäys tasaantui viime vuonna, mutta raakaöljy halpeni nopeassa tahdissa syksyn 2000 yli 30 dollariin nousseesta tynnyrihinnastaan.⁶ Vuoden 2001 syyskuun 11. päivän terrori-iskut merkitsivät olennaista käännettä. Viime vuoden lopulla öljyn hinta putosi jo selvästi alle 20 dollarin tynnyriltä, vaikka OPEC maat reagoivat hinnan laskuun useilla tuotannon leikkauksilla. Järjestelmä ei ole kuitenkaan toiminut hyvin aivan alkua lukuun ottamatta, ja käytännössä se lopetettiin viime syksynä.

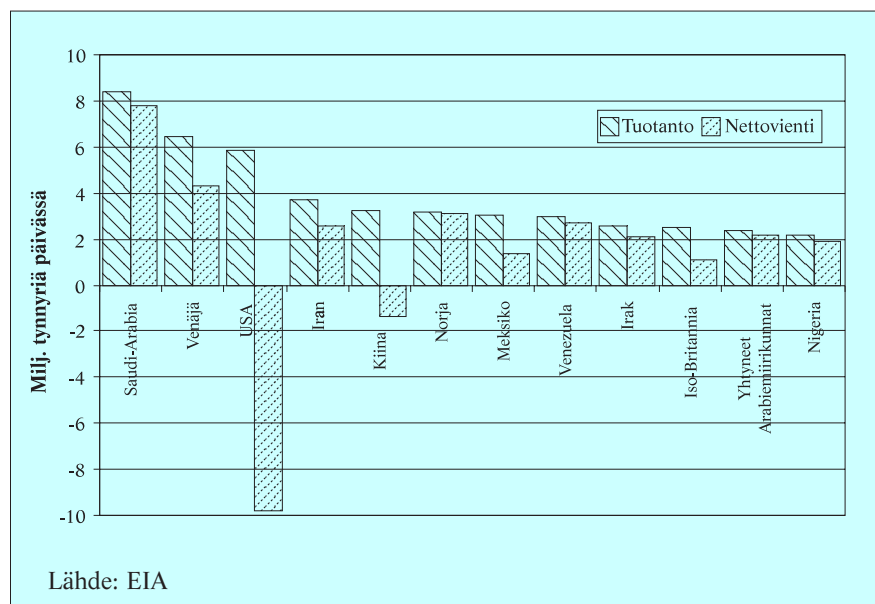
Vuoden 2002 alussa palattiin jälleen tuttuihin tuotantoleikkauksiin. OPEC-maat supistivat tuotantoaan yhteensä 1,5 miljoonalla tynnyrillä päivää kohden, kun useat ulkopuoliset tuottajat lupautuivat supistamaan tuotantoaan noin puolella miljoonalla tynnyrillä päi-

vässä. OPECin ulkopuolisten tuottajien lupaukset eivät ole kovin täsmällisiä, ja jotkut rajoittamiseen pydytyt tuottajat eivät ole olleet siihen kovin halukkaita. Näyttää siltä, että mm. Venäjä käyttää ”tuotannon supistamiseen” lähinnä tuotannon normaalia kausiluonteista vähenemistä.

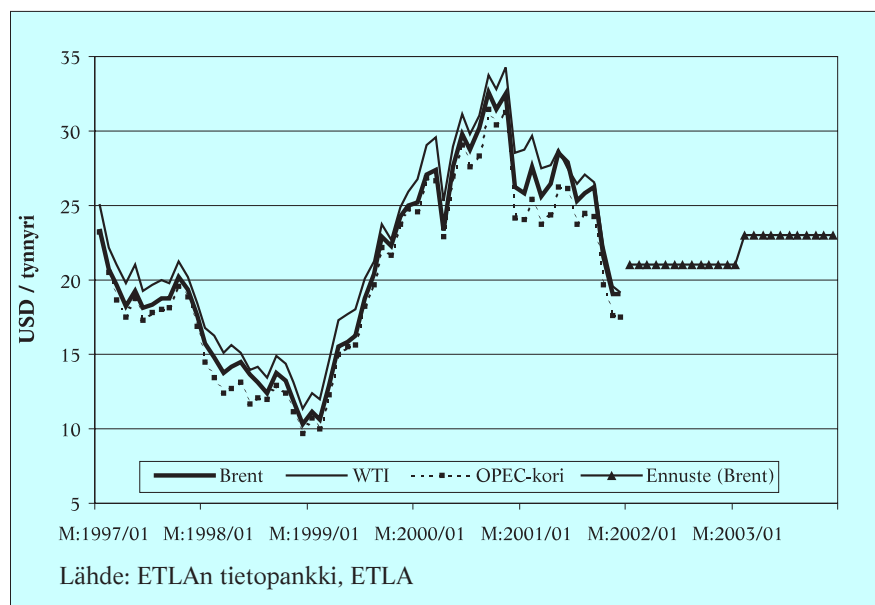
Raakaöljyn tuleva hintakehitys

Raakaöljyn (Brent-laatu) hinta nousi vuoden alussa tehtyjen tuotantoleikkauksen takia jälleen yli 20 dollariin tynnyriltä. OPECin tuotantorajoitusten ei odota pitävän täysimittaisesti eikä ul-

Kuvio 4. Maailman raakaöljyn tuotanto ja nettovienti vuonna 2000 10 suurinta tuottajaa

Kuvio 5. Raakaöljyn maailmanmarkkinahinta vuosina 1997–2003

kopuolistenkaan maiden tarjonnan su-pistamisella ole ajateltua vaikutusta. Öljyn kysynnän kasvu on hidasta maailmantalouden heikon kasvun takia. Mahdollinen kylmä talvi pohjoisella pal-lonpuoliskolla parantaisi markkinatilan-netta OPECin kannalta.

On todennäköistä, että kysynnän suhdanneluonteinen hidas kasvu ja sen kasvun kausiluonteinen hidastuminen keväällä pitävät raakaöljyn keskihinnan tänä vuonna lähellä 20 dollaria tynnyriltä tuotannon rajoituksista huo-limatta. Yhdysvaltain ja Euroopan ta-louskasvun käynnistyminen tänä vuonna lisää energian kysynnän kas-vua ja kääntää dollarihinnat nousuun. Dollarin ennustettu heikkeneminen vaimentaisi mm. öljyn kallistumista eruoissa.

Paavo Suni katsoo, että todennäköisesti ainakin lyhy-ellä aikavälillä raakaöljyn hinta tulee pysymään suunnilleen nykytasolla

Raakaöljyn hinnan vaikutukset inflaatioon

Viime vuosina raakaöljyn hinta on vaihdellut 10 ja yli 30 dollarin tynnyrihinnan välillä. Kun hinnan laskut ovat vaimentaneet kuluttajahintaindeksin nousuvauhtia, niin sen nousut ovat puolestaan kiihdyttäneet inflaatiota. Esimerkiksi euroalueen kuukausittainen inflaatiotahti nousi jo vuoden 2000 alussa Euroopan keskuspankin inflaatiotavoitteen ylärajan, kahden pro-sentin, tuntumaan vuositason muunnettuna, ja inflaatiovauhti on sen jäl-keen ajoittain ylittänyt jopa kolme prosenttia. Keskeisin nousun syy oli raa-

kaöljyn hinnan rajusta noususta johtuva ener-gian kallistuminen. Energian hinnan kuukausittaiset nousut vaihtelivat viiden ja kuudentoista prosentin välillä viime kesään saakka, jolloin nousu ensi vaimentui ja sitten kääntyi jopa laskuun sekä vuodentakaiseen että edelliseen kuukau-teen verrattuna. Tosin viime vuonna eräiden muidenkin raaka-aineiden kuten elintarvikkeiden kallistuminen oli niin tuntuva, että se kiihdytti merkittävästi kuluttajahintaindeksin nousuvauhtia.

Euroopan keskuspankki, EKP, on ollut mm. tästä syystä Yhdysvaltoja varovaisempi korkopolitiikassaan. EKP:n keskeisenä tavoitteenahan on pitää euroalueen inflaatio 0–2 prosentissa keskipit-källä aikavälillä (käy-

Korkoja ei pitäisi nostaa, jos raaka-öljyn hinnan nousu aiheuttaa vain ohimenevän inflaatiopiikin.

tännössä seuraavina 1–2 vuotena). In-flaatiomittariksi on valittu euroalueen sisällä vertailukelpoinen, Eurostatin tuottama harmonisoitu kuluttajahinta-indeksi.⁷ Raakaöljyn tai minkä taha-nsa yksittäisen hyödykkeen rajustakaan

kallistumisesta johtuva kuluttajahintaindeksin pisteluvun nousu ei kuitenkaan ole vielä sinäl-lään inflaatiota, vaan se kuvastaa suhteellisten hintojen muutosta. Mi-käli esimerkiksi raakaöljyn hinnan nousu johtaa ainoastaan indeksin ta-somuutukseen eikä esi-merkiksi palkkakom-

pensaatioihin tai muuhun laajamittai-seen kustannusten nousuun, niin se pitäisi hyväksyä sellaisenaan myös rahapolitiikassa. Muussa tapauksessa in-flaatiota torjuvalla rahapolitiikalla vain vahvistettaisiin raakaöljyn hinnan nou-sun ostovoimaa leikkaavaa vaikutus-ta.

VIITTEET

¹ AIECE (Association of European Short-term Institutes) Commodity Group, World Commodity Prices.

² EIA, Long Term World Oil Supply, Aug. 2000.

³ OECD, Economic Outlook Dec. 2001; ETLAn tietopankki.

⁴ Ks. The U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.doe.gov>.

⁵ Vasili Petrov (2001), Long Term Prospects of Oil Production in Russia, esitel-mä ETLAssa, marraskuu 2001.

⁶ International Energy Agency (IEA), Oil Market Report, Dec. 2001; ks. <http://www.iea.org/omrep/index.htm>.

⁷ European Central Bank, A stability-oriented monetary policy strategy for the European System of Central Banks. Press Release, 13 October 1998.

Uusi talous näkyy
teknologiassa, tuotteissa
ja tuottavuudessa, mutta
yritysten verkottumisesta
ja toimintamuodoista
löytyy vain vähän uutta.
Yrityskaupat ovat keskeinen
keino reagoida toiminta-
ympäristön muutoksiin.

Eero Lehton mukaan uuden teknologian innovaatiot vilkastuttavat yrityskauppoja.

Uuden talouden vallankumous ja havaintoja yrityskaupoista

Eero Lehto
Vanhempi tutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos

Ohessa tarkastellaan nykyisen markkinatalouden sisäistä uudistumista, kun uuden tiedon tuottaminen ja sen soveltaminen tuotantoon on tullut entistä tärkeämmäksi edellytykseksi menestymiselle. Yleisesti ollaan sitä miel-

tä, että niin sanottu uusi talous¹, jolla tarkoitetaan tieto- ja viestintäteknologiaa kehittäviä ja niitä omassa tuotannossaan laajimmin soveltavia toimialoja, antaa sisällön ja tahdin nykymuotoisen markkinatalouden

muuttumiselle. Suomessa uuden talouden ytimen muodostavat kukoistava sähkötekninen teollisuus sekä tietotekniikkapalveluiden tuotantoon erikoistuneet yritykset. Tässä kirjoituksessa pohditaan uuden talouden aikaansaamien muutosten vallankumouksellisuutta. Kirjoituksessa tuodaan esille myös joitakin tuloksia tuoreesta yrityskauppoja analysoivasta tutkimuksesta. Nämä tulokset viittaavat siihen, että tiedon tuotannon merkityksen korostuminen voi tuoda talouteen uutta dynamiikkaa yrityskauppojen yleistymisen muodossa.

Missä vallankumous?

Tässä ajassa halutaan helposti nähdä vallankumouksellisuutta, joka ilmenee uuden talouden myönteisenä ja käänteentekevänä vaikutuksena tuotantoon ja laajemminkin niihin mekanismeihin, jotka säätelevät tuottavuutta, talouden kasvua ja sen syklistä. Tämän ajan mullistukset nähdään

- 1) uutena käänteentekevänä teknologiana ja sen varaan rakentuvina tuotteina
- 2) tuottavuuden hyppäyksenä
- 3) uuden tyyppisten toimialojen – niin sanottujen verkostotoimialojen – merkityksen lisääntymisenä
- 4) uusina liiketoimintamuotoina.

On ehkä helpointa olla yhtä mieltä luettelon kohtaan 1) liittyvän uuden, digitaalitekniikkaan perustuvan tiedon siirron suuresta merkityksestä. Se antaa myös mahdollisuuden välittää, varastoida ja saada käyttöön tietoa aiempaan verrattuna huomattavasti tehokkaammin. Sovellettaessa sitä tuotantoon myös tuottavuuden voidaan uskoa nousevan. Näin on jo käynyt, ja potentiaalia tuottavuuden edelleen kohentamiseen on yhä olemassa. Eri asia sitten on, kuinka kauan mikro-tietokoneiden, Internetin ja uuden telekommunikaation tuottavuusvaikutukset tuntuvat ja missä tahdissa syn-

tyy uusia yhtä vallankumouksellisia keksintöjä.

Kun uuden teknologian ja uusien tuotteiden mullistavuudesta sekä niiden tuottavuusvaikutusten merkittävyydestä voidaan olla yhtä mieltä, niin käsityksiin toimintamekanismeiltaan uusista toimialoista ja kokonaan uusista liiketoimintamuodoista on jo vaikeampi yhtyä.

Verkostotoimialat

Erilaiset viestintäverkot, jotka yhdistävät asiakkaita toisiinsa, ovat uuden talouden ydintä. Niinpä Internetin, mobiiliverkkojen ja muiden vastaavien verkostojen on katsottu muodostuvan kokonaan uuden tyyppisiä toimialoja. Niiden erityistekijöiden osalta, jotka liittyvät muun muassa siihen, miten asia-

kas hyötyy verkoston jäsenten määrän lisääntymisestä – niin sanotun verkostoulkovaikutuksen muodossa – nämä verkostot eivät kuitenkaan eroa perinteisistä lankapuhelinverkoista. Itse asiassa kustannusrakenteen, niin

sanottujen verkostoulkovaikutusten, verkon avattavuuden kuten myös hinnanmuodostuksen osalta uusien verkostotoimialojen mekanismit ovat samantyyppiset kuin jo vuosikymmeniä toimineissa telepalvelu- ja sähköverkoissa. Eri asia sitten on, että verkostotoimialojen vaikutus on laajentunut ja että niiden mekanismeja on alettu ymmärtää vasta myöhemmin, itse asiassa mikrotalousteoriassa vasta 1980-luvulla. Mutta tämä ei tee verkostotoimialoista vallankumouksellisia siinä mielessä, että markkinoille olisi ilmaantunut luonteeltaan kokonaan uusia toimialoja.

Verkkoutuminen

Uusien ja tehokkaiden tieto- ja viestintäjärjestelmien ilmaantumisen on

katsottu tarjoavan yrityksille aivan uudentyyppisen mahdollisuuden olla vuorovaikutuksessa ja hyötyä toisistaan. Nykyisin puhutaan paljon verkkoutumisesta. Koko käsite on epäselvä ja sen merkitys tuntuu muuttuvan käyttäjän mukaan. Jos halutaan tiivistää ja yksinkertaistaa, niin verkkoutuminen tarkoittanee erilaisia yhteistoimintamuotoja. Onko uuden talouden myötä sitten yritysten kanssakäyminen muuttunut luonteeltaan ja laajuudeltaan siinä mitassa, että voidaan puhua vallankumouksesta kuten populaari ajan kuvaus asian näkee? Mielestäni juuri yritysten toimintatapojen muutoksen analyysissä ylilyönnit ovat olleet räikeimpiä. Seuraavia kysymyksiä herää:

a) Onko verkkoutuminen jotenkin historiallisesti uusi ilmiö?

b) Muuttavatko uudet yhteistyömuodot ja toimintatavat nykyisen markkinatalouden lainalaisuuksia – tekevätkö ne yhteiskunnasta entistä ehomman?

c) Rajoittuuko ilmiö nimenomaan yrityskenttään vai läpäiseekö se koko yhteiskunnan?

Vastaus kaikkiin edellä esitettyihin kysymyksiin on varauksellisen kielteinen. Suomessakin perinteisillä toimialoille on jo varhain muodostunut vertikaalisesti integroituneita tuotantoketjuja. Itse asiassa tervan poltto, laivanrakennus ja merenkulkukin jo muutama sata vuotta sitten muodostivat klusterin, johon liittyvät yritykset olivat verkkoutuneet lähes samalla tavalla kuin nykyiset elinkeinot. Sama koskee Ruotsin autoteollisuuden ja Suomen metallituote- ja koneiteollisuuden yhteistyötä vuosikymmeniä sitten.

Toki on havaintoja myös siitä, että nimenomaan tietoa tuottavat yritykset hakeutuvat yhteistyöhön toistensa kanssa ja perustavat yhteisyrityksiä. Erityisesti Japanissa yhteistyö tiedon tuotannossa on verraten laajaa. Avoimen standardin luomiseen perustuva strategia synnyttää niin ikään uudentyyppistä yhteistoimintaa. Suomessa Tilastokeskuksen innovaatio-

Puhelin- ja sähköverkot ovat jo vanhoja esimerkkejä yritysverkostoista.

kysely vuodelta 1996 ja eräät myöhemmät kartoitukset osoittavat kuitenkin, että nimenomaan toistensa kanssa kilpailevat yritykset karttavat keskinäistä yhteistyötä. Yhteistyökumppani löytyy lähinnä asiakkaiden tai alihankkijoiden piiristä kuten ennenkin. Tässä suhteessa kyse ei ole mistään uudesta ilmiöstä, ei Suomessa eikä muuallakaan. On myös muistettava, että erilaisella tuotetun tiedon ja innovaatioiden käyttöä säätelevällä sopimustoiminnalla on varsin pitkät perinteet esimerkiksi kehittyneiden markkinatalousmaiden kemianteollisuudessa, joka jo varhain on ollut veraten tietointensiivistä.

Entä muuttuvatko markkinatalouden lainalaisuudet? Muun muassa tieto- ja kommunikaatioverkostojen yleistyessä ja laajentuessa yleistyvät ja vahvistuvat sellaiset toimintatavat ja eri käytäntöjä säätelevät pakot, jotka saattoivat aiemmin olla vähemmän esillä. On kuitenkin esitetty verraten yleisellä tasolla, että luottamus ja vastavuoroisuus – ja nämä mekanismit mahdollistama sosiaalinen pääoma – jonkinlaisina huonon tasapainon torjuvina mekanismeina tekisivät verkotuneen yhteistoiminnan mahdolliseksi.² Kysymys ei siis näytä olevan siitä, että yhteiskuntatiede uudistuu ja ottaa käyttöön uusia käsitteitä, joilla se selittää historiallisesti jo pitkään vallinneita käytäntöjä, vaan siitä, että kokonaan uuden ilmiön katsotaan syntyneen.

Osaksi kysymys on kapitalismin idealisoinnista. Neoklassisen talousteorian tunnistamat huonot – epätäydellisen informaation rajoittamat – tasapainot katsotaan voitetuiksi. Niinpä luottamus ja vastavuoroisuus sekä niitä ylläpitävä sosiaalinen pääoma on nyt usealla taholla otettu johtaviksi käyttäytymistä selittäviksi sosiaalisiksi suhteiksi nimenomaan yrityskentässä. Näin ei välttämättä ole julkisessa ja muussa voittoa tavoittelemattomassa toiminnassa, missä kilpailu ja voiton maksimointi eivät syrjäytä näitä vuorovaikutusta edistäviä voimia. Hämäläinen ja Schienschtock³ tosin viittaavat myös sosiaalisen

Eero Lehdolta on juuri ilmestynyt useita tutkimuksia yrityskaupoista ja teknologian siirroista.

pääoman ilmeisen niukentumisen aiheuttamaan ongelmaan. Tästä näkemyksestä voidaan olla samaa mieltä, sikäli kuin sillä tarkoitetaan sosiaalisen pääoman niukkuutta ympäristössä, missä voiton maksimointi ja sen potentiaalisesti huonoja vaikutuksia kurissa pitävä kilpailu ovat toiminnan päämekanismeja.

Fuusiot ja yrityskaupat teknologian siirron välineinä

Entä mitä fuusiot ja yrityskaupat kertovat taloudesta ja yritysten toimintatavoista? Koska yrityksen tehtävänä on kohdentaa sen omistajille ja heidän valtuuttamilleen johtajille päätösvalta sellaisissa asioissa, joita ei voida sopia, hahmottaa selkeästi eikä ennakoida, on yritys instituutiona jo jonkinlainen todiste epätäydellisen informaation ja sopimuksellisen toiminnan – myös yhteistyön rajojen – olemassaolosta. Yrityskaupat taas viittaavat siihen, että toimintaympäristö muuttuu, eikä uuteen tilanteeseen voida sopeutua luomalla yritysten välille uutta sopimuk-

sellista toimintaa, jolla säädellään tuotantopanosten käyttöä.

Koska uusi teknologia vaikuttaa yritysten toimintaympäristöön monin tavoin, on todennäköistä, että se altistaa yrityksiä myös yrityskaupoille. Yrityksen haltuunsa saama uusi tietopääoma voi esimerkiksi sopia paremmin yhteen jonkin toisen yrityksen hallussa olevan fyysisen pääoman, muun varallisuuden ja inhimillisen pääoman kanssa. Uutta yhteensopivuutta voidaan sitten hakea esimerkiksi lisenssisopimuksin tai muun yhteistyön keinoin. Jos kuitenkin informaation epätäydellisyys asettaa rajoja sopimuksille, voidaan yhteensopivuutta hakea muuttamalla omistuksen rajoja. Näin omistamisen ja siten myös yrityksen rajojen muuttaminen kertoo edelleen jonkinlaisesta markkinaepäonnistumisesta ja siitä, ettei asioita voida aina ratkaista yhteistyössä ja sopimuksellisesti. On luontevaa olettaa, että yrityskaupat ajoittuvat taitteeseen, jossa jokin yritys on saanut käyttöönsä keksinnön tai innovaation, jonka kaupallistaminen on kesken tai joka pitäisi viedä laajoille markkinoille.

Yhdessä Olavi Lehtorannan kanssa olen tutkinut Suomessa 1994–1999 tapahtuneiden yrityskauppojen syntyyn vaikuttaneita tekijöitä.⁴ Tämä empiirinen tutkimus, joka käyttää sitä varten kerättyä yrityskauppa-aineistoa, osoittaa, että omistuksen rajojen muuttaminen on yksi keskeinen tapa reagoida uuden teknologian aikaansaamiin muutoksiin yritysten toimintaympäristössä.

Taulukossa 1 on esitetty yritysostojen jakaantuminen toimialoittain yritysten tutkimus- ja tuotekehittelytietojen (T & K-tietojen) rajaamassa aineistossa.⁵ Yrityskauppojen frekvenssi ei ole suuren suuri, jos sitä verrataan

yritysten syntymis- ja poistumisvauhteihin. Yrityskauppojen korkea frekvenssi esimerkiksi paperiteollisuudessa selittyy suurella yritysnoolla. Koska kaupan syntymisen ja yrityksen koon positiivinen korrelaatio on erityisen vahva ja koska yrityskauppoihin vaikuttavat myös muut teknologiasta riippumattomat tekijät, ei ristiintaulukoinnalla juuri saada selville yrityskauppojen ja uuden teknologian syntymisen ja hyödyntämisen välistä suhdetta. Tämän vuoksi olemme estimoineet ekonometrisen mallin, jossa selitetään yrityskauppojen syntymistä. Tämä empiirinen tutkimus, joka tarkastelee Suomen yrityskauppoja vuosina

1994–1999, jakaantuu kahteen itseenäiseen osaan. Ensimmäisessä osassa selitetään muun muassa yritysten arvioitulla T & K-pääomakannalla yrityskauppojen syntymistä. Toisessa osassa selittäjänä käytetään yritysten hallussa olevia innovaatioita. Molemissa tutkimuksissa kaupan syntymistä analysoidaan sekä ostavan että myynnin kohteena olevan yrityksen kannalta.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa saadun keskeisen tuloksen mukaan T & K-investoinnit lisäävät sen tapahtuman todennäköisyyttä, että yritys ostaa toisen yrityksen. Tämä tulos osoittaa, että yritykset eivät näytä erikois-

Taulukko 1. Yritysostojen määrät toimialoittain

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Kaikki	%	Yrityksiä yhteensä	Yritysten määrä
TOL95										1999
Elintarviketeollisuus	23	25	24	18	14	11	115	6,3	1 838	255
Tekstiili- ja vaateteollisuus	2	2	6	5	1	7	23	1,4	1 659	221
Puuteollisuus	8	10	7	6	12	8	51	3,1	1 635	236
Paperiteollisuus	9	8	5	19	14	7	62	12,1	514	74
Kustantaminen ja painaminen	11	18	19	23	27	11	109	5,5	1 992	278
Kemianteollisuus	11	16	21	17	28	21	114	6,1	1 868	275
Mineraalituotteiden valmistus	4	6	6	9	7	8	40	4,5	893	129
Perusmetalliteollisuus	9	20	16	18	7	14	84	2,3	3 719	540
Kone- ja laitteollisuus	13	18	18	24	25	27	125	3,9	3 222	450
Sähkötekninen teollisuus	8	18	12	10	16	18	82	3,1	2 645	374
Kuljetusvälineiteollisuus	1	4	2	3	3	2	15	2,0	747	106
Muu teollisuus	3	5	7	4	7	4	30	2,0	1 475	206
Sähkö, kaasu ja vesi	13	14	11	10	14	11	73	9,3	789	112
Rakennustoiminta	13	14	18	29	30	30	134	6,4	2 091	334
Tukkukauppa	37	37	42	37	38	62	253	7,8	3 248	518
Kuljetus ja liikenne	10	20	20	13	12	3	78	6,2	1 259	205
Telekommunikaatio	1	0	3	4	2	8	18	3,6	499	72
Tietojenkäsittely ja tutkimus	22	19	13	18	33	39	144	4,4	3 261	501
Muut liike-elämän palvelut	49	63	63	57	48	43	323	6,4	5 061	762
Muut palvelut	0	1	1	0	0	5	7	1,0	708	104
Kaikki	247	318	314	324	338	339	1 880	4,8	39 123	5 752
Muu kuin prosessiteollisuus	164	209	217	218	227	257	1 292	4,5	28 820	
%	3,6	4,3	4,4	4,3	4,5	6,0	4,5			
Prosessiteollisuus	83	109	97	106	111	82	588	5,7	10 303	
%	4,6	5,9	5,5	6,1	6,5	5,6	5,7			
Kaikki	247	318	314	324	338	339	1 880	4,8	39 123	
%	3,9	4,7	4,7	4,8	5,0	5,9	4,8			
Yritysten kokonaismäärä T&K-paneelissa										
Muu kuin prosessiteollisuus	4 617	4 888	4 963	5 034	5 032	4 286	28820			
Prosessiteollisuus	1 786	1849	1 750	1 741	1 711	1 466	10 303			
Kaikki	6 403	6 737	6 713	6 775	6 743	5 752	39 123			

tuvan ostamaan teknologiaa (yrityskaupoin) eivätkä tuottamaan sitä itse. Yritys näyttää ostavan toisen innovatiivisen yrityksen lähinnä silloin, kun se on omalla T & K-toiminnallaan vahvistanut niitä tietoja ja taitoja, joita tarvitaan ostettavan tietopääoman hyödyntämiseen.

Tutkimuksen toisen keskeisen tuloksen mukaan T & K-investoinnit lisäävät myös todennäköisyyttä, että yritys joutuu kaupan kohteeksi. Tämä jälkimmäinen tulos pätee kuitenkin vain muussa kuin raskaasti investoivassa prosessiteollisuudessa.⁶ Näyttääkin siltä, että houkutteleva oston kohde on sellainen teknologiayritys, jolla ei ole vahvaa asemaa tuotemarkkinoilla. Näitä teknologiassa vahvoja ja muussa toiminnassa heikkoja yrityksiä tuntuu olevan muualla kuin prosessiteollisuudessa. Yrityksen omat T & K-investoinnit eivät prosessiteollisuudessa lisänneetkään sen tapahtuman todennäköisyyttä, että se joutuisi kaupan kohteeksi. Tämän havainnon nähtiin vahvistavan sitä käsitystä, että prosessiteollisuudessa omaan T & K-toimintaan runsaasti investoinut ja sen vuoksi tuotantokustannuksiltaan tehokas yritys ostaa tehottomamman yrityksen, jonka T & K-panostus ei välttämättä poikkea keskitasosta.

Tutkimuksen toisessa osassa olemme tutkineet myös VTT:n teknologian tutkimuksen ryhmän keräämän Sfinno-aineiston⁷ avulla yritysten tuottamien tärkeimpien tuoteinnovaatioiden vaikutuksia yrityskaupoihin. Tämän osan tulokset täydentävät ensimmäisen osan käytettyä T & K-pääomakantaa selittäjänä käyttäneen tutkimuksen tuloksia. Yrityksen hallussa olevat innovaatiot lisäävät muualla kuin prosessiteollisuudessa yrityksen todennäköisyyttä tulla toisen yrityksen ostamaksi. Yrityksen hallussa oleva innovaatio ei sen sijaan enää lisää sen halukkuutta ostaa toista yritystä. Prosessiteollisuudessa innovaatiot lisäävät

kuitenkin yrityksen ostohaluja ja vähentävät heikosti niiden todennäköisyyttä tulla toisen ostamaksi. Tämä tulos saatiin, vaikka aineiston innovaatiot ovat ensisijaisesti tuoteinnovaatioita. Tulos vahvistaa sitä käsitystä, että raskaasti investoivassa teollisuudessa tehokkaampi ostaa tehottomamman.

Innovaattoreiden määrällä kyseisellä toimialalla on myös vaikutusta ostamisen ja ostetuksi joutumisen todennäköisyyksiin. Muussa kuin prosessiteollisuudessa innovaattoreiden määrä nousi lisää yrityskaupan todennäköisyyttä. Kysymys lienee siitä, että innovaattoreiden määrän nousu kuvaa lähinnä kohteiden määrän nousua, ja myös sopivien ostokohteiden määrä nousee, mikä näkyy lisääntyvinä yrityskaupoina. Prosessiteollisuudessa innovaattoreiden määrän nousu sen sijaan vähentää yritysostoja. Tämä kuvanee

sitä, että kun kilpailevien ostajien määrä nousee ja sopivien kohteiden määrä laskee, yrityksen todennäköisyys ostaa toinen yritys alenee.

Empiirinen tutkimus osoittaa myös, että yrityksen vakavaraisuus ja kan-

nattavuus lisäävät sen halua ostaa toinen yritys. Vastaavasti vähän velkaantunut yritys kelpaa muita paremmin yritysoston kohteeksi. Vaikuttaa siltä, että yrityskaupat rajoittuvat taloudeltaan keskitasoa parempiin ja teknologiaan suuntautuviin yrityksiin. Tämän vuoksi yrityskauppojen merkitys kokonaistaloudelle voi olla verraten suuri kauppojen suhteellisen vähäisestä määrästä huolimatta. Toinen ra-

kenteellisen uudistumisen mekanismi on syntyminen ja häviäminen. Tutkimustulokset viittaavatkin siihen, että joka suhteessa huonoja yrityksiä ei juuri osteta, vaan niiden annetaan mennä nurin.

Yrityksen T & K-investoinnit lisäävät sen todennäköisyyttä ostaa toinen yritys – tai tulla ostetuksi, jollei sillä itsellään ole vahvaa asemaa markkinoilla.

¹ Uuden talouden käsitettä ja ilmene- mistä on analysoitu ETLAn tuoreessa tutkimuksessa Heli Koski, Petri Rouvi- nen ja Pekka Ylä-Anttila (2001), ”Uu- den talouden loppu?”, Helsinki: Talous- tieto Oy.

² Ks. esimerkiksi Timo Hämäläinen ja Gerd Schienstock (2001), ”The com- parative advantage of networks in eco- nomic organisation: efficiency and in- novation in highly specialised and un- certain environments”, teoksessa Inno- vative networks in national innovative systems, OECD proceedings.

³ Hämäläinen & Schienstock, emt.

⁴ Ks. Eero Lehto ja Olavi Lehtoranta (2002), ”Becoming an acquirer and be- coming acquired”, Palkansaajien tutki- muslaitoksen Työpapapereita nro 177 sekä Eero Lehto ja Olavi Lehtoranta (2002), ”How do the innovations affect mergers and acquisitions? ”, ilmestyy Palkansaajien tutkimuslaitoksen Työpa- pereita-sarjassa.

⁵ Vastaavassa taulukossa on jonkin ver- ran vähemmän havaintoja yritysoston kohteista, mutta toimialakohtainen ja- kauma on lähes sama kuin yllä ostojen määrää kuvaavassa taulukossa.

⁶ Prosessiteollisuuteen on luettu elin- tarvikeiteollisuus, tekstiilien valmistus, puu- ja paperiteollisuus, kustantaminen ja painaminen, öljy- ym. tuotteiden val- mistus, muiden kemikaalien kuin lääke- aineiden valmistus, kumi- ja muovituot- teiden valmistus, ei-metallisten mineraa- lituotteiden valmistus, perusmetallien valmistus, sähkö-, kaasu- ja lämpöhuol- to sekä veden puhdistus ja jakelu.

⁷ Sfinno on tietokanta 1980- ja 1990- luvuilla kaupallistetuista suomalaisista innovaatioista ja patenteista. Ks. tarkem- min <http://www.vtt.fi/ttr/projektit1/sfinno.htm>.

Nokia monikansallisena yrityksenä

Henkilöstöltään, tutkimus- ja kehitys- toiminnaltaan ja tuotannoltaan Nokia on yhä varsin suomalainen yritys, vaikka sen omistuspohja ja markkinat ovat kansain- välisiä. Mutta yhdistääkö se kaikki ihmiset?

Raimo Lovio
Professori (virkavapaa)
Helsingin kauppakorkeakoulu

Nokia on yksi harvoista suomalaisis- ta monikansallisista yrityksistä. Vuon- na 2001 Nokia oli liikevaihdolla mi- tattuna Suomen ja Pohjoismaiden suu- rin yritys. Fortune Global 500-listalla se sijoittuu maailman 150 suurimman yrityksen joukkoon, ja pörssiarvoltaan se on 30 kärkiyrityksen joukossa. Ylei- sen arvostuksen ja tuotemerkin vah- vuuden mittareilla Nokia on päässyt peräti kymmenen kärkiyrityksen ryh- mään maailmassa.

Nykyisen asemansa vuoksi Nokia tuleekin todennäköisesti jatkossa saa-

Raimo Lovio työskentelee tällä hetkellä erikoistutkijana VTT:n Teknologian tutkimuksen ryhmässä.

maan osakseen sen kritiikin, jonka monikansalliset yritykset kukin vuorollaan ovat kohdanneet. Suomessa tätä on merkinä keskustelu Nokian pääkonttorin ja henkilöstön tulevasta sijainnista. Kansainvälisesti Nokiaan ei ole vielä kohdistunut juurikaan arvostelua.

Nokia ja monikansallisten yritysten yleinen kritiikki

Naomi Kleinin¹ paljon keskustelua herättäneessä monikansallisten brändiyriytysten kritiikissä Suomi mainitaan kolme kertaa. Yksi viittaus liittyy Suomen korkeaan työttömyysasteeseen. Lisäksi on kaksi viittausta Suomessa järjestettyihin mielenilmauksiin. Kirjassa ei mainita Nokiana eikä mitään muutaakaan suomalaista yritystä. Ruotsalaisia yrityksiä kirjassa mainitaan kielteisessä sävyssä jo useita, yhtenä niistä Nokian kilpailija Ericsson.

On ilmeistä, että Nokia sopii huonosti tavanomaisen monikansallisiin yrityksiin kohdistuvan arvostelun kohteeksi. Tämä kritiikki tiivistyy yleensä seitsemään alueeseen:

1. Halpatyövoiman hyväksikäyttö: Nokia ei ole kuuluisa "hikipajoista" kehitysmaissa. Nokian henkilöstöstä noin 75 % työskentelee kehittyneissä teollisuusmaissa kuten Suomessa, Yhdysvalloissa, Saksassa, Englannissa ja Tanskassa. Toki Nokia ja sen alihankkijat hyödyntävät myös halvan työvoiman maita (Viro, Unkari, Meksiko ja Etelä-Korea), mutta mitään erityisen hälyttävää tässä yhteydessä ei ole tullut esiin.

2. Raaka-aineiden ryöstäminen ja ympäristöongelmien vienti: matkapuhelinten ja tietoliikenneverkkojen valmistuksessa ei käytetä valtavasti raaka-aineita eikä niiden valmistuksessa synny suuria paikallisia ympäristöpäästöjä. Näin Nokia on säästynyt esimerkiksi öljy-, metsä- ja kemianteollisuuden yrityksille tyypillisistä kiistatapauksista.

3. Poliittikkaan sekaantuminen/sekaantumattomuus: Nokian osalta kriittisin kysymys tässä suhteessa lienee Kiina ja sen ihmisoikeuspolitiikka. Kii-

na on Nokialle erittäin tärkeä markkina- ja tuotantomaa, ja siksi monet varmaan toivovat, että Nokia käyttäisi painoarvoaan tässä yhteydessä. Jotkut arvioitsijat ovat olleet sitä mieltä, että Nokiaa kauemmin Kiinassa toiminut Motorola olisi tässä suhteessa onnistunut paremmin.²

4. Kulttuurin "mcdonaldisaatio": kaikki yhtenäisen globaalin brändin yritykset ovat jossakin suhteessa maailmanlaajuisen kulttuurin muokkaajia ja yhdenmukaistajia. Matkapuhelimella voi olla syvällisiäkin kulttuurisia seurauksia. Toisaalta Nokia pikemminkin tarjoaa välineitä paikalliseen sisällöntuotantoon kuin olisi Disneyn kaltainen amerikkalaisen maailmankuvan levittäjä.

5. Markkinoita saneleva monopoli: Nokia on ainakin toistaiseksi onnistunut välttämään Microsoftin kohtalon vaikka onkin alansa suurin yritys. Matkapuhelinalalla esiintyy edelleen voimakasta kilpailua. Itse asiassa verkko-puolella kansainvälinen kilpailu on lisääntynyt kansallisten monopolien murruttua. Nokia lienee jopa hyötynyt itselleen edullisen Linux-tyyppisen avoimen langattoman arkkitehtuurin ja deregulaation puolestapuhujan asemasta.

6. Markkinariskien siirtäminen alihankkijoille: vallitsevan trendin mukaan

monikansalliset yritykset valmistavat itse yhä pienemmän osan lopputuotteista. Näin luodaan tehokkuutta ja varmistetaan joustavuus markkinaheilahteluiden varalta. Nokia valmistaa edelleen 60–80 % tuotannostaan itse, mutta se on kyllä myös lisäämässä ulkoistamista.³ Tätä kuvaa se, että v. 2001 Nokian liikevaihto

to kasvoi 3 % mutta sen oma henkilöstö väheni 10 %. Markkinaheilahtelujen suuruutta Nokian osalta heijastaa se, että vuoden 2000 syksyllä yhtiö ennusti seuraavan vuoden matkapuhelinmyynniksi maailmassa 550 mil-

Monikansalliseksi yritykseksi Nokia on hämmästyttävän nuhteeton, ja se myös haluaa pysyä sellaisena.

joonaa kappaletta, kun todellinen luku osoittautui noin 380 miljoonaksi eli 31 % pienemmäksi!

7. Oman tuotannon ja alihankinnan nopeat siirrot yli rajojen: Nokia kasvoi koko 1990-luvun niin nopeasti, että tuotannon siirrot eivät olleet ajankoh- taisia. Viime aikoina tilanne on ollut erilainen, ja siksi nyt tullaankin näke- mään Nokian käyttäytyminen tässä suhteessa.

Nokian julkinen yhteiskunnallisen vastuun profiili on ollut matala, matalampi kuin esimerkiksi sen kilpailijoilla.⁴ Tästä huolimatta Nokia on ainoana suomalaisena yrityksenä menestynyt hyvin maailmalla ns. eettisten sijoitusra- hastojen sijoituskohteena.⁵ Jatkossa voi olettaa, että Nokia nostaa varovaisesti yhteiskuntavastuun profiiliaan globa- lisaatiokeskusteluun liittyen. Tähän ai- nakin viittaa, että Nokian markkinoin- nista vastaava johtaja Anssi Vanjoki tun- nistaa ”merkittäväksi megatrendiksi ... tällä hetkellä globaalin omantunnon”. Kyse on hänen mukaansa voimakkaas- ti nousevasta trendistä, jota voi verra- ta 1970-luvun puolivälissä alkaneeseen ympäristötietoisuuden yleistymiseen. ”Nokian kannalta se tarkoittaa sitä, että meidän pitää tarkkailla omia ope- raatioitamme globaalissa pelissä ja huolehtia siitä, että Nokian arvot ja eet- tinen käyttäytyminen kestävät kriitti- sen tarkastelun. Toiseksi meidän pitää tuotteissamme ja viestinnässämme tu- kea tällaista trendiä, olla suunnannäyt- täjä”, sanoo Vanjoki Talouselämä-leh- den haastattelussa.⁶

Nokia ja kansalliset intressit

Monikansalliset yritykset toimivat kil- pailevien kansallisten intressien kentäs- sä. Maat kilpailevat hyvin menestyvis- tä korkean teknologian yrityksistä. Maa, jossa menestyvä yritys on synty- nyt, haluaa pitää sen itsellään, kun taas muut maat ovat innokkaasti siirtämäs- sä sen toimintoja omille alueilleen. Toisaalta vahvassa asemassa olevat yri- tykset saattavat ryhtyä kilpailuttamaan eri maita omien etujensa ajamiseksi.

Nokian kohdalla keskustelu ryöpsähti käyntiin viime vuoden lopulla liittyen verotukseen ja sen saamiin julkisiin T & K-tukiin. Tässä yhteydessä on ehkä vähemmälle huomiolle jäänyt se tosi- asia, että Nokia on joissakin suhteissa edelleen suorastaan hämmästyttävän suomalainen. Nokia on 90-prosentti- sesti ulkomaisessa omistuksessa, ja sen liikevaihdosta vain 1,4 % tulee Suomesta, mutta silti sen johto, tutkimus- toiminta ja henkilöstö ovat sinivalkoisempia kuin monessa muussa suomalaisessa suuryri- tyksessä.⁷

Nokian ylin toimiva liikkeenjohto (johtokunta ja liiketoimin- taryhmien johtoryhmät) koostuu edel- leen lähes pelkästään suomalaisista muutamaa poikkeusta lukuun ottamat- ta. Tässä suhteessa kansainvälisempiä suomalaisia yrityksiä ovat esimerkiksi Kone (ainoa ulkomainen toimitusjoh- taja), Stora Enso (jonka johto istuu Lontoossa), TietoEnator, Ahlstrom ja Huhtamäki.

Nokian tutkimus- ja kehitystoimin- nan henkilökunnasta 63 % oli vuon- na 2000 Suomessa. Se on runsaat 12 000 henkilöä, joka on täsmälleen puolet Nokian Suomessa olevasta koko henkilöstöstä. Tähän lukuun sis- ältyy ytimenä noin 1 200 henkilöä työllistävä Nokian tutkimuskeskus. Tut- kimus- ja kehitystoiminnaltaan Noki- aa kansainvälisempiä suomalaisia yri- tyksiä ovat ainakin Ahlstrom, Huhta- mäki, Amer, Fiskars, Wärtsilä, Inst- rumentarium ja Stora Enso.

Nokian koko henkilökunnastakin 41 % on edelleen Suomessa. Itse asiassa No- kia on työllistänyt Suomessa vuosina 1999–2001 keskimäärin noin 23 000 henkilöä, joka on enemmän kuin se on koskaan historiassaan Suomessa työl- listänyt. Nokiaa kansainvälisempiä hen- kilöstörakenteeltaan ovat suomalaisista suuryrityksistä mm. Elcoteq, Stora Enso, Myllykoski, Ahlstrom, Huhtamä- ki, Partek, Kone, KCI Konecranes, Wärtsilä, Uponor, Tamro, Instrumen- tarium, Amer, Fiskars ja Hartwall.

Monet suomalai- set yritykset ovat kansainvälisempiä kuin Nokia.

Nokian kohdalla onkin itse asiassa hyvä kysyä, miksi se on vielä niinkin suomalainen kuin se on. Syitä ovat ai- nakin seuraavat:

– Matkapuhelimet ja puhelinverkot ovat suhteellisen halvalla liikkuvia vien- tituotteita.

– Näiden tuotteiden valmistamiseen ei välttämättä myöskään liity raaka-ai-

neiden saamisen tai pal- veluiden tuottamisen edellyttämää kansainvä- listymistä.

– Nokian matkapuhe- linliiketoiminta on kas- vanut pääasiassa orgaa- nisesti. Näin yritysosto- jen mukana usein tule-

vaa ulkomaista tuotantoa, T & K-yk- sikköjä ja johtajia ei Nokiaan ole siu- naantunut niin paljon.

– Suomalaiset tuotekehitysinsinöörit, valmistusyöntekijät sekä hallinto- ja markkinointihenkilöstö ovat olleet laa- dullisesti ja hinnallisesti kilpailukykyi- siä.

– Nokialla on traumaattinen koke- mus 1980-luvun yltiöpäisestä ja epä- onnistuneesta kansainvälistymisestä, johon liittyi myös ulkomaisia toimiala- johtajia ja -konttoreita.

– Nokian osaamisen suojaamisen- kaan kannalta ei liene huono asia se, että valtaosa yhtiön ydinosaamisesta pysyy Suomessa.

Jatkossa Suomen suhteellinen mer- kitys Nokian toiminnassa tulee vähe- nemään, vaikkakin vielä vuonna 2001 Suomen osuus Nokian vähentyneestä henkilökunnasta jopa hieman nousi. Nokian oman henkilöstön määrä Suo- messa tuskin enää merkittävästi kas- vaa, ja ainakin viime aikoina monet ali- hankkijat ovat joutuneet suhdannesyis- tä vähentämään työvoimaansa. Toi- minnan kasvua tulee tapahtumaan siel- lä, missä markkinat kasvavat nopeim- min eli Aasiassa ja Amerikoissa. Eu- roopan osuus Nokian liikevaihdosta laski vuonna 2001 ensimmäisen ker- ran alle 50 prosenttiin.

Korostettakoon, että Aasian ja Ame- rikan maiden näkökulmasta tässä ei ole kysymys toiminnan siirtämisestä

Raimo Lovio peräänkuuluttaa Nokian vastuuta matkapuhelinpalvelujen levittämistä kehitysmaihin

halpojen kustannusten perässä vaan pikemminkin vain siitä, että nämä maat haluavat tuottaa itse omat matkapuhelimensa. Esimerkiksi Kiinan ja Brasilian osuus Nokian henkilöstöstä oli vuonna 2000 pienempi kuin näiden maiden osuus Nokian myynnistä. Aasiassa Kiinan lisäksi Nokian merkittäviä markkinamaita ovat Filippiinit ja Thaimaa, joissa sillä ei ole tuotantoa.

Suomen kannalta tärkeintä on, että pääkonttori, keskeinen tutkimus- ja kehitystoiminta sekä pilottitehtaat säilyisivät Suomessa – niin kuin ne näyttäisivätkin säilyvän näköpiirissä olevan ajan. Tämä varmistetaan parhaiten hyvin koulutetulla innovatiivisella henkilöstöllä, jonka luomisessa myös julkisella sektorilla on tärkeä rooli. Verotuksen kannalta Nokia hyötyisi, jos Suomessa siirrettäisiin painopistettä tu-

loverotuksesta ympäristöperusteisiin energiaveroihin.

Nokialla on merkittävä asema Suomen taloudessa ja erityisesti innovaatiojärjestelmässä. Sen osuus BKT:stä on noin 2,5 %, viennistä runsaat 20 % ja yrityssektorin T & K-toiminnasta lähes puolet. Työpaikoista Nokian osuus on vähän yli yhden prosentin, alihankkijoiden kanssa lähes 2 %.⁸ Koko ICT-klusterin BKT-osuus on 7 % ja työllisyysosuus 4 %.⁹ Nokian merkitystä ei tule kuitenkaan liioitella. Nokian rinnalla Suomessa on edelleen kansainvälisesti erittäin vahva metsäklusteri eikä konepaja- ja metalliklusteri ole heikko. Esimerkiksi suuret metsäyhtiöt (Stora Enso, UPM-Kymmene,

Metsäliitto ja Myllykoski) työllistivät Suomessa vuonna 2000 yhteensä 47 000 henkilöä, mikä on lähes kaksi kertaa enemmän kuin Nokialla. Myös suuret metalli- ja konepajayritykset (Outokumpu, Rautaruukki, Metso, Wärtsilä, Kone ja KCI Konecranes) työllistivät yhteensä 8 000 henkilöä enemmän kuin Nokia. Suomi ei elä yhden kortin varassa.

Nokian globaali myötävaikutus

Vuonna 1992 vain noin 10 miljoonalla ihmisellä maailmassa oli matkapu-

lin. Vuoden 2001 lopussa luku oli noin 930 miljoonaa, ja miljardin käyttäjän raja rikkoontuu vuoden 2002 aikana. Se on valtava määrä, mutta tarkemmin katsottuna havaitaan, että pääsy matkapuhelinpalveluihin on maailmassa vain noin joka seitsemännellä ihmisellä. Esimerkiksi vuonna 2000 Suomessa oli enemmän matkapuhelinliittymiä kuin Venäjällä tai Intiassa tai koko Afrikassa (Etelä-Afrikka, Egypti ja Marokko pois lukien).¹⁰

Matkapuhelinliittymätiheys korreloikin kohtuullisella tarkkuudella vaurauden kanssa. On kuvaavaa, että Nokia on myynyt GSM-verkkoja noin 50 maahan muttei lainkaan Saharan eteläpuoleiseen Afrikkaan.¹¹

Nokian optimistisen ennusteen mukaan maailmassa olisi peräti 1,5 miljardia matkapuhelinliittymää jo vuonna 2005. Globaalin kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta käyttäjämäärän seuraaminen onkin olennaista. Nykykehityksen skenaariossa ehkäpä 20 % maailman väestöstä saa jatkuvasti yhä laadukkaampia ja viihteellisempiä matkapuhelinpalveluja muodikkaisiin laitteisiinsa, kun samaan aikaan maailman väestön valtava enemmistö ei lähetä yhtään yksinkertaista tekstiviestisano-

maa. Nokian oman arvion mukaan vuonna 2002 jo 55 % matkapuhelimista myydään henkilöille, joilla jo on puhelin. Tasaisemman ja turvallisemman globaalin kehityksen viisiossa panostettaisiin viihteellisten hienouksien sijasta selvästi enemmän perusmatkapuhelinpalvelujen saatavuuteen nykyistä huomattavasti laajemmalle, edes kolmannekseen koko väestöstä.

Vuosina 1992–2001 maailmassa valmistettiin noin 1,5 miljardia matkapuhelinta, joista Nokian osalle tuli noin 445 miljoonaa kappaletta. Se on häikäisevä tulos. Selvästikin Nokia “is connecting people”. Jatkossa globalisaatiokeskustelun kannalta on kuitenkin olennaista se, keillä kaikilla on mah-

Useat painavat tekijät puoltavat Nokian säilymistä suomalaisena yrityksenä.

dollisuus tähän palveluun. Ovatko Nokia ja sen kilpailijat yhdistämässä vain maailman vauraan eliitin vai ovatko ne "connecting all people"?

Kolmannen sukupolven matkapuhelinteknologiaa on kutsuttu mm. UMTS:iksi (Universal Mobile Telecommunications System). Voiko sellaista teknologiaa, jota käyttää vain 20 % väestöstä, todella nimittää universaaliksi?

VIITTEET

¹ Naomi Klein (2001), No logo – tähtäimessä brändivalta, Helsinki: WSOY.

² Ks. esim. M. Otronen (2000), Vertailututkimus tietotekniikayritysten ympäristöasioiden hoidosta ja käsityksistä kestävästä kehityksestä tietoyhteiskunnassa: Ericsson, Motorola ja Nokia, Finland Futures Research Centre, Tutu Publications 3/2000.

³ Ks. M. Häikiö (2001), Nokia Oyj:n historia 3 – Globalisaatio – Telekommunikaation maailmanvalloitus 1992–2000. Helsinki Edita, 212–215; J. Ali-Yrkkö (2001), Nokia's network – gaining competitiveness from co-operation, Helsinki: Taloustieto Oy.

⁴ Ks. L. Lankoski (2001), "Nokia Oyj ja ympäristö", teoksessa Raimo Lovio (toim.), Suomalaisten yritysten ympäristösuorituskyky ja -kilpailukyky, <http://hkkk.fi/organisaatiot/research/publications>.

⁵ M. Kuisma (2001), Ympäristönäkökohdat sijoitustoiminnassa, Suomen ympäristö 512, Ympäristöministeriö.

⁶ Ks. M. Heiskanen (2001), "Nokia haluaa korvata tupakan ja kahvin", Talouselämä 43/2001.

⁷ R. Lovio (2002), Globalization index and the Finnish multinational enterprises, ETLA Discussion Papers (tulossa).

⁸ J. Ali-Yrkkö ym. (2000), Nokia – a big company in a small country, Helsinki: Taloustieto Oy.

⁹ L. Pajja (toim.) (2001), The Finnish ICT cluster in the digital economy, ETLA B:176, Helsinki: Taloustieto Oy. ICT-klusteri viittaa tieto- ja televiestintäaloilla toimiviin yrityksiin, jotka ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

¹⁰ Ks. <http://www.tilastokeskus.fi/tk/tp/maailmanumeroina>.

¹¹ Häikiö, emt., 24.

Työvoiman kansainvälinen liikkuvuus ja Euroopan unioni

Työvoiman vapaa liikkuvuus Euroopan unionissa tuo mukanaan ongelmia, joihin tarvitaan uusia ratkaisuja mm. koulutuksen ja sosiaaliturvan rahoituksessa. Päätösvaltaa ei kuitenkaan tarvitsisi keskittää unionin tasolle.

Panu Poutvaara
Valtiotieteen tohtori
VATT

Siinä määrin kuin työntekijöiden muuttoliike perustuu tuottavuuseroihin se lisää taloudellista tehokkuutta. Korkeampaan tuottavuuteensa liittyvän paremman palkan perässä muuttava työntekijä tuottaa enemmän uudessa työpaikassaan. Muuttoliike lisää tuotantoa jopa silloin kun nettomuutto on nolla. Jos esimerkiksi suo-

Panu Poutvaara väitteli viime vuonna Helsingin yliopistossa työvoiman liikkuvuudesta sekä tulojen uudelleenjaon ja koulutusinvestointien vuorovaikutuksesta.

malainen työtön muuttaa Saksaan ja saa sieltä työtä ja saksalainen työtön muuttaa Suomeen ja saa täältä työtä, sekä molemmat muuttajat että Suomi ja Saksa voittavat. Molempien muuttajien elintaso kasvaa, ja kumpikin valtio saa lisää verotuloja ja säästää sosiaaliturvamenoihin. Ja vaikka muuttajat eivät olisi työttömiä, niin yleisesti tehokkuuserojen aikaansaa- ma muuttoliike lisää lähtö- ja vastaanottajamaiden yhteenlaskettua kokonaistuotantoa.

Jos toisaalta muuttoliike ei perustu tehokkuuseroihin, se voi vääristää työvoiman sijoittumista ja vähentää tuotantoa sekä taloudellista hyvinvointia. Näin voi käydä varsinkin jos muuttoliike seuraa sosiaalietuuksien ja verojärjestelmien eroista. Työvoiman liikkuvuuden vaikutuksia tulonjakoon voi havainnollistaa ajatusleikillä siitä, mitä tapahtuisi, jos tulojen uudelleenjako siirrettäisiin Suomessa kuntatasolle. Uudelleenjaosta hyötyvät voisivat muuttaa avokätisten etuuksien perässä, kun taas nettomaksajat hakeutuisivat pois laajamittaista tulojen uudelleenjakoa harjoittavista kunnista. Tämä aiheuttaisi taloudellisia kustannuksia

paitsi työn tarjonnan vääristymisen myös työvoiman tehottoman uudelleenjaon kautta. Siten tulojen uudelleenjako olisi kalliimpaa toteuttaa kuntatasolla kuin valtion tasolla. Tästä syystä tulonjako on perinteisesti nähty kuuluvaksi pikemminkin kansalliselle kuin kuntatasolle.¹

Työvoiman kansainvälinen liikkuvuus rajoittaa vastaavalla tavalla kansallisen tulojen uudelleenjaon mahdollisuuksia ja lisää sen kustannuksia. Riippuu pitkälti poliittisista arvoista, nähdäänkö tämä haittana vai mahdollisuutena. Ne kansalaiset, joiden mielestä tulojen uudelleenjako on Euroopassa liiallista, voivat toivottaa valtioiden välisen verokilpailun tervetulleeksi kansallisia hallituk- sia rajoittavana mekanismina, kun taas nykyisen kaltaista tulojen uudelleenjakoa kannattavien näkökulmasta ve-

rokipailu on vakava uhka hyvinvointivaltiolle.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen ensin tulojen uudelleenjakoa Euroopan unionissa työvoiman liikkuvuuden lisääntyessä. Sitten esittelen mahdollisuuksia ylläpitää korkeakoulutuksen julkinen rahoitus. Lopuksi arvioin ehdotuksia rajoittaa työvoiman vapaata liikkuvuutta Euroopan unionin itälaajentumisen yhteydessä.

Verotus ja sosiaaliturva

Työvoiman liikkuvuuden vaikutukset eivät rajoitu vain etukäteen ennustettavaan tulojen uudelleenjakoon eri ryhmien välillä. Esimerkiksi saksalainen taloustieteilijä Hans-Werner Sinn on korostanut, että tulojen uudelleenjako voidaan nähdä vakuutuksena. Koska yksilöllä on yksityistä tietoa omasta kyvykkyydestään, vapaaehtoinen yksityinen uravakuutus kärsisi kielteisestä valikoitumisesta: sen haluaisivat ottaa vain ne kansalaiset, jotka odottaisivat keskimääräistä pienempiä tuloja. Lisäksi siinä vaiheessa kun täysi-ikäisyys

on saavutettu suuri osa nuoren kyvykkyyttä koskevasta epävarmuudesta on jo paljastunut, ja siten yksityisten vakuutusmaksimusten teko on liian myöhäistä. Tällöin julkinen tulojen uudelleenjako voi lisätä tehokkuutta korvaamalla puuttuvia yksityisiä vakuutusmarkkinoita. Samalla se voi lisätä tuotavaa riskinottoa rohkaisemalla esimerkiksi koulutusinvestointeja.²

Historiallisesti työvoiman liikkuvuus on ollut paljon vähäisempää Euroopassa kuin esimerkiksi Yhdysvalloista.

Vuosina 1991, 1992 ja 1994 vain 0,2 % Euroopan unionin väestöstä muutti vuosittain jäsenmaasta toiseen, kun taas Yhdysvalloissa osavaltioiden väli-

Huippututkijoiden ja yritysjohtajien pienenkin joukon muuttopäätökset ovat kansantaloudellisesti erittäin tärkeitä, sillä ne voivat ratkaista yritysten tutkimus- ja tuotekehittelytoimintojen sekä pääkonttorien sijoittumisen.

nen muuttoliike oli 2,6–2,9 % vuodessa.³ Työvoiman vähäisempi liikkuvuus Euroopan unionissa johtuu suurelta osin kieli- ja kulttuurieroista sekä työlaainsäädännön ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen vaikeuksista eri jäsenvaltioiden välillä.

Olisi kuitenkin virhe olettaa muutto liikkeen pienuuden merkitsevän, että sen seuraukset tulojen uudelleenjaolle olisivat vähäiset. Globalisaatiota aitiopaikalta Kansainvälisessä valuuttarahastossa seurannut Vito Tanzi on kutsunut tiettyjä globalisaation ja uuden teknologian piirteitä ”fiskaalisiksi termiteiksi”. Vaikka toistaiseksi fiskaalisten termittien vaikutukset verotuloihin näyttävät pieniltä, ne voivat nakertaa huomaamatta verojärjestelmän perusteita. Siinä vaiheessa kun verotulot romahtavat termiitteihin reagoiminen on jo liian myöhäistä. Eräs fiskaalinen termiitti on avainhenkilöiden muita edullisempi verokohtelu. Huipputulot työntekijät voivat käytännössä välttää tulojen uudelleenjakoon osallistumisen työskennellessään ulkomailla. Tämä puolestaan synnyttää paineen alentaa heidän verotustaan kotimaassa. Toinen esimerkki on lisääntyvä työskentely useammassa kuin yhdessä maassa, koska se helpottaa veronkiertoa.⁴

Työvoiman liikkuvuuden voi odottaa Euroopassa kasvavan useammastakin syystä. Ensinnäkin työvoiman vapaa liikkuvuus on suhteellisen uusi ilmiö, onhan se ollut voimassa vasta vuoden 1993 alusta. Toiseksi nuorten parantava kielitaito ja opiskelijavaihto-ohjelmat alentavat kynnystä työskennellä jatkossa ulkomailla. Kolmanneksi yhteisvaluuttaan siirtyminen lisää taloudellista integraatiota euroalueella ja tekee erot tulotasossa ja ostovoimassa eri euro maiden välillä vielä aikaisempaa helpommin näkyviksi, mikä voi niinkään lisätä liikkuvuutta.

Koulutuksen rahoitus

Työvoiman vapaan liikkuvuuden koulutukselle aiheuttamat paineet koske-

vat lähinnä peruskoulun ja lukion jälkeistä koulutusta. Jos korkeampaan verotukseen yhdistyvät paremmat koulut, se ei välttämättä saa aikaan lapsiperheiden poismuuttoa. Lastensa koulutusta arvostavat vanhemmat tavallaan ostavat lapsilleen koulutuksen verotuksen kautta. Sama mekanismi ei toimi täysi-ikäisten nuorten aikuisten kohdalla. Työvoiman muuttuessa liikkuvaksi koulutetut nuoret voivat välttää koulutuksen rahoittamiseksi kerättävät verot muuttamalla valmistumisensa jälkeen ulkomaille.

Koska verokilpailu samalla aiheuttaa paineita laskea hyvätuloisten verotusta, Euroopan unionilla on neljä vaihtoehtoa. Yksi on koulutuksen julkisen rahoituksen vähentäminen, jolloin joko koulutuksen laatu kärsii tai koulutus siirtyy entistä suuremmissa määrin opiskelijoiden itsensä maksettavaksi.

Toinen mahdollisuus on verotaakan siirtäminen liikkuvilta koulutetuilta vähemmän liikkuville veronmaksajille, mikä tuskin olisi poliittisesti hyväksyttävää. Kolmas vaihtoehto on verotuksen ja koulutuksen rahoituksen harmonisointi.

Väitöskirjassani tarkastelin myös neljättä vaihtoehtoa.⁵ Siinä valtiovalta osallistuisi koulutuksen rahoittamiseen riskisijoittajan tavoin. Kukin Euroopan unionin jäsenmaa voisi tarjota opiskelijoille vapaaehtoista sopimusta koulutuksen riskien ja tuottojen jakamiseksi. Jos nuori haluaisi valtion osallistuvan koulutuksensa rahoittamiseen, hänen täytyisi sitoutua maksamaan tulevista tuloistaan koulutusvakuutusmaksua myöhemmästä asuinpaikastaan riippumatta. Jos nuori ei haluaisi solmia tulojen uudelleenjakosopimusta, hän voisi rahoittaa koulutuksensa

Koulutusvakuutusmaksu: esimerkkilaskelma Suomelle⁶

Suomessa korkeakoulujen budjettirahoitus, korkeakouluopiskelijoiden opintoraha ja asumistuki maksavat tänä vuonna yhteensä noin 1,3 miljardia euroa. Tämä tekee 3 800 euroa jokaista yli 24 000 euroa verotettavaa ansiotuloa vuodessa saavaa alle 65-vuotiasta korkeakoulututkinnon suorittanutta veronmaksajaa kohden. Jos valtio lopettaisi korkeakoulutuksen julkisen rahoittamisen, niin säästö mahdollistaisi yli 24 000 euroa ansaitsevien alle 65-vuotiaiden rajaveron alentamisen 8,7 %-yksiköllä tämän tulorajan ylittävistä tuloista. Jos korkeakoulutus rahoitettaisiin korkeakoulutetuilta 24 000 euroa vuodessa ylittävistä tuloista perittävällä maksulla, koulutusvakuutusmaksun pitäisi olla 16 % tulorajan ylittävistä tuloista. Täten nettomääräisesti yli 24 000 euroa vuodessa ansaitsevien korkeakoulutettujen rajaveroaste (ml. koulutusvakuutusmaksu) nousisi 7,3 %-yksikköä. Muuttoliikkeeseen vaikuttava vain Suomessa perittävä rajaveroaste kuitenkin laskisi 8,7 %-yksikköä. Keskimääräisen veroasteen muutokset olisivat selvästi pienempiä. Tulorajan ylittävien korkeakoulutettujen keskimääräinen veroaste nousisi 3,4 %-yksikköä ja korkeakouluttamattomien keskimääräinen veroaste laskisi 2,6 %-yksikköä.

Koulutusvakuutusmaksun rinnalla koulutusta voidaan edelleen rahoittaa yleisillä verotuloilla ja opintolainalla. Jos koulutusvakuutusmaksulla pyrittäisiin rahoittamaan ainoastaan korkeakouluopiskelijoiden opintoraha ja asumislisä, sen tulisi olla 4,9 % alle 65-vuotiaiden korkeakoulutettujen 24 000 euroa vuodessa ylittävistä tuloista. Jos säästyneet yleiset verotulot palautettaisiin veronalennuksina, yli 24 000 euroa vuodessa ansaitsevien veroastetta tulorajan ylittävistä tuloista voitaisiin laskea 2,7 %-yksikköä. Yli 24 000 euroa vuodessa ansaitsevien korkeakoulutettujen keskimääräinen veroaste nousisi 1,1 %-yksikköä ja korkeakouluttamattomien veroaste laskisi 0,8 %-yksikköä.

opintolainalla, jolloin hän joutuisi maksamaan opiskelustaan korkeakoululleen markkinahinnan.

Koulutusvakuutusmaksun edut opintolainaan verrattuna johtuvat siitä, ettei koulutukseen liittyville riskeille ole olemassa yksityisiä vakuutusmarkkinoita. Opintolainallakin rahoitettava koulutus tekisi koulutukseen osallistumisen aikaisempaa riippuvaisemmaksi vanhempien taloudellisesta asemasta ja mitä todennäköisemmin vähentäisi riskipitoisempia ja kalliimpia uravalintoja. Jos valtiolta ei olisi rahoittanut diplomi-insinöörien koulutusta, Suomi tuskin kuuluisi johtaviin maihin tietotekniikassa ja telekommunikaatiossa. Tässä mielessä koulutuksen julkinen rahoitus on tuottavaa riskinottoa ja luo pohjaa Nokian kaltaisille menestystarinoille.

Koulutusvakuutusmaksun etu yleiseen verorahoitukseen verrattuna on siinä, ettei se vääristäisi työvoiman sijoittumista, koska se ei riippuisi asuinpaikasta. Niinpä se sallisi koulutuksen julkisen rahoituksen säilymisen ilman koulutuksen ja verotuksen harmonisointia, joka voisi olla huono ratkaisu niinkin erilaisista maista koostuvalle yhteisölle kuin Euroopan unioni. Koulutusvakuutusmaksun toimivuus ei riippuisi siitä, tarjoavatko muut maat samanlaista sopimusta. Vähemmän tulojen uudelleenjakoa haluavat maat voisivat päätyä opintolainaan, jota maksettaisiin takaisin tietynä osuutena tuloista vain määrättyyn rajaan asti. Tämä takaisinmaksun kato voisi olla koulutuksen kustannukset lisättyinä riskipreemiolla. Jos esimerkiksi X % koulutuksen kustannuksista jäisi saamatta takaisin siksi, että lainoja ottaneiden tulotaso alittaisi takaisinmaksurajan, valtio voisi tarjota opiskelijoille joko tavallista opintolainaa tai tuloista riippuvaa takaisinmaksua, jonka valitsemiseksi joutuisi maksamaan X % vakuutuspreemiota.

Kuva: Mikael Andersson/Mirra/Corilla

Euroopan unionin laajentuminen

Euroopan unionin laajentuminen saattaa merkitä huomattavaa muuttovirtaa uusista jäsenmaista vanhoihin. Tämän vuoksi monet nykyiset jäsenmaat, ehkä keskeisimmin Saksa, ovat vaatineet työntekijöiden vapaan liikkuvuuden rajoittamista uusista jäsenmaista siirtymäkauden ajan. Vaikka tämän vaatimuksen taustalla oleva pelko muuttoliikkeestä sosiaaliturvan perässä on oikeutettu, työntekijöiden vapaan liikkuvuuden rajoittaminen voisi olla hyvin tuhoisa ja kallis ratkaisu. Ensinnäkin kohtelu toisen luokan kansalaisina voi synnyttää katkeruutta ja kääntää yleistä mielipidettä mahdollisissa uusissa jäsenmaissa laajenemisesta vastaan. Toiseksi työntekijöiden vapaan liikkuvuuden rajoittaminen hidastaa uusien jäsenvaltioiden integroitumista ja voi lisätä aluetukien tarvetta pitäessään ne köyhempinä. Kolmanneksi nykyiset jäsenmaat menet-

täisivät samalla työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta seuraavat tehokkuushyödyt.

Tuottavuuseroihin perustuva muuttoliike aiheuttaa uhkia pikemminkin uusille kuin vanhoille jäsenvaltioille, uhkaahan se näitä alhaisemman elintason maita aivovuodolla. Jos muutto olisi tilapäistä, se voisi kuitenkin hyödyttää myös uusia jäsenvaltioita, koska paluumuuttajat toisivat mukanaan enemmän henkistä pääomaa. Lisäksi ulkomailla työskentelevät kansalaiset saattavat hyödyttää lähtövaltioidensa kansantalouksia joko lähettämällä rahaa sukulaisilleen tai investoimalla palattuaan osan säästöistään kotimaahansa. Tätä kautta markkinoilla tapahtuva varallisuuden luonti muuttoliikkeen kautta voi lisäksi vähentää tarvetta verotuksella rahoitettuihin aluetukiin. Keski- ja Itä-Euroopan uusista jäsenmaista tapahtuvan muuttoliikkeen rajoittaminen samoin kuin pyrkimykset rajoittaa uusien jäsenmaiden kilpailukykyä uhkaavat

Panu Poutvaara ennakoi vaikeita ratkaisuja työvoiman liikkuvuuden säätelyksi Euroopan unionissa.

toistaa Saksojen yhdistymisessä tehdyt virheet entistä suuremmassa mitakaavassa.

Mahdollisuus sosiaalietujen aikaansaamaan muuttoliikkeeseen uusista jäsenmaista on silti todellinen uhka. Siinä missä Saksan valtio on ehdottanut ratkaisuksi potentiaalisesti tuhoisia säätelykeinoja, saksalaiset taloustieteilijät Wolfram Richter ja Hans-Werner Sinn ehdottavat vapaan muuttoliikkeen sallimista niin, että muuttajat eivät kuitenkaan pääsisi (ainakaan välittömästi) nykyisten jäsenmaiden sosiaaliturvajärjestelmien piiriin. Jos muuttajat pysyisivät lähtömaidensa tulojen uudelleenjaon piirissä, maiden väliset politiikkaerot eivät aiheuttaisi muuttoliikettä. Samalla poistuisi paine yhdenmukaistaa ja leikata tulojen uudelleenjakoa nykyisissä jäsenmaissa.⁷

Tehokkuuseroihin perustuva muutokin vaikuttaa tulonjakoon sekä vanhoissa että uusissa jäsenmaissa. Tietyn työntekijäryhmän kasvu tyypillisesti alentaa sen rajatuottavuutta ja lisää sitä täydentävien työntekijäryhmien rajatuottavuutta. Tämän voi odottaa heijastuvan palkkatason laskuna niille ryh-

mille, jotka kilpailevat vanhoissa jäsenmaissa maahanmuuttajien kanssa, mutta muiden ryhmien palkkataso voi nousta. Tämä voi selittää osaltaan ammattiyhdistysliikkeen piiristä kuuluneita vaatimuksia pitkistä siirtymäajoista. Hyvin koulutettujen työntekijöiden maahanmuutto voisi kuitenkin pikemmin vaikuttaa heikosti koulutettujen palkkatasoa nostavasti.

Ammattiyhdistysliikkeellä ei pitäisi olla syytä vaatia työntekijöiden vapaan liikkuvuuden rajoittamista silloin, jos sen sosiaaliturvajärjestelmille aiheuttamat paineet eliminoidaan esimerkiksi Richterin tai Sinnan ehdottamalla tavalla. Entisen Itä-Saksan varoittava esimerkki toivottavasti riittää todistamaan, ettei ole myöskään järkevää yrittää ajaa uusien jäsenmaiden reaali-palkkoja epärealistisen korkealle tasolle, koska tämän synnyttämät sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat olisivat huomattava rasitus myös vanhojen jäsenmaiden kansalaisille. Ei myöskään ole perusteltua vaatia uusia jäsenmaita nostamaan yritysverotustaan vanhojen jäsenmaiden tasolle. Läntistä Eurooppaa alempi verotaso yritysten houkuttelemiseksi on perusteltua, ja

itse asiassa se samalla pienentää muuttopaineita ja vähentää tarvetta suoriin tukiin.

Tällä hetkellä rikkaat maat pyrkivät rajoittamaan muuttoliikettä köyhistä maista, ja lukuisat Euroopan unionin kansalaiset pelkäävät muuttoliikettä paitsi tulevista uusista jäsenmaista myös muista Itä-Euroopan maista sekä Välimeren alueelta. Väestön ikääntyessä tilanne voi muuttua dramaattisesti, ja korkean elintason ylläpitäminen tulee todennäköisesti vaatimaan huomattavaa maahanmuuttoa Euroopan unionin alueelle. Tämän voi odottaa parantavan tulevaisuudessa esimerkiksi Turkin ja Pohjois-Afrikan maiden neuvotteluasemaa suhteessa Euroopan unioniin. Samanaikaisesti Euroopan unionin sisällä jäsenmaat alkavat kilpailla työvoimasta. Työvoiman vapaa liikkuvuus vanhojen ja uusien jäsenmaiden välillä välittömästi laajenemisen jälkeen on vanhoille jäsenmaille samalla investointi työvoimareserveihin suurten ikäluokkien siirtäessä eläkkeelle.

Mitkä ovat vaihtoehdot?

Sekä tulojen uudelleenjaossa yleensä, koulutuksen julkisessa rahoituksessa että Euroopan unionin itälaajentumisessa muuttoliike aiheuttaa paineita vähentää tulojen uudelleenjakoa ja alentaa verotusta. Vaikka yleisen verotason lasku onkin taloudellisesti perusteltua ja työn verotuksen keventäminen toivottavaa myös työllisyysystistä, verokilpailu uhkaa vääristää verotusta. Verotaakka kohdistuisi aikaisempaa enemmän vähemmän liikkuviin veropohjiin, ja lisäksi esimerkiksi koulutuksen julkinen rahoittaminen vaarantuisi, vaikka sen ylläpito olisikin tehokasta.

Helpolta kuulostava mutta mahdollisesti hyvin tehoton ratkaisu olisi harmonisointi, päätösvallan siirtäminen unionitasolle. Koska eri jäsenvaltiot ovat hyvin erilaisia, sama ratkaisu ei välttämättä toimisi kaikissa. Elintasoerot synnyttäisivät kiistan siitä, mille

tasolle harmonisointi tähtäisi. Esimerkiksi sosiaaliturvaetuuksien harmonisointi Länsi-Euroopan tasolle uusissa jäsenmaissa olisi tuhoisaa, ja se voisi johtaa taloudellisen aktiiviteetin laskuun sosiaaliavustusten syrjäyttäessä työntekoa kuten entisessä Itä-Saksassa.

Sekä kansallisuusperiaate ja viivästetyn integraation periaate sosiaaliturvassa yleensä että koulutusvakuutusmaksu sallisivat eri jäsenmaiden valita erilaisia ratkaisuja. Niiden toteuttaminen kuitenkin edellyttäisi eurooppalaista sosiaaliturvatunnusta, jonka perusteella aikaisemmassa jäsenmaassa syntyneet velvoitteet kuten esimerkiksi koulutusvakuutusmaksusopimus tulevat myös uuden asuinmaan tietoon. Asuinmaa keräisi sekä itselleen että muille jäsenmaille kuuluvat verot ja siirtäisi muille jäsenmaille kuuluvan verotulon näille. Tällöin osa maista väistämättä keräisi muille enemmän verotuloja kuin saisi muilta, jolloin tällaiset maat voisivat lyhytnäköisesti vastustaa uudistusta. Pitkällä aikavälillä koulutusvakuutusmaksu kuitenkin mahdollistaisi Euroopan kilpailukyvyyn ja tulevan hyvinvoinnin kannalta keskeisen korkeakoulutuksen julkisen rahoituksen säilyttämisen ja myös pienituloisista perheistä tulevien lahjakkuuspotentiaalnin hyödyntämisen. Vastaavasti uusien jäsenmaiden vanhoista jäsenmaista saamat verotulot vähentäisivät muiden tulonsiirtojen tarvetta ja auttaisivat pienentämään maiden välistä elintasokuilua.

Tällaiset uudistukset voisivat tulla osaksi uutta eurooppalaista perustuslakia. Se olisi federalistinen ratkaisu, jossa sosiaaliturvasta ja koulutuksesta päättäminen jätettäisiin kansalliselle tasolle, ja unionitason perustuslaki velvoittaisi jäsenmaat tiedonvaihtoon ja keräämään toisilleen mahdollisten koulutusvakuutusmaksusopimusten perus-

teella kuuluvat verotulot. Samalla uusien jäsenmaiden kansalaiset otettaisiin laajentumisessa vastaan täysivertaisina eikä toisen luokan kansalaisina. Vaihtoehtoina ovat todennäköisesti liialliseen harmonisointiin ja läheisyysperiaatteen hylkäämiseen johtava keskitetty päätöksenteko tai sitten fiskaalisten termiittien nakertamat kansalliset järjestelmät ja uusien jäsenmaiden sulkeminen määräajaksi yhteisten työmarkkinoiden ulkopuolelle sekä näistä seuraavat kansalliset ja unionitason ristiriidat.

VIITTEET

¹ R.A. Musgrave (1969), *Fiscal Systems*. New Haven, CT: Yale University Press.

² H.-W. Sinn (1995), "A Theory of the Welfare State", *Scandinavian Journal of Economics* 97 (4), 495–526.

³ D. Wellisch (2000), *Theory of Public Finance in a Federal State*, Cambridge: Cambridge University Press.

⁴ V. Tanzi (2000), *Globalization, Technological Developments, and the Work of Fiscal Termites*, IMF Working Paper 00/181.

⁵ P. Poutvaara (2001), *Essays on the Political Economy of Education and Income Redistribution*, Kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia 89:2001, Helsingin yliopisto.

⁶ Kiitän erikoistutkija Heikki Viitamäkeä arvioidun veropohjan laske-

misesta päivitetyn tulonjakoaineiston pohjalta. Vastuu tulkinnoista ja mahdollisista virheistä on omani.

⁷ H.-W. Sinn (2000), *EU Enlargement and the Future of the Welfare State*. CESifo Working Paper 307. W.F. Richter (2001), *Social Security and Taxation of Labour Subject to Subsidiarity and Freedom of Movement*, esitetty Tukholmassa 1.11.2000 Ruotsin talousneuvoston järjestämässä konferenssissa "The International Mobility of Tax

Bases". Sinn hahmottelee järjestelmän, jossa muuttajat pysyisivät toistaiseksi tai jopa pysyvästi lähtömaansa sosiaaliturvan piirissä. Richter puolustaa ratkaisua, jossa siirtolaiset tulisivat siirtymäajan jälkeen uuden asuinmaansa järjestelmän piiriin.

Löytyisikö ayliikettä tyydyttävä ratkaisu työvoiman muuttoon EU:n uusista jäsenmaista vanhoihin jäsenmaihin?

Työelämään vaikuttavaa EU:n sääntelyä edustavat mm. perusoikeuskirja, työoikeudelliset direktiivit, yritysneuvostot, eurooppayhtiöt ja työllisyysuunta-
viivat. Työmarkkinaosapuolilla on vahva asema sääntelyn valmistelussa, joka on monelta osin vielä kesken.

Niklas Bruun
Professori
Svenska handelshögskolan,
Helsinki

Niklas Bruun hoitaa EU-työoikeuden professuuria Svenska handelshögskolanissa ja on johtanut alan projekteja Ruotsin Arbetslivsinstitutetissa.

EU:n sääntelyn vaikutukset Suomen työelämään

EU:n sääntelyn vaikutuksia Suomen työelämään ei voida erottaa globalisaation, elinkeinoelämän kansainvälistymisen, Euroopan sisämarkkinakehityksen eikä EMUn yleisistä vaikutusmekanismeista. Euroopan unionilla on kuitenkin varsin vahva toimielimistä ja yhteisöoikeudesta muodostuva institutionaalinen rakenne, joka vaikuttaa Suomen työelämään joko välittömästi tai välillisesti. Tässä artikkelissa keskityn näiden institutionaalisten vaikutusmekanismien tarkasteluun.

Kansallisen työlainsäädännön harmonisointi

Euroopan yhteisön alkuvuosina (50- ja 60-luvuilla) sosiaalipoliittiset tavoitteet keskittyivät työvoiman vapaan liikkuvuuden edistämiseen ja tähän liittyen yhteisön kansalaisten sosiaaliturvaetujen yhteensovittamiseen niissä tilanteissa, joissa henkilöt käyttivät hyväkseen oikeutta vapaaseen liikkumiseen ja työskentelyyn toisessa jäsenmaassa. Sosiaalipoliittiset tavoitteet

alkoivat näkyä yhteisön elinten ohjelmajulistuksissa 70-luvulla. Myös yhteisölainsäädännössä tämä tuli näkyviin siten, että hyväksyttiin ensimmäiset tasa-arvo- ja työoikeusdirektiivit. Jälkimmäiset koskivat lähinnä työsuhteturvaa yritysten rakennemuutostilanteissa – liikkeen luovutusta, palkaturvaa ja ns. yhteistoimintaa taloudellisista syistä johtuvissa irtisanomis-tilanteissa.

Harmonisointityö ei juuri edennyt 80-luvulla ennen kuin EY:n päätöksentekoon tuotiin määräänemmistöäänökset Euroopan yhteinäisasiakirjassa (Single European Act) v. 1987. Se lopetti Englannin konservatiivihallituksen mahdollisuudet estää kaikki sosiaalipoliittinen sääntely yhteisössä, minkä jälkeen laadittiin mittava työympäristö- ja työaikadirektiivien sarja.

Kaikki jäsenmaat ovat joutuneet toteuttamaan tämän lainsäädännön mukaiset vähimmäisvaatimukset kansallisessa lainsäädännössään. Suomen osalta tämä on myös johtanut varsin moneen lainsäädäntömuutokseen. Tämä ei kuitenkaan ole mullistanut Suomen työlainsäädäntöä, joka jo ennen EY-jäsenyyttä oli vähintään hyvää länsieurooppalaista keskitasoa.

Viime aikoina on lisäksi luotu varsin mittava Euroopan unionin normisto, joka tähtää syrjinnän ehkäisyyn erityisesti työelämässä. Niinpä tulemme lähivuosina saamaan lainsäädäntöä, joka kieltää syrjinnän paitsi rodullisin ja etnisiin perusteisiin, myös uskonnon, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautuneisuuden sekä iän perusteella.¹

Kansainvälistymiseen liittyvä työlainsäädännön harmonisointi

Euroopan yhteisössä on myös erityisesti säännelty työelämän ilmiöitä, jot-

ka selkeästi liittyvät yritystoiminnan kansainvälistymiseen EU:n markkinoilla. Tässä mainitsen vain kolme tärkeää esimerkkiä.

Eurooppalaisia yritysneuvostoja on perustettava monikansallisiin yrityksiin, jotka toimivat useissa unionin jäsenmaissa. Näiden yritysten tai konsernien on varmistettava toimenpiteet, joilla yritysten työntekijöille tiedote-

taan ja heitä kuullaan asianmukaisesti silloin kun heitä koskevia päätöksiä tehdään muissa jäsenvaltioissa kuin siinä, jossa he työskentelevät. Ns. EWC-direktiivi² sisältää yksityiskohtaiset määräykset asiasta. Siinä annetaan kuitenkin konserneille varsin pitkälle menevät mahdollisuudet luoda

sopimusteitse omat konsernikohtaiset tiedottamis- ja kuulemismenettelyt. Jollei muuta sovita yritysten on perustettava yritysneuvostoja, joihin osallistuvat konserniin kuuluvien eri maissa sijaitsevien yritysten työntekijöiden edustajat.

Direktiivi, joka koskee työntekijöiden lähettämistä työhön toiseen jäsenvaltioon³, pyrkii estämään palvelujen vapaaseen liikkumiseen liittyvää ns. sosiaalista dumpausta. Ajatuksena on, että kun yritys lähettää henkilöstöään työhön toiseen jäsenvaltioon, se joutuu noudattamaan isäntämaan vähimmäistöehtoja, ennen muuta palkkaehtoja. Suomessa direktiivi on saatettu voimaan erillisillä lähetetyistä työntekijöistä (1999/1146).

Periaatteellisesti merkittävä uusin kansainvälistymiseen liittyvä instituutio on *eurooppayhtiö* eli *Societas Europaea (SE)*. Eurooppayhtiötä koskevia säännöksiä valmisteltiin noin 30 vuot- ta, ja ne hyväksyttiin lopullisesti lokakuussa 2001.⁴ Hankkeen hyväksymistä viivyttivät henkilöstön asemaa ja osallistumisjärjestelmiä koskevat erimielisyydet. Eurooppayhtiö on osakeyhtiö, jonka toiminta-alueena on koko Euroopan unioni, ja se poistaa tähän

asti vallinneen tarpeen rekisteröidä erikseen tytäryhtiö toimimaan niissä maissa, joissa yritys haluaa harjoittaa taloudellista toimintaa. Etuna on siis muun muassa se, että eurooppayhtiön tarvitsee noudattaa vain yhtä yhtiöoikeudellista sääntelyn kokonaisuutta. Eurooppayhtiötä koskeva direktiivi on toteutettava vuoteen 2004 mennessä, jolloin myös asetus tulee voimaan. Uuden yhtiömuodon suosio tulee ratkaisevasti riippumaan asiaan liittyvistä veroratkaisuista, joista ei vielä ole saavutettu yksimielisyyttä. Jos veroratkaisut ovat eurooppayhtiön kannalta myönteisiä ja yhtiömuoto yleisty, niin välilliset seuraukset työehtosopimusjärjestelmälle voinevat olla varsin merkittäviä. Tulevatko eurooppayhtiöt liittymään esimerkiksi kansallisiin työnantajajärjestöihin ja osallistumaan kansalliseen työehtosopimustoimintaan jne.?⁵

Eurokorporatismi

Euroopan unionin sääntelyn vaikutukset voivat tulla Suomen työelämään myöskin eurooppalaisten työmarkkinaosapuolten (ennen kaikkea yksityisen työnantajajärjestön UNICEn, julkisen työnantajajärjestön CEEP:n sekä työntekijäjärjestö ETUCin) kautta. Unionin tasolla työmarkkinaosapuolilla on perustamissopimuksessa (Amsterdamin sopimuksen artikloissa 138–139) säädetty erittäin vahva institutionaalinen asema, jonka vertaista ei löydy yhdestäkään jäsenvaltiosta. Komissio on aina velvollinen kuulemaan työmarkkinaosapuolia ennen kuin se tekee lainsäädäntöaloitteita sosiaalipoliittikan alalla. Tällaisen kuulemisen yhteydessä työmarkkinaosapuolet voivat ilmoittaa halustaan aloittaa keskinäinen vuoropuhelu asiasta. Tällöin se siirtyy vähintään yhdeksäksi kuukaudeksi työmarkkinaosapuolten valmisteluun ja vuoropuheluun, mikä taas voi johtaa lainsäädäntöä koskevien sopimusten synty- miseen yhteisön tasolla. Tällainen sopimus voidaan tehdä sitovaksi EU:n

lainsäädännöksi neuvoston päätöksellä. Neuvosto ei voi muuttaa tällaisen sopimuksen sisältöä, mutta se voinee jättää sen hyväksymättä.

Tällaisessa menettelyssä on syntynyt viime vuosina kolme työoikeudellista direktiiviä, jotka ovat koskeneet vanhempainlomia, osa-aikatyötä ja määräaikaisia työsuhteita. Tällä tavalla on säännelty työlainsäädännön keskeisiä kysymyksiä EU:n direktiiveillä. Samalla työmarkkinajärjestöjen asema ja rooli Euroopan unionin institutionaalisisa rakenteessa on tullut selvästi näkyviin. Aina työmarkkinajärjestöt eivät kuitenkaan onnistu. Työvoiman vuokrausta koskevat neuvottelut päättyivät tuloksettomina keväällä 2001. Tällä hetkellä neuvotellaan ns. teleyöstä ja sen ehdoista, joskaan sitovaa direktiiviä ei tavoitella.

Talous- ja työllisyyspolitiikkaan liittyvä sääntely

EMUn oloissa on selvää, että Euroopan unionin jäsenmaiden palkka- ja työehtosopimuspolitiikkaa joudutaan koordinoimaan. Tältä osin vaikutusmekanismit ovat välillisiä, mutta ns. lähentymiskriteerit asettavat tietenkin selvät lähtökohdat kansalliselle politiikalle.

Työllisyyspolitiikassa sen sijaan käytetään niin sanottua avoimen yhteensovittamisen strategiaa (Open Method of Coordination), josta on säädetty perustamissopimuksen artikloissa 125–130. Sillä pyritään myötävaikuttamaan työllisyyden korkeaan tasoon edistämällä jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä sekä täydentämällä niiden toimintaa. Neuvosto määrittelee vuosittain yhteisen eurooppalaisen työllisyysstrategian ns. työllisyysuuntaviivat.

Työllisyyspolitiikan toteuttamisen avainvälineenä työllisyysuuntaviivat ovat vakiintuneesti sisältäneet neljä pilaria: työllistettävyyden parantaminen, yrittäjyyden edistäminen, yritysten ja työntekijöiden sopeutumiskyvyn parantaminen sekä sukupuolten välisen

tasa-arvopolitiikan vahvistaminen. Suuntaviivat ovat sitovia, ja jäsenvaltiot joutuvat vuosittain antamaan selvityksen komissiolle tärkeimmistä niiden mukaisesti toteuttamistaan toimenpiteistä. Neuvosto puolestaan tarkastelee näitä selvityksiä ja voi niiden perusteella antaa määränemmistöllä suosituksia jäsenvaltioille, mikäli se pitää sitä aiheellisenä.

Tämä sääntely tuo työllisyyspolitiikset kysymykset EU-politiikan keskiöön. Lisäksi työllisyysuuntaviivat ja jäsenvaltiolle annetut suositukset saattavat olla luonteeltaan sellaisia, että ne voidaan parhaiten toteuttaa työlainsäädännön keinoin. Näin ollen työllisyyspolitiikkaa koskeva perustamissopimuksen osa ei pelkästään luo säädöksellistä pohjaa työllisyyspoliittisten tutkimusten, selvitysten ja seurannan suorittamiseen unionissa, vaan se vaikuttaa myös niin unionin omaan kuin jäsenvaltioidenkin työoikeuteen, joskaan ei perinteisessä oikeudellisessa muodossa eli asetuksina ja direktiiveinä.⁶

Euroopan unionin perusoikeuskirja

Euroopan unionin joulukuussa 2000 Nizzassa hyväksytty perusoikeuskirja on sikäli moderni, että siinä ei enää tehdä perinteistä jyrkkää kahtiajakoa yhtäältä kansalaisoikeuksiin ja toisaalta taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. Vaikka perusoikeuskirja on muodollisesti hyväksytty juhlallisena julistuksena eikä sillä ole oikeudellista sitovuutta, pidän hyvin mahdollisena, että sillä voi tulevaisuudessa olla merkitystä, vaikka tämän merkityksen arviointi on toistaiseksi hyvin pitkälle spekulatioiden varassa.⁷

Ensinnäkin perusoikeuskirja tavallaan kuvaa ja tekee näkyväksi *eurooppalaisen sosiaalisen ja työmarkkinamal-*

lin, joka kuitenkin eroaa merkittävällä tavalla esimerkiksi yhdysvaltalaisesta tai Japanin (ja yleisemminkin Aasian maiden) mallista. Eurooppalaisen mallin sellaiset keskeiset lähtökohdat kuin yhdistymisvapaus, neuvottelu-oikeus, työ- ja virkaehtosopimusten solmiminen sekä työtaisteluvapaus tunnustetaan tässä perusoikeuskirjassa. Työntekijöiden osallistumisoikeudet, oikeus ihmisarvoiseen kohteluun ja työoloihin sekä irtisanomissuojaan, ammattikoulutukseen ja ilmaiseen työnvälitykseen ovat myös eurooppalaisen sosiaalisen mallin peruspilareita. Sekä globalisaatiokeskustelun ja siihen liittyvien toimien edetessä että Euroopan yhteisön laajetessa on hyvin merkityksellistä, että Euroopan unionin nykyiset 15 jäsenmaata ovat vahvistaneet unionin lähtökohdat tältä osin. Unionin elimet eivät lainsäädäntötyössään voi sivuuttaa perusoikeuskirjaa ja sen sisältöä.

Toiseksi perusoikeuskirjaa voitaneen pitää Euroopan unionin jäsenmaiden yhteisten kansallisten perustuslaillisten perinteiden arvovaltaisena kodifikaationa. Euroopan yhteisöjen tuomioistuin on vakiintuneesti katsonut, että jäsenmaiden yhteiset perustuslailliset perinteet muodostavat yhteisöoikeuden merkittävän lähteen.⁸ Tässä suhteessa EU:n perusoikeuskirja on nähdäkseni jo nykyisessä ei-sitovassa muodossaan (ju-

listuksena) merkittävä työkalu EY-tuomioistuimelle. Tuomioistuin voi nähdäkseni hyvin perustein pitää perusoikeuskirjaan kirjattuja oikeuksia ja vapauksia jäsenmaiden yhteisesti hyväksymänä näiden maiden perustuslaillisten perinteiden kirjajamisena. Ainakin tällai-

nen lähtökohtaolettamus voitaneen tehdä, ellei joltakin osin erikseen ja nimenomaisesti voida muuta osoittaa. Eräät EY-tuomioistuimen julkisasiamiehet näyttävät selvästi omaksuneen tällaisen tavan suhtautua perusoike-

EU:n neuvoston määrittelemät työllisyysuuntaviivatkin voivat johtaa muutoksiin työlainsäädännössä.

Niklas Bruunin mielestä Euroopan unionin perusoikeuskirjassa näkyy perinteinen eurooppalainen työmarkkinamalli, vaikkakin sen sitovuus on vielä pitkälti hämärän peitossa.

uskirjaan, ja ensimmäiset viittaukset perusoikeuskirjaan tehtiin jo helmikuussa 2001.⁹

EU:n perusoikeuskirja on myös sosiaalisten oikeuksien osalta omiaan korjaamaan EY-oikeuteen ja yhteisön perustamissopimukseen sisältyvää rakenteellista vinoumaa. Kuten tunnettua sisämarkkinoiden taloudelliset oikeudet (vapaa kilpailu, tavaroiden vapaa liikkuvuus, liikkeen perustamisoikeus ym.) ovat varsin hyvin suojattuja perustamissopimuksessa. Tilanteissa, joissa sosiaaliset oikeudet ja kilpailua koskevat oikeudet ovat olleet ristiriidassa toistensa kanssa, tuomioistuimella on ollut suuria vaikeuksia ankkuroida sosiaaliset argumentit EY-oikeuteen. Valaisevan esimerkin tästä tarjoaa EY-tuomioistuimen argumentaatio tapauksissa, jotka kos-

ivat eräiden työehtosopimusten suhdetta kilpailuoikeutta säänteleviin perustamissopimuksen artikloihin.¹⁰ Nyttemmin nähdäkseen perusoikeuskirjassa vahvistetut oikeudet tarjoavat hyvän kiinnokohdan pohdittaessa sitä, miten taloudellisten oikeuksien ulottuvuuksia ja niiden rajoituksia tulisi arvioida. Tällä on merkitystä, kun arvioidaan kansallisen sosiaalipolitiikan ja työlaainsäädännön liikkumatilaa.

VIITTEET

¹ Neuvoston direktiivi 2000/43/EY rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta ja neuvoston direktiivi 200/78/EY yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista.

² Neuvoston direktiivi 94/45/EY eurooppalaisen yritysneuvoston perustamisesta tai työntekijöiden tiedottamis- ja kuulemismenettelyn käyttöön ottamisesta yhteisönlaajuisissa yrityksissä tai yritysryhmissä.

³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 96/71/EY palvelujen tarjoamisen yhteydessä tapahtuvasta työntekijöiden lähettämisestä työhön toiseen jäsenvaltioon.

⁴ Neuvoston asetus N:o 2157/2001 eurooppayhtiön (SE) säännöistä ja Neuvoston direktiivi 2001/86/EY eurooppayhtiön sääntöjen täydentämisestä henkilöstöedustuksen osalta.

⁵ Ensimmäinen alustava analyysi tästä kysymyksestä Pohjoismaissa on tehty kirjassa H. Johansson & L. Pehrson (2001), Europabolag, arbetsrätt och kollektivavtal, SALTSA Report No 3:2001, Stockholm, National Institute for Working Life.

⁶ Ks. n. Bruun (2001), "The European Employment Strategy and the 'Acquis Communautaire' of Labour Law", *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 17, 309–324.

⁷ Ks. L. Nieminen (toim.) (2001), *Perusoikeudet EU:ssa*, Helsinki, Kauppa-kaari.

⁸ Ks. esim. L. Sevón (2000), *De mänskliga rättigheterna i EU*, *Europarättslig tidskrift*, 3/00, 393–406 ja N. Bruun (1999), *Fackliga och grundläggande rättigheter i EU*, Stockholm, TCO.

⁹ Ks. esimerkiksi julkisasiamies Tizzanon ehdotus 8.2.2001 asiassa C-173/99, jossa hän toteaa, että asiassa, joka koskee perusoikeuden luonnetta ja ulottuvuutta, on mahdotonta olla ottamatta huomioon perusoikeuskirjan asiaan kuuluvia toteamuksia ja sen ilmeistä tarkoitusta toimia olennaisena viitteenä yhteisön kaikille toimijoille eli jäsenvaltioille, toimielimille sekä luonnollisille henkilöille silloin, kun sen määräykset niin sallivat. Näin ollen perusoikeuskirjassa vahvistetaan Tizzanon mielestä voimakkaasti ja lopullisesti sen perusoikeuden sisältöä, joka koskee oikeutta palkalliseen vuosilomaan. Ensimmäisistä tapauksista ks. myös F.G. Jacobs (2001), *Human rights in the European Union: the role of the Court of Justice*, *European Law Review*, 26, 339–341.

¹⁰ Ks. EY-tuomioistuinten tapaukset C-67/96 (Albany) ja C-115/97 ja 119/97 (Brentjens ja Drijvende Bokken) sekä näistä ks. N. Bruun & J. Hellsten (toim.) (2001), *Collective Agreement and Competition Law in the EU. The Report of the COLCOM-project*, Copenhagen.

Alhaiseen inflaatioon tähtäävä yhteinen rahapolitiikka on lisännyt palkkaneuvottelujen koordinoitipyrkimyksiä euroalueella. Samalla kun sovitaan yleiskorotuksista annetaan mahdollisuus tehdä korjauksia palkkarakenteeseen.

Jukka Pekkarinen haluaa herättää keskustelua työmarkkinoiden neuvottelujärjestelmän kehittämistä.

Miten euro vaikuttaa palkkaneuvotteluihin?¹

Jukka Pekkarinen
Johtaja
Palkansaajien tutkimuslaitos

Kun Suomessa muutama vuosi sitten keskusteltiin liittymisestä EMUn kolmanteen vaiheeseen, olivat yhteisen rahapolitiikan seuraukset palkkaneuvotteluille näkyvästi esillä. Keskustelun painotukset olivat meillä tuolloin aika tavalla toisenlaiset kuin esimerkiksi Ruotsissa. Suomessa yleinen käsitys oli, ettei yhteinen rahapolitiikka uhkaa

työmarkkinoiden vakiintunutta neuvottelujärjestelmää. Meillä korostettiin päinvastoin sitä, että palkkaneuvotteluiden koordinoitukyky on euron oloissa vahvuus. Ruotsissa taas oli enemmän esillä kanta, että yhteiseen rahapolitiikkaan sopeutuminen edellyttää joustavampaa palkanmuodostusta. Tämän puolestaan katsottiin edellyt-

tävän jatkoa 1980-luvulla alkaneelle sopimusjärjestelmän hajauttamiselle. Tällaisen työmarkkinareformin toteuttaminen oli yksi niitä ennakkoehdotuksia, joita esimerkiksi EMUn etuja ja haittoja arvioinut ruotsalainen asiantuntijakomitea asetti jäsenyydelle.²

Mihin suuntaan euro sitten on neuvottelujärjestelmiä sysäämässä? Euroalueen yhteisen rahapolitiikan aika on vielä aivan liian lyhyt luotettavien päätelmien tekemiseen. Viime vuosien kokemus viittaa yhtä kaikki siihen, että jos yhteinen rahapolitiikka on ylipäänsä aiheuttanut joitakin muutoksia osallistujamaiden palkkaneuvotteluissa, nämä muutokset ovat merkinneet pyrkimystä neuvottelujen keskittämiseen tai, paremmin ilmaistuna, tehokkaampaan koordinoituihin.³

Eri puolilla Eurooppaa on solmittu useita yleisluonteisia ”yhteiskuntasopimuksia” (”social pact”) hallituksen ja työmarkkinoiden keskusjärjestöjen välillä.⁴ Niissä työmarkkinajärjestöt ilmoittavat pyrkivänsä maltilliseen, kansantalouden kilpailukykyä ja työllisyyttä vahvistavaan palkkapolitiikkaan sekä erilaisiin työmarkkinoiden rakenteellisiin uudistuksiin. Hallitus puolestaan vahvistaa yhteistyöhäluukkuutensa työmarkkinajärjestöjen kanssa, samoin ehkä valmistensa erilaisiin, esimerkiksi sosiaali- tai koulutuspoliittisiin uudistuksiin.

Työvoimakustannusten keskimääräiselle nousuvauhdille asetettu tavoite on näissä sopimuksissa sidottu yleensä koko kansantalouden työn tuottavuuden kasvuun sekä kilpailijamaiden inflaatiovauhtiin. Belgiassa ja Hollannissa palkanormi on sidottu suoraan naapurimaiden työvoimakustannusten arvioituun kehitykseen. Palkanormin täsmennystapa vaihtelee. Esimerkiksi Belgiassa on turvaututtu erityiseen neuvostoon palkanmuodostusta koskevan normin esittäjänä. Tällaisesta on sovittu Ruotsissakin. Irlannissa, Itali-

assa, Kreikassa, Hollannissa, Norjassa ja Portugalissa palkanormi on säilytetty jossakin muodossa itse ”social pact”-sopimukseen. Saksan ”Bündniss für Arbeit” on puolestaan yleisluonteisempi sopimus hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välillä, mutta myös siinä mainitaan tuottavuuden kasvun luoman jakovaran suuntaaminen uusia työpaikkoja luovalla tavalla.

Pehmeästä rahapolitiikasta peräänantamattomaan

Miten euro voisi olla yhteydessä näihin neuvottelujärjestelmien kehittämisyhtymisiin? Yhteisellä rahapolitiikalla on palkkaneuvottelujen asetelmia aja-

tellen kaksi keskeistä piirrettä. Euroalueella on ensiksikin *yhteinen rahapolitiikka*. Se mitoitetaan koko euroalueen eikä yksittäisen maan taloudellisen tilanteen perusteella.

Toinen euroalueen rahapolitiikan olennainen piirre on, että Euroopan keskuspankki on erittäin itsenäinen. Se on sekä Maastrichtin sopi-

muksen että itse ilmoittamiensa täsmennysten nojalla sitoutunut tiukkaan, inflaation vastaiseen rahapolitiikkaan. EKP:n rahapolitiikka tulee toisin sanoen olemaan *peräänantamattoma*: jos hintojen ja kustannusten nousu euroalueella on nopeampaa kuin EKP:n asettama hintavakauden yläraja (kahden prosentin vuotuinen inflaatio), rahapolitiikka kiristyy. Tätä EKP:n viestiä ei epäillä.

Rahapolitiikan peräänantamattomuus merkitsee suurta muutosta palkkaneuvottelujen asetelmissa sellaisissa euroalueen maissa, joiden omalla rahapolitiikalla oli ollut inflaation suhteen pehmeä maine. Kun palkkaneuvotteluissa ei enää voida lähteä siitä, että keskuspankki rahoittaa työmarkkinoilta tulevan kustannuspaineen ja antaa valuutan ulkoisen arvon tarvittaessa heike-

tä, on palkankorotustavoitteiden yhteensopivuus hintakilpailukyvyyn ja muiden kokonaistaloudellisten ehtojen kanssa otettava palkankorotusten mitoituksessa huomioon kokonaan toisella painolla kuin oman rahapolitiikan kaudella. Ehkä Italiaa voi pitää esimerkkinä maasta, jossa havahtuminen peräänantamattoman rahapolitiikan todellisuuteen on tästä syystä synnyttänyt pyrkimyksiä palkkaneuvottelujen tehokkaampaan koordinaatioon.

Suomi on puolestaan esimerkki maasta, jossa on totuttu jo aiemmin suhteellisen hyvin koordinoituihin ja useimmiten myös keskitettyihin palkkaneuvotteluihin. Siirtyminen yhteiseen rahapolitiikkaan ja luopuminen mahdollisuudesta säädellä kansantalouden hintakilpailukykyä valuutan ulkoista arvoa sopeuttamalla korostaa entisestään tarvetta säilyttää palkkaneuvottelujen kansallisen koordinaation mahdollisuus. Tämä tarve on sitä suurempi mitä varteenotettavampi muusta euroalueesta poikkeavien, kansallista laatua olevien taloudellisten häiriöiden riski on. Suomessa tämä palkkakoordinaation tehostamista tukeva näkökohta on tullut hyvin esille esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen kannanotoissa.

Peräänantamattoman rahapolitiikan perinteen maat

Palkkaneuvottelujen suhde yhteiseen rahapolitiikkaan on monimutkaisempi sellaisissa maissa, joissa jo oman rahapolitiikan kaudella oli sopeuduttu keskuspankin peräänantamattomuuteen. Näissä maissa oli näet totuttu siihen, että juuri oman rahapolitiikan peräänantamaton perinne tukee palkkamaltilin ylläpitoa neuvotteluissa, jotka usein käydään liittokohtaisesti.⁵

Peräänantamaton keskuspankki voi tehdä palkkaneuvottelijoille etukäteen tietäväksi, että jonkin sopimusalan korkeat palkankorotukset johtavat rahapolitiikan kiristämiseen. Koska kiireämpi rahapolitiikka merkitsee puolestaan korkeampaa työttömyyttä, kannustaa juuri keskuspankin signaloima

EKP:n peräänantamaton rahapolitiikka ajaa etsimään erilaisia kansantaloudellisia palkanormeja.

peräänantamattomuus palkkaneuvottelijoita malttiin ja eri sopimusalojen neuvottelujen koordinoitiin. Tällainen rahapolitiikan kiristämismahdollisuuteen perustuva *pelote* voi hillitä palkankorotuksia etukäteen. Alhainen työttömyys voidaan yhdistää alhaiseen inflaatioon.

Rahapolitiikan pelotevaikutus on siis voimakas sellaisessa maassa, jossa keskuspankki on ensiksikin hyvin itsenäinen ja tunnetusti inflaation vastainen. Toinen edellytys pelotteen tehokkuudelle on, että työmarkkinajärjestelmä ei ole liian hajautunut. Eri sopimusalojen on pystyttävä löytämään yhteinen strategia suhteessa nimellisiin palkankorotuksiin ja rahapolitiikalle asetettaviin odotuksiin. Luonteva vastinpari on hyvin organisoitu liittokohtainen neuvottelujärjestelmä.

Jos taas keskuspankin maine on sellainen, että se tyytyy passiivisesti rahoittamaan työmarkkinoilla syntyvän inflaatiopaineen, nousevat palkankorotukset juuri liittotason neuvotteluissa helposti liian suuriksi. Kilpailukyky heikkenee ja työttömyys kohoaa. Tämä liittotason palkkaneuvottelujen työttömyysriski oli takavuosina näkyvästi esillä siinä korporatismia käsitelleessä kirjallisuudessa, jossa korostettiin keskitettyjen palkkaneuvottelujen hyviä puolia.⁶

Myöhemmän keskustelun opetus on, että peräänantamattoman rahapolitiikan pelotevaikutuksen turvin voidaan myös liittokohtaisessa neuvottelujärjes-

telmässä sovittaa onnistuneesti yhteen inflaatio, reaali-palkat ja työllisyys. Tällainen rahapolitiikan ja keskitettyjä palkkasopimuksia löyhemmin koordinoitujen palkkaneuvottelujen välinen vuorovaikutus on toiminut juuri sellaisissa maissa kuin Saksa, Sveitsi ja ehkä Japanikin, joissa työttömyys on perinteisesti ollut suhteellisen alhaista mutta jotka sopimusjärjestelmänsä keskittymisasteen osalta eivät sopineet alun alkaen oikein hyvin yhteen korporatismia käsitelleen kirjallisuuden väitteiden kanssa.

Pelotevaikutuksen merkityksestä antaa viitteen taulukko 1. Muistaen havaintoaineiston vähäisen määrän ja sen tulkinanvaraisuuden johtopäätöksille asetamat varaukset näyttää taulukon rivien vertailun perusteella siltä, että rahapolitiikan peräänantamattomuus alentaa työttömyyttä nimenomaan sellaisissa maissa, joissa palkkaneuvottelut käydään liittotasolla. Passiivisen rahapolitiikan tapauksessa liittotason neuvottelujärjestelmä johtaa huomattavasti korkeampaan työttömyyteen.

Entä euro?

Eri sopimusalojen kesken tapahtuva palkkakoordinaatio näyttää siis juur-

tuneen hyvin sellaisiin maihin, joiden oma rahapolitiikka on ollut peräänantamatonta. Myös EKP harjoittaa peräänantamatonta, alhaisen inflaation tavoitteeseen sidottua rahapolitiikkaa. Silti on väitetty, että juuri tällaisille maille yhteinen rahapolitiikka on riski inflaation ja työttömyyden kannalta. Miten tämä on mahdollista?⁷

Muutoksen asetelmaan tuo EKP:n rahapolitiikan alueellinen peitto. Rahapolitiikan mitoitus perustuu nyt koko euroalueen inflaatioon, ei yksittäisen maan tilanteeseen. Euroopan keskuspankki ei voi reagoida yksittäisten maiden eri sopimusalojen neuvottelutuloksiin.

Maakohtainen rahapolitiikka ei enää toimi. Tämän seurauksena voi puolestaan olla palkkakoordinaation heikkeneminen, nopeampi nimellispalkkojen nousu, korkeammat reaali-palkat ja korkeampi työttömyys. Työttömyyden voi sitä paitsi olettaa kasvavan nimenomaan niissä maissa, joissa yhtäältä oma rahapolitiikka on ollut peräänantamatonta ja joissa toisaalta on ollut hyvin toimiva liittokohtainen neuvottelujärjestelmä. Saksa käy esimerkiksi tällaisesta maasta.

Mutta tätä väitettä yhteisen rahapolitiikan haitoista voi arvostella siitä, että työmarkkinoiden neuvottelujärjestelmä ja palkkasopimusten koordinoitavuus otetaan siinä annettuina ja muuttumiskyvyttöminä. On väitetty, että yhteinen rahapolitiikka luo kannustimia neuvottelujärjestelmän muuttamiseksi ja koordinaation rakentamiseksi uudelle perustalle. Palkkaneuvottelujen koordinaation parantamiseksi on kaksi vaihtoehtoista kehityssuuntaa, neuvottelujen koordinointi koko euroalueen tasolla tai sitten kansallisen koordinaation tehostaminen neuvottelujärjestelmää keskittämällä.

Toimivan eurooppalaisen palkkakoordinaation aikaansaaminen vienee parhaimmillaankin pitkän ajan. Sen sijaan

Hajautetut palkkaneuvottelut eivät sovi yhteen peräänantamattoman, alhaisen inflaation rahapolitiikan kanssa.

Taulukko 1. Sopimusjärjestelmän keskittyneisyys, rahapolitiikan viritys ja työttömyys OECD-maissa viisivuotiskausittain 1973–1993

		Palkkaneuvottelujen keskittyneisyys		
		Hajautettu	Liittokohtainen	Keskitetty
Rahapolitiikan viritys	Passiivinen	8,0	6,9	3,8
	Peräänantamaton	7,9	3,6	7,1
	Erotus	0,1	3,3	-3,3

Lähde: Iversen, Torben (1999), *Contested Economic Institutions*, Cambridge University Press, 5.

palkkaneuvottelujen kansallisen koordinaation tehostaminen voi tulla kysymykseen nopeammin. Liittotason neuvotteluihin pitäytyminen merkitsisi näet työttömyyden kohoamista, kun oma keskuspankki ei voi tukea palkkakoordinaatiota liittotason neuvotteluissa. Liittotason neuvottelujen maissa yhteiseen rahapolitiikkaan siirtyminen – ja kansallisen rahapolitiikan pelotteen poistuminen – luo siten kannustimen keskittämään palkkaneuvotteluita.⁸ Palkkaneuvottelujen keskittäminen ja rahapolitiittinen pelote ovat tavallaan toistensa vaihtoehtoja palkkakoordinaation tehostamiseksi.

Yhteisen rahapolitiikan voisi siis olettaa aiheuttavan euroalueen eri maissa siirtymistä liittotasolta keskitettyihin neuvotteluihin. Taulukon 1 vertailuasetelmassa näyttäisi käyvän niin, että keskimmäiseen sarakkeeseen sijoittuvat, liittokohtaisten palkkasopimusten maat alkavat muuttua oikeanpuoleisen sarakkeen maiden kaltaisiksi keskitettyjen neuvotteluiden maiksi.

Keskittämisen ongelmat

Palkkaneuvottelujen keskittämiseen voi liittyä myös ongelmia. Tästä antaa viitteen taulukon 1 oikeanpuoleisen sarakkeen rivien vertailu. Keskitettyjen palkkaneuvottelujen maissa rahapolitiikan peräänantamattomuuden ja työttömyyden välinen yhteys on taulukon mukaan päinvastainen kuin liittotason neuvottelujen maissa. Niissä maissa, joissa palkkaneuvottelut käydään keskitetysti, rahapolitiikan peräänantamattomuus näyttäisi lisäävän työttömyyttä. Tällainen tulos on tosin hyvin tulkinnanvarainen. Yksittäisen maan muodostama erityistapaus voi heijastua siinä kohtuuttoman paljon. Tämä varaus muistaen on silti paikallaan keskustella lopuksi lyhyesti siitä, miten tällaista yllättävää tulosta on tutkijoiden piirissä tulkittu.

Lähinnä Ruotsin esimerkkiin viitaten on työttömyyden kohoamista yleensä selitetty ensiksikin siten, että keskitetty sopimusjärjestelmä edellyttää palk-

kaerojen supistamista koko palkkarakenteen joustavuutta heikentävällä tavalla.⁹ Työn kysynnän ja tarjonnan välille syntyy näin rakenteellinen epäsuhda. Tämä lisää työttömyyttä.

Toisena työttömyyden kohoamista välittävänä tekijänä on pidetty peräänantamattomalle keskuspankille tyypillistä hyvin alhaisen inflaation politiik-

Jukka Pekkarisen mielestä ylisuuriin palkan korotuksiin liittyvästä työttömyyden kohoamisesta vältyttäisiin helpoimmin koordinoimalla neuvotteluita kansallisella tasolla.

kaa. Nimellispalkkoille on yleensäkin ominaista jäykkyys alaspäin.¹⁰ Reaalipalkkojen alenemiseen nimellispalkkojen suoranaisen laskun seurauksena suhtaudutaan torjummin kuin vastaavan suuruiseen reaali-palkkamenetukseen, joka aiheutuu siitä, että oma nimellispalkka kohoaa yleistä inflaatiota hitaammin. Alhaiseen inflaatioon sopeutuminen voi sitä paitsi olla vaikeaa juuri keskitetyille neuvottelujärjestelmälle, kun palkkarakenteeseen joustavuutta tuovan palkkaliukuman pelivara pienenee ja rakenteellinen epäsuhda työn kysynnän ja tarjonnan välillä siten kasvaa.¹¹

Jos näihin tulkintoihin on luottamista, ovat lähtökohdat sopimusjärjestelmien kehittämiseksi varsin hankalat. ”Sutta” (liittotason neuvotteluin EMUn oloissa kiihtyvää inflaatiota) näyttäisi sinänsä luonteelta yrittää paeta hakeamalla palkanmuodostukseen lisää koordinaatiota sopimusjärjestelmää keskittämällä. Mutta tällä tiellä voi tulla ”karhu” vastaan: työttömyys uhkaa kasvaa, kun reaali-palkat ja palkkarakenne eivät jousta.

Miten välttää tämä uhkakuva? Eräs vastaus on löydettävissä siitä suunnasta, että palkanmuodostuksen *makrokoordinaatio* voidaan yhdistää varsin eri tavoin itse *palkkaneuvottelujen* hajauttamiseen. Näyttää siltä, että tutkijoiden piirissä keskitetty neuvottelujärjestelmä samastetaan usein liian yksioikoisesti nimenomaan Ruotsissa toteutuneeseen, monella tapaa erityislaatuiseen kehityskulkuun, jonka seurauksena keskitetty sopimusjärjestelmä hajosi siellä 1980-luvun alussa.

Ruotsi on kuitenkin oma tapauksensa. Esimerkiksi Itävallassa on keskusjärjestötasolla perinteisesti sovittu keskimääräistä palkkakustannusten nousua koskevista tavoitteista muiden kansantaloudellisten tavoitteiden ohella.¹² Nämä tavoitteet on välitetty monita-hoisen neuvotteluprosessin kautta eri alojen sopimusosapuolille. Mutta keskitetty taso ei ole puuttunut palkkaeroihin eikä liioin ole pyrkinyt paimentamaan sitä, millaisin palkkarakenteen korjauksin eri sopimusalat toteuttavat

keskitetyksi sovittuja sopimustoiminnan kansantaloudellisia päämääriä.

Palkkajärjestelmän joustavuutta on sitä paitsi pyritty eri maissa lisäämään sillä tavalla, että mahdollisuus keskimääräisen palkkakehityksen koordinointiin kansantaloudellisten tavoitteiden mukaisesti samalla säilyisi. Mainitsemisen tässä vain kaksi esimerkkiä tällaisesta sopimusjärjestelmän hallitusta hajauttamisesta. Tanskassa yleiskorotukset on kyllä säilytetty kansallisen koordinaation välineenä mutta kasvavalla osalla toimialoista palkkasopimuksissa määritellään vain vähimmäispalkat, ei käyviä palkkoja, joista sovitaan paikallisesti.¹⁵

Hollanti on puolestaan esimerkki maasta, jossa sopimusjärjestelmän makrotaloudellista koordinoitukykyä on pyritty vahvistamaan järjestäytymisasteen alenemisesta huolimatta.¹⁴ Sopimusten yleissitovuus on säilytetty, mutta samalla neuvottelujärjestelmään on haettu lisää joustavuutta lisäämällä paikallista sopimisvaraa esimerkiksi kokemusvuosilisien ja palkkojen tehtäväkohtaisten porrastuksen suhteen.

Kun arvioidaan eri tapoja palkanmuodostuksen koordinaation ja joustavuuden lisäämiseksi, on koko sopimusjärjestelmän kansantaloudellinen makrotaso ja paikallinen mikrotaso erotettava toisistaan. Niiden yhteisvaikutuksesta koko kansantalouden palkkakehitys sekä yksilöiden palkanmuutokset eri yrityksissä ja eri toimialoilla voivat suhteutua toisiinsa eri tavoin. Hyvässä sopimusjärjestelmässä makrotaso ja mikrotaso tukevat toisiaan. Tämä mahdollistaa kansantalouden keskimääräisen palkkatason sopeuttamisen joustavasti – ja palkkarakennetta rikkomatta – koko kansantaloutta koskeviin häiriöihin. Tällainen makrotasolla päätetty ”skaalakorjaus” keskimääräisessä palkkatasossa voi toisaalta helpottaa paikallisten korjausten tekemistä

Kansallinen koordinaatio voi pahentaa työttömyyttä, ellei palkkarakenteen anneta joustaa.

palkkarakenteessa eri toimialojen ja erityyppisten välisen tilanteen mukaan sekä eri työtehtävien vaatavuustasoa ja yksilöiden tuottavuutta heijastaen.

Euroalueen yhteinen rahapolitiikka korostaa entisestään sopimusjärjestelmän joustavaa makrotasoa vaurauduttaessa maakohdittaisiin häiriöihin sopeutumiseen. Alhainen inflaatio lisää puolestaan monien muiden tekijöiden ohella – palkkarakenteen joustavuuden merkitystä. Koska nimellispalkat ja hinnat ovat jäykkiä alaspäin, on kuitenkin muistettava, että ”sopiva” annos inflaatiota on yhtä kaikki tarpeen. Tällainen muutama prosentti vuodessa jäävä inflaatio, joka on samalla vakaa ja hyvin ennakoitavissa, ei toisaalta vie lä aiheuta mainittavia haittoja.

VIITTEET

¹ Lyhennetty versio Etlan ja Palkkansääjien tutkimuslaitoksen järjestämässä seminaarissa 9.1.2002 pitämästäni esitelmästä, jossa esittelin osuuttani Työsuojelurahaston rahoittamassa tutkimushankkeessa ”Työmarkkinoiden pelisäännöt: työelämän suhteet, sopimustoiminta ja tulopolitiikka 2000-luvulla”.

² Sverige och EMU. SOU 1996:158 EMU-utredningen. Tukholma.

³ Ks. esim. L. Calmfors (2000), ”Wages and Wage Bargaining Institutions in EMU – a Survey”, Workshop on ”Wage Bargaining within EMU”, Oesterreichische Nationalbank, Wien 9.10.2000; A. Ferner & R. Hyman (toim.) (1998), Changing Industrial Relations in Europe, 2 painos, Oxford: Blackwell; P. Pochet (toim.) (1999), Monetary Union and Collective Bargaining in Europe, Brussels: P.I.E.-Peter Lang.

⁴ C. Crouch (2000), ”National Wage Determination and European Monetary Union”, teoksessa C. Crouch (toim.), After the Euro. Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union, Oxford: Oxford University Press, 203–226.

⁵ T. Iversen (1999), Contested Economic Institutions, Cambridge: Cambridge University Press; T. Iversen & J. Pontusson & D. Soskice (toim.) (2000), Unions, Employers, and Central Banks. Cambridge: Cambridge University Press; Calmfors (2000), emt.

⁶ Ks. esim. L. Calmfors & J. Driffill (1988), ”Centralisation of Wage Bargaining and Macroeconomic Performance”. *Economic Policy*, 8, 13–61; J. Pekkari & M. Pohjola & B. Rowthorn (toim.) (1992), Social Corporatism, Oxford: Clarendon Press.

⁷ R.J. Franzese & P. A. Hall (2000), ”Institutional Dimensions of Coordinating Wage Bargaining and Monetary Policy”, teoksessa Iversen & Pontusson & Soskice (2000), 173–204.

⁸ S. Holden (2001), ”Monetary Regimes and the Co-ordination of Wage Setting”, käsikirjoitus, Oslon yliopisto 2.2.2001.

⁹ Ks. esim. Iversen (1999), emt.

¹⁰ Ks. esim. S. Holden (2001a), ”Monetary Policy and Wage Rigidities under Low Inflation”, käsikirjoitus, Oslon yliopisto 31.7.2001.

¹¹ Vrt. esim. Iversen (1999), emt.; T. Iversen (2000), ”Decentralization, Monetarism, and the Social Democratic Welfare State”, teoksessa Iversen & Pontusson & Soskice (2000), 205–231; J. Pontusson (2000), ”Labor Market Institutions and Wage Distribution”, teoksessa Iversen & Pontusson & Soskice (2000), 292–330; R.J. Franzese, (2001), ”Institutional and Sectoral Interactions in Monetary Policy and Wage/Price Setting”, teoksessa P.A. Hall & D. Soskice (toim.) (2001), Varieties of Capitalism, Oxford: Oxford University Press, 104–145.

¹² Ks. esim. F. Traxler (1998), ”Austria: Still the Country of Corporatism”, teoksessa Ferner & Hyman (1998), 239–261.

¹³ S. Scheuer (1998), ”Denmark: A Less Regulated Model”, teoksessa Ferner & Hyman (1998), 146–171; Iversen (1999), emt.

¹⁴ J. Visser, & A. Hemerijck (1997), A Dutch Miracle: Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Euro- tupon esteet

Yritysten kansainvälistyminen, EU ja EMU ovat antaneet vauhtia ammattiyhdistysliikkeen kansainvälistymiselle. Yleiseurooppalaiseen keskitettyyn työehtosopimukseen ei silti löydy valmiuksia vielä pitkään aikaan

Ralf Sund
Projektitutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos

Ammattiyhdistysliike on lyhyessä ajassa muuttanut kansainvälisiä toimintojaan perin pohjin. Tänä päivänä voidaan aidosti puhua ay-liikkeen kansainvälisestä edunvalvonnasta. Taivalta on silti vielä tiedossa aika lailla eikä suuntakaan ole täysin selvä.

Kun vielä kymmenen vuotta sitten kansainvälisiin ay-kokouksiin matkustettiin monihenkisinä delegaatioina ja useaksi päiväksi, on tyyppillinen matka nyt kestoltaan lyhyt, ja se tehdään yleensä yhden hengen joukkueella.

Kun kymmenen vuotta sitten osallistuttiin suurin kokouksiin ja seminaareihin, ovat matkat nyt työryhmätapaa-

Ralf Sund toteuttaa Suomen osuuden yhteispuhjoismaisesta tutkimushankkeesta, jossa selvitetään ammattiyhdistysliikkeen kansainvälistymisstrategioita.

misia, joissa jokaisen osanottajan odotetaan antavan panoksensa käsillä olevaan asiaan.

Kun kymmenisen vuotta sitten matkassa oli yleensä tulkki, niin nyt ei ole.

Kun kymmenisen vuotta sitten ammattiliittojen kansainvälistä toimintaa hoitivat melko pitkälle niiden kansainväliset osastot, on se nyt työelämän ja edunvalvonnan substanssi-ihmisten kontolla.

Kun aiemmin kansainvälinen toiminta oli paljolti kahdenvälistä, on se nyt keskittynyt melko pitkälle Eurooppaan ja monenkeskiseen yhteistyöhön.

Kun aiemmin ammattiliittojen hallinnossa matkaraportit merkittiin tiedoksi keskustelutta, ne nyt synnyttävät aika ajojen keskustelua ja pohdintaa.

Kun kymmenen vuotta sitten vain erittäin harvalla ammattiliitolla oli selkeitä strategisia suunnitelmia kansainvälisestä edunvalvonnasta, on asiaa nyt pohdittu melko lailla ammattiliittojen johdossa.

Selvästi havaittavat muutokset kielivät perusteellisesta uudelleenorientaatiosta suhteesta kansainvälisyyteen ja kansainväliseen ammatilliseen edunvalvontaan.

Muutosta selittävät monet tekijät. Keskeisimmät ovat tietysti toimintaympäristön muutokset. Yritykset ovat kansainvälistyneet, mikä on tuonut muutokselle jäsenistön sekä hyväksynnän että paineen. Useissa ammattiliitoissa onkin luottamusmiesten rooli ollut keskeinen uutta edunvalvontapolitiikkaa hahmotettaessa.

Toinen tärkeä syy on tietysti EU- ja EMU-jäsenyys. Ammattiyhdistysliikkeen kannalta on merkittävää, että EU:n elimissä on kolmikanta virallisesti. Tämä seikka pakotti miettimään, miten suomalainen ay-liike osallistuu eurooppalaiseen edunvalvontaan. Perusvaihtoehtoja oli tarjolla ainakin kaksi: passiivisena seuraajana tai aktiivisena vaikuttajana. Suomalaiset valitsivat tietoisesti jälkimmäisen.

Se, että Suomessa määrätietoisesti paneuduttiin Euroopan ammatilliseen edunvalvontaan, perustuu ay-liikkeessä vahvistuneeseen käsitykseen Suomen integraatiopolitiikan järkevyydestä. Niinpä ay-liike pääsääntöisesti tuki Suomen integraatiopolitiikkaa. Ruotsissa ay-liikkeen suhtautuminen on ollut huomattavasti varovaisempaa sillä seurauksella, että Ruotsin ay-liike on menettänyt vaikutusvaltansa Euroopan kentillä samaan aikaan kun Suomen ay-liike on sitä kasvattanut.

Suomessa laman syvyys helpotti muutoksen läpivientä organisaatioissa. Muutosvistarintaa esiintyi melko vähän, koska lama ja sen lieveilmiöt heitellivät ammattiyhdistysliikkeen perusteita. Ilman lamaa muutokset ay-liikkeen toimintavoissa eivät olisi olleet niin perusteellisia ja nopeita kuin ne 1990-luvulla olivat.

On selvää, että ylikansallinen sopimustoiminta tulee vilkastumaan. Yhä useampi työehdoksi määriteltävä säädös syntyy eurooppalaisen ay-yhteistyön tuloksena. Vaikka tässä vaiheessa puheet eurotoposta ovat vielä visionäärisiä, voi kaukaisessa tulevaisuudessa nähdä nykyisten trendien loogisena lopputuloksena yleiseurooppalaisen keskitetyn työehtosopimuksen.

On epäselvää, onko eurotupo mahdollinen 10 vai 30 vuoden kuluttua, mutta mikäli viimeisten kymmenen vuoden kehityksestä voisi jotain päätellä, niin ennuste ensimmäisen eurotupon syntyyn menevästä ajasta on lähempänä alemmaa arviota.

Ammattiyhdistysliikkeen strategisena päämääränä yleiseurooppalaisen sopimustoiminnan kehittäminen on järvevä ainakin kahdesta syystä, jotka ovat pitkälle samanlaisia kuin perustelut kansallisille keskitetyille sopimuksille. Yhtäältä palkansaajien voimat yhdistämällä voidaan vaikuttaa talouspolitiikkaan niin, että sen tavoitteistossa noteerataan ay-liikkeelle tärkeät asiat. Toisaalta ay-liikkeen täytyy kavahtaa palkkakilpailun mahdollisuutta.

Tiivistyvän yhteisen eurooppalaisen sopimustoiminnan hidasteena, ellei peräti esteenä, on silti ainakin neljä vielä kehittymässä olevaa seikkaa.

Ensinnäkään sopimustoiminnan rakenteet eivät ole läheskään valmiit. Euroopan perussopimus tarvitsee uusia kirjauksia tältä osin. Vaikka sosiaalisesta dialogista on tukevat määräykset, jotka tuottavat direktiivejä, puut-

tuu säädöksellinen perusta alakohtaisille sopimuksille vielä täysin. Ammattiyhdistysliikkeen puolella käydään vilkasta mandaattikeskustelua, joka on vasta alussa. Työnantajapuolella on vielä epäselvää jopa se, kannattaako eurooppalaista tasoa sopimustoiminnassa ylipäättään vahvistaa. Eräs eurooppalaisen tason työnantajajohtaja sanoi-kin hyvin kuvaavasti ay-liikkeen edustajille: "Minulla on valtuudet sanoa teille päivää mutta ei hyvää päivää."

Toisaalta EU:n kansantalouksien välillä täytyy tapahtua harmonisointia työelämän osalta. Varsinkin EU:n laajenemisen jälkeen tulee työehdoissa esiintymään suuria maiden välisiä eroja. Hajonnan on supistuttava selvästi ennen yhteisen sopimustoiminnan tiivistämistä.

Kolmanneksi tarvitaan paljon koke- musta sopimustoiminnan kaikilta tasoilta. Sosiaalinen dialogi Euroopan tasolla on tuottanut toistaiseksi kolme työelämää ohjeistavaa direktiiviä. Alakohtainen neuvottelutoiminta on aloitettu, mutta toistaiseksi tuloksia ja kokemusta on vähän. Yritystasolla on eurooppalaisten yritysneuvostojen työ alkanut informoiden ja keskustellen. Joissakin tapauksissa on edetty jo ylikansallisiin yrityskohtaisiin sopimuksiin, joista Nordean esimerkki on kaikkien paras.

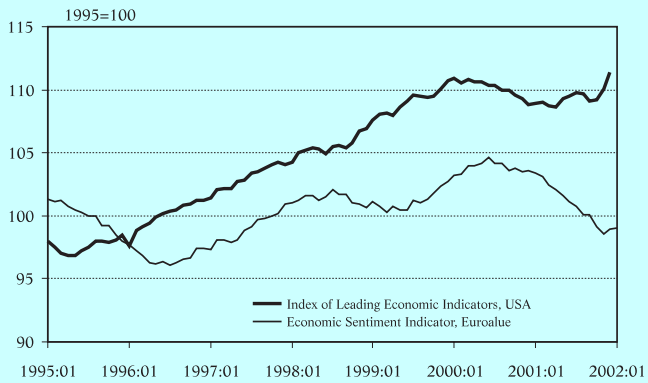
Neljänneksi Euroopan ammattiyhdistysliikkeeltä puuttuu vielä yhtenäinen strategia. Ristivetoa on moneen suuntaan. Etelä-Euroopan maat, joissa on heikohko ay-liike, priorisoivat direktiivitetä. Pohjoismaissa korostetaan sopimustoiminnan ensisijaisuutta. Ammattisihteeristöissä korostetaan etenemistä alakohtaisen (kansallisessa termistössä liittokohtaisen) yhteistyön tiivistämisen kautta laajempiin ratkaisuihin, kun taas Euroopan Keskusammattiliitossa (EAY) nähtäisiin suotavana, että strategiaksi valittaisiin keskitetty etenemistie.

Kaikilla neljällä osa-alueella on tapahtuttava paljon ennen kuin voimme vakavasti puhua eurotoposta, joka yhä kirkkaampana siintee taivaanrannassa.

Yleiseruooppalainen sopimustoiminta edellyttää vielä säädöksiä, työelämän harmonisointia, kokemuksia ja työmarkkinaosapuolten strategioita.

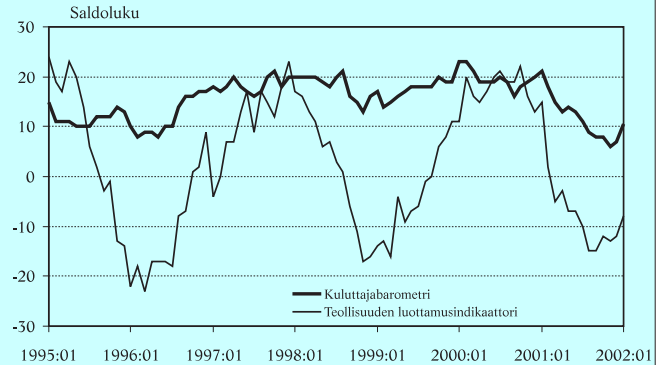
Suhdanteet yhdellä silmäyksellä

**Kansainvälisiä suhdanneindikaattoreita
1995:01–2002:01**

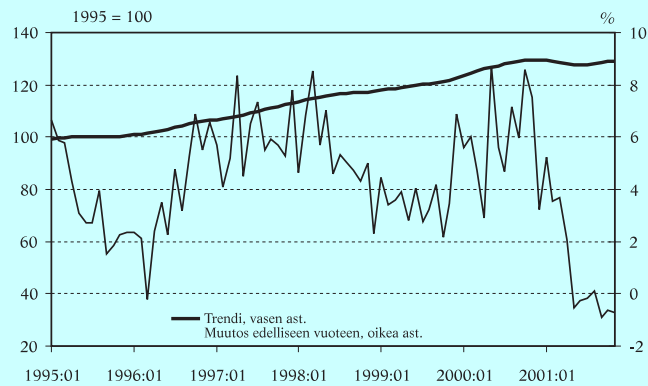
Lähde: Conference Board, Euroopan komissio

**Suhdannetilanne Suomessa barometrien mukaan
1995:01–2002:01**

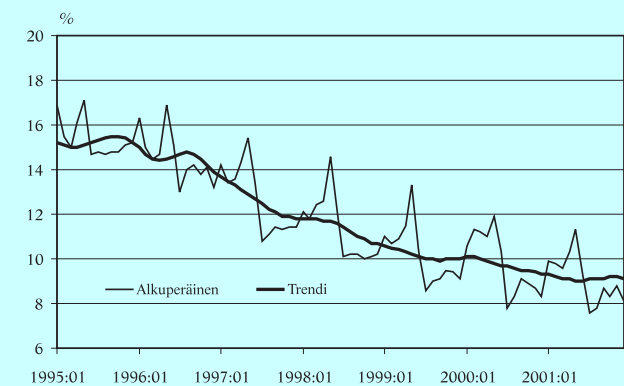
Lähde: Teollisuus ja Työnantajat, Tilastokeskus

**Suomen kokonaistuotannon kuukausikuvaaja
1995:01–2001:11**

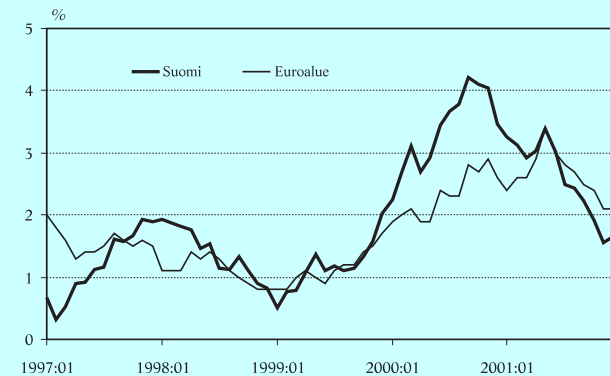
Lähde: Tilastokeskus

Työttömyysaste Suomessa 1995:01–2001:12

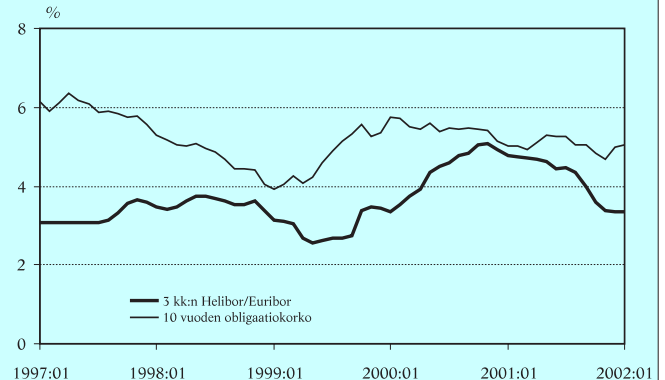
Lähde: Tilastokeskus

**Inflaatio Suomessa ja euroalueella
1997:01–2001:12**

Lähde: Eurostat, Tilastokeskus

Korot 1997:01–2002:01

Lähde: Suomen Pankki

Tilaan Talous & Yhteiskunta -lehden vuosikerran hintaan 18,50 €

Tilaukseni on

vuositilaus

kestotilaus

Nimi

Toimitusosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Laskutusosoite, jos eri kuin toimitusosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Puhelinnumero

Telefax

Sähköpostiosoite

Tilaukortti lähetetään osoitteeseen:
Palkansaajien tutkimuslaitos / Tilaukset
Pitkäsillanranta 3 A, 00530 Helsinki

tai faxilla numeroon:
09-2535 7332

Nimi

Uusi toimitusosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Uusi laskutusosoite, jos eri kuin toimitusosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Puhelinnumero

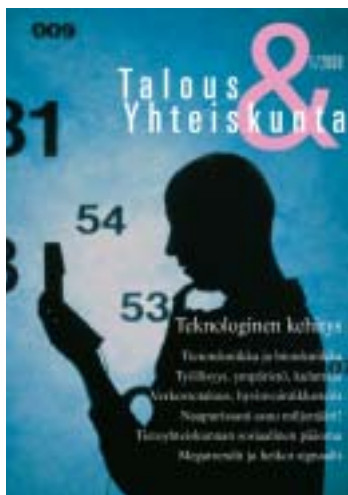
Telefax

Sähköpostiosoite

Osoitteenmuutos lähetetään osoitteeseen:
Palkansaajien tutkimuslaitos
Pitkäsillanranta 3 A, 00530 Helsinki

tai faxilla numeroon:
09-2535 7332

Palkansaajien tutkimuslaitoksen julkaisut

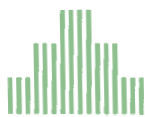

Talous & Yhteiskunta -lehti

Talous & Yhteiskunta -lehteä julkaisee Palkansaajien tutkimuslaitos neljä kertaa vuodessa. Lehden tavoitteena on välittää tutkimustietoa, valottaa ajankohtaisen kehityksen taustoja sekä herättää keskustelua kansantaloudellisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä. Vuosina 1972–1993 lehti ilmestyi nimellä TTT Katsaus.

Lehden toimitus p. 09-2535 7349.

Tilaukset p. 09-2535 7338.

WWW.LABOUR.FI

Palkansaajien tutkimuslaitoksen kotisivuilla on ajankohtaista tietoa laitoksen henkilökunnasta, tutkimuksista, talousennusteista ja seminaareista. Siellä julkaistaan myös Talous & Yhteiskunta -lehden pääkirjoitukset ja sisällysluettelot, laitoksen lehdistötiedotteet sekä kuukausittain vaihtuvia kolumneja. Lisäksi laitoksen tutkijat kommentoivat kotisivuilla ajankohtaista talouskehitystä. Laaja taloustietopaketti sisältää aikasarjoja lukuina ja kuvioina mm. tuotannosta, työmarkkinoista, inflaatiosta, ulkomaankaupasta, koroista ja julkisesta taloudesta.

Tutkimuksia

Tutkimuksia-sarjassa ilmestyvät valmiiden tutkimusten laajat ja perusteelliset loppuraportit. Valmistuvista tutkimuksista lähetetään lehdistötiedotteet, joiden välityksellä tutkimustuloksia esitellään tiedotusvälineille ja suurelle yleisölle. Hinta 13,46 €.

Tilaukset: p. 09-2535 7338.

Työpapereita

Työpapereita-sarjassa esitellään meneillään olevien tutkimushankkeiden väliraportteja sekä kansainväliselle tutkijakunnalle suunnattuja keskustelu-aloitteita. Työpaperit julkaistaan kokonaisuudessaan myös verkossa laitoksen kotisivuilla.

Tilaukset: p. 09-2535 7338.

PALKANSAAJIEN TUTKIMUSLAITOS
LABOUR INSTITUTE
FOR ECONOMIC RESEARCH

Pitkäsillanranta 3A, 6.krs 00530 Helsinki Finland

p. 09-2535 7330 (Tel. +358-9-2535 7330)

fax 09-2535 7332 (Fax +358-9-2535 7332)

www.labour.fi

Palkansaajien tutkimuslaitos harjoittaa kansantaloudellista tutkimusta, seuraa taloudellista kehitystä ja laatii sitä koskevia ennusteita. Laitos on perustettu vuonna 1971 Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen (TTT) nimellä. Tutkimuksen pääalueita ovat työmarkkinat, julkinen sektori, makrotalous ja talouspolitiikka. Palkansaajien tutkimuslaitosta ylläpitää kannatusyhdistys, johon kuuluvat kaikki Suomen ammatilliset keskusjärjestöt: SAK, STTK ja AKAVA sekä näiden jäsenliitot.

Vuosikerta 18,50 €

Irtonumero 5,90 €

ISSN 1975-181X